

NUTUK

GAZİ MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal Atatürk

Nutuk

«Elips Kitap»

Atatürk M.

Nutuk / M. Atatürk — «Elips Kitap»,

"Beni görmek demek, mutlaka yüzümü görmek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu kâfidir." Mustafa Kemal Atatürk

© Atatürk M.

© Elips Kitap

Содержание

Samsun'a Çıktığım Gün Umumi Durum ve Manzara	6
Bunlara Karşı Kurtuluş Çareleri	7
Millî Teşekküller, Siyasi Gaye ve Hedefleri	8
Memleket İçinde ve İstanbul'da Millî Varlığa Düşman Cemiyetler	10
İngiliz Muhipleri Cemiyeti	11
Amerikan Mandasını İsteyenler	12
Ordumuzun Durumu	13
Müfettişlik Vazifemin Geniş Yetkileri	14
Umumi Manzarayı Dar Çerçeve İçinden Görüş	15
Düşünülen Kurtuluş Çareleri	16
Benim Kararım	17
Ya İstiklal Ya Ölüm	18
Uygulamayı Safhalara Ayırmak ve Kademe Kademe Yürüyerek Hedefe Varmak	19
Millî Sır	20
Ordu ile Temas	21
Yunan Ordusunun Manisa ve Aydın Civarını İşgali	23
Millî Teşkilat Kurulması ve Milletın Uyandırılması	24
Mitingler, Millî Nümayişler	25
Millî Nümayişlerin Akisleri	26
İstanbul'a Geri Çağrılışım	29
Sivas'ta Umumi Bir Millî Kongre Toplamak Kararı	30
Adını Saklayan Bir Tanıdığın Amasya'ya Gelmesi	31
Rauf ve Refet Beylerin Tereddütleri	32
İstanbul'da Bazı Kimselere Gönderdiğim Mektup	33
Ali Kemal Bey'in Genelgesi	34
Ali Kemal Bey ve Padişah	35
Ali Galip Bey Sivas'ta	36
Sivas'a Hareket	37
Erzurum'a Hareket	39
Millî Gaye İçin Ortaya Atılmak Kararı	40
Erzurum Kongresi Hazırlıkları	41
Resmî Sıfat ve Salahiyetleri Bırakarak Milletın Şefkat ve Fedakârlığına Güvenmek ve Vicdani Vazifeye Devam Etmek Kararı	42
Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a Gitmesi	43
Komutayı Terk Etmemek Emri	44
Refet Bey'in Üçüncü Kolordu Komutanlığını Bırakması	45
Hamit Bey'in İstanbul Hükümetince Azli	47
Refet Bey'le Haberleşmeler	49
Erzurumluların Yardımları	53
Erzurum Kongresi	54
Erzurum Kongresi Beyannamesi ve Kararları	55
Erzurum Kongresi'nde Görülen Tereddütler	57
Karakol Cemiyeti	59
Avrupa'dan Bir Şey Beceremeden Dönen Ferit Paşa'ya Çektiğim Şifre	60
Sivas Kongresi Hazırlıkları	61

Sivas Valisi'nin Endişeleri	62
Erzurum'dan Ayrılmak Lüzumu	65
Sivas Yolunda	66
Sivas Kongresi Açılıyor	68
Sivas Kongresi'nin Uğraştığı İşler	69
Amerikan Mandası İçin Propagandalar	70
Manda Meselesinin Kongrede Görüşülmesi	80
Erzurum Kongresi Hiçbir Şekilde Manda Kabulü Hakkında Karar Vermiş Değildir	84
Sivas Kongresi'ni Baltalamak Teşebbüsleri	86
Ali Galip Hadisesi	87
İhanetin Ortak Elebaşlarından Ferit Paşa Kabinesine Taarruz	97
İstanbul'daki Hükûmetle Münasebeti Kesmek Kararı	100
Mebusların Seçimi ile Meşgul Olunmaya Başlanması	101
Memleketi Mercisiz Bırakmamak İçin	102
Yapılan İtiraz ve Tenkitler	103
Kazım Karabekir Paşa'nın Tavsiyeleri	107
Padişah'ın Beyannameesi	109
Halit Bey'in Trabzon ve Çevresinde Millî Teşkilat Kurmaya Memur Edilmesi	111
Kastamonu Valisinin İstanbul Hükûmetince Değiştirilmesi ve Buradan Çıkan Hadise	113
Kastamonu da İstanbul'a Karşı Harekete Geçiyor	115
Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu Kuvayımillîye Komutanı	116
Konya Valisi Cemal Bey İstanbul'a Kaçıyor ve Konya Halkı da İstanbul'u Tanımıyor	117
Refet Bey'in Yersiz Bazı Teklifleri	118
General Harbord Heyeti ve Generale Verdiğim Cevap	119
Abdülkerim Paşa'nın Aracılıkları	120
Ferit Paşa Kabinesi Çekilmelidir	124
Trabzon'dan Gelen Teklif	127
İlk Bozkır Hadisesi ve İzmit Mutasarrıfının Muhalefeti	129
Ferit Paşa'nın İstifası	131
Ali Rıza Paşa Kabinesi	132
Ali Rıza Paşa Kabinesinde Sezilen Tereddüt	133
Ali Rıza Paşa Kabinesi Millî Teşkilat ve Gayeleri Soruyor	136
Yunus Nadi Bey Arabulucu Yapılıyor	140
Конец ознакомительного фрагмента.	143

Yasin Topaloğlu Nutuk

Samsun'a Çıktığım Gün Umumi Durum ve Manzara

1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Umumi durum ve manzara: Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir "Ateşkes Anlaşması" imzalamış. Büyük Harp'in uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir hâlde. Milleti ve memleketi Dünya Savaşı'na sokanlar, kendi hayatları endişesine düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilafet makamında bulunan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve yalnız tahtını emniyete alabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet âciz, haysiyetsiz, korkak, yalnız Padişah'ın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını koruyabilecek herhangi bir duruma razı.

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilaf Devletleri, Ateşkes Anlaşması'nın hükümlerine uymaya lüzum görmüyorlar. Birer vesileyle İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilayeti Fransızlar; Urfa, Maraş ve Gaziantep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay, memur ve ajanlar faaliyette. Nihayet, başlangıç kabul ettiğimiz tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da, İtilaf Devletleri'nin uygun görmesiyle Yunan ordusu İzmir'e çıkartılıyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, Hristiyan azınlıklar gizli, açık, millî emel ve maksatlarını gerçekleştirilmeye, devletin bir an evvel çökmesine çalışıyorlardı.

Sonradan elde edilen kesin bilgiler ve vesikalarla iyice anlaşıldı ki İstanbul Rum Patrikhanesinde teşekkül eden Mavri Mira Cemiyeti, (Vesika 1) vilayetler dâhilinde çeteler kurmak ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Kızılhaçı, Resmî Muhacirin Komisyonu (Göçmen İşleri Komisyonu), Mavri Mira Cemiyetinin faaliyetlerini kolaylaştırmakla vazifeli. Mavri Mira Cemiyeti tarafından idare olunan Rum okullarının izci teşkilatları, yirmi yaşından büyük gençler de dâhil olmak üzere her yerde kuruluyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira Cemiyetiyle birlikte çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşkilat kurmuş ve İstanbul'daki merkeze bağlı olan Pontus Cemiyeti rahatça ve başarıyla çalışıyor (Ves. 2).

Bunlara Karşı Kurtuluş Çareleri

Durumun dehşeti ve korkunçluğu karşısında her yerde, her bölgede birtakım kimseler tarafından bunlara karşı kurtuluş çareleri düşünölmeye başlanmıştı. Bu düşünceyle girişilen teşebbüsler birtakım cemiyetler doğurdu. Mesela Edirne ve çevresinde Trakya-Paşaeli adıyla bir cemiyet vardı. Doğuda (Ves. 3) Erzurum'da ve Elazığ'da (Ves. 4) genel merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilayati Şarkıye Müdafaai Hukuki Millîye Cemiyeti (Doğu Vilayetleri Millî Hakları Koruma Cemiyeti) kurulmuştu. Trabzon'da Muhafazai hukuk (Hakları Koruma) adında bir cemiyet mevcut olduğu gibi İstanbul'da da Trabzon ve Havalisi Ademimerkeziyet Cemiyeti (Trabzon ve Çevresi Bağımsızlık Cemiyeti) vardı. Bu cemiyet merkezinin gönderdiği temsilcilerle, Of kazası ile Lazistan (Rize) sancağı dâhilinde şubeler açılmıştı (Ves. 5, 6).

İzmir'in işgal olunacağına dair Mayıs'ın 13'ünden beri apaçık belirtiler gören, İzmir'de bazı genç vatanseverler, ayın 14-15'inci gecesi bu çok ızdıraplı durum hakkında görüşmeler yapmışlar ve oldubitti hâline geldiğine şüphe kalmayan Yunan işgalinin ilhakla neticelenmesine engel olmak kararında birleşmişler ve Reddiilhak (Yunan hâkimiyetini reddetme) prensibini ortaya atmışlardır. Aynı gecede bu maksadın herkesçe benimsenmesini sağlamak için İzmir'de Yahudi Maşatlığı'na (mezarlığına) toplanabilen halk tarafından bir miting yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu teşebbüs ümit edilen derecede maksadı sağlayamamıştır.

Millî Teşekküller, Siyasi Gaye ve Hedefleri

Bu cemiyetlerin kuruluş gayeleri ve siyasi hedefleri hakkında kısaca bilgi vermek uygun olur kanaatindeyim.

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin ileri gelenlerinden bazılarıyla daha İstanbul'dayken görüşmüştüm. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü, çok kuvvetli bir ihtimal olarak görüyorlardı. Osmanlı vatanının parçalanması tehlikesi karşısında Trakya'yı, mümkün olursa Batı Trakya'yı da birleştirerek ve bir bütün olarak İslam ve Türk topluluğu hâlinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Fakat bu gayenin gerçekleştirilmesi için, o zaman hatırlarına gelen tek çare, İngiltere'nin, bu mümkün olmazsa Fransa'nın yardımını sağlamaktı. Bu maksatla bazı yabancı devlet adamlarıyla temas ve görüşme imkânları da aramışlardı. Hedeflerinin bir Trakya Cumhuriyeti kurmak olduğu anlaşılıyordu.

Vilayatişarkiye Müdafaaiahukuk-ı Millîye Cemiyetinin kuruluş gayesi de (nizamnamelerinin 2'nci maddesi) doğu vilayetlerinde yaşayan bütün unsurların dinî ve siyasi haklarının serbestçe kullanılmasını sağlayacak meşru yollara teşebbüs etmek, bu vilayetlerdeki Müslüman halkın tarihî ve millî haklarını, gerektiğinde medeniyet dünyası karşısında savunmak, doğu vilayetlerinde yapılan zulüm ve cinayetlerin sebep ve amilleri ile yapanlar ve sebep olanlar hakkında tarafsız soruşturma yapılarak suçluların bir an önce cezalandırılmalarını istemek, unsurlar arasındaki anlaşmazlığın giderilmesiyle eskisi gibi iyi münasebetlerin sağlanmasına gayret etmek, savaş hâlinin doğu vilayetlerinde yarattığı yıkıntı ve sefalet, hükûmet nezdinde teşebbüslerde bulunmak suretiyle mümkün merteye çare aramaktan ibaretti.

İstanbul'daki idare merkezinden verilmiş olan bu talimat dâhilinde, Erzurum Şubesi, doğu vilayetlerinde Türk'ün haklarını korumakla beraber sürgün esnasında yapılan kötü muamelelerde milletin kesin şekilde rolü bulunmadığını ve Ermeni mallarının düşman istilasına kadar korunduğunu, buna karşılık Müslümanların pek gaddarca muamelelere maruz kaldığını ve hatta emre rağmen sürgünden alıkonulan bazı Ermenilerin, koruyucularına karşı reva gördükleri muameleleri ispatlı, delilli vesikalarla medeniyet dünyasına duyurmaya ve doğu vilayetleri üzerine dikilen hırs bürümüş gözlerle fırsat vermemek için çalışmaya karar veriyor (Erzurum Şubesinin Beyannamesi).

Vilayatişarkiye Müdafaaiahukuk-ı Millîye Cemiyetinin, ilk olarak Erzurum Şubesini kuran şahıslar, doğu vilayetlerinde yapılan propagandalar ve bunların hedeflerini, Türklük-Kürtlük-Ermenilik meselelerini, ilmî, teknik ve tarihî yönlerden inceledikten ve araştırdıktan sonra, ileriki çalışmalarını şu üç noktada topluyorlar (Erzurum Şubesinin basılı raporu):

- 1- Hiçbir şekilde göç etmemek,
- 2- Derhâl ilmî, iktisadi, dinî teşkilat kurmak,
- 3- Saldırıya uğrayacak doğu vilayetlerinin her köşesini savunmada birleşmek.

Vilayatişarkiye Müdafaaiahukuk-ı Millîye Cemiyetinin İstanbul'daki idare merkezinin, medeni ve ilmî yollardan gayeye varılabileceği hakkında fazla iyimser olduğu anlaşılıyor. Hakikaten bu yolda çalışmaktan geri durmuyor. Doğru vilayetlerinde Müslüman unsurların haklarını savunmak için *Le Pays* adında Fransızca bir gazete yayımlıyor, *Hadisat* gazetesinin imtiyazını alıyor. Bir taraftan da İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine ve İtilaf Devletleri başbakanlarına muhtıra veriyor. Avrupa'ya bir heyet göndermeye teşebbüs ediyor (Ves. 7).

Bu izahlardan kolayca anlaşılacağını zannedirim ki Vilayatişarkiye Müdafaaiahukuk-ı Millîye Cemiyetini vücuda getiren asıl sebep ve endişe, doğu vilayetlerinin Ermenistan'a verilmesi ihtimali oluyor. Bu ihtimalin de doğu vilayetleri nüfusunda Ermenilerin çoğunluğa sahip gösterilmesine ve tarihî haklar bakımından onlara öncelik tanınmasına çalışanların, ilmî ve tarihî vesikalarla dünya umumi efkârını aldatmak hususunda başarı kazanmaları ve bir de Müslüman halkın Ermenileri katliam eder vahşiler olduğu iftirasının bir hakikat gibi kabulü hâlinde gerçekleşebileceği düşüncesi hâkim oluyor. Bu itibarla cemiyet aynı sebep ve vasıtalarla dayanarak millî ve tarihî hakları savunmaya çalışıyor.

Karadeniz'e sahil olan bölgelerde de bir Rum-Pontus hükûmeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp onun yaşama ve var olma haklarını korumak gayesiyle, Trabzon'da da bazı kimseler ayrıca bir cemiyet teşkil etmişlerdir.

Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Ademimerkeziyet Cemiyetinin siyasi maksat ve hedefi, adından da anlaşılmaktadır. Herhâlde merkezden ayrılmak gayesini güdüyor.

Memleket İçinde ve İstanbul'da Millî Varlığa Düşman Cemiyetler

Kurulmaya başlanan bu cemiyetlerden başka, memleket içinde daha birtakım teşekküller ve cemiyetler de meydana gelmişti. Bunlar arasında Diyarbakır (Ves. 8, 9), Bitlis, Elazığ vilayetlerinde, İstanbul'dan idare olunan Kürt Teali Cemiyeti (Kürt Yükseltme Cemiyeti) vardı. Bu cemiyetin gayesi, yabancı himayesi altında bir Kürt devleti kurmaktı.

Konya ve dolaylarında İstanbul'dan idare olunan Teali-i İslam Cemiyeti (İslamı Yükseltme Cemiyeti) kurulmasına çalışılıyordu. Memleketin hemen her tarafında İtilaf ve Hürriyet (Uzlaşma ve Hürriyet), Sulh ve Selamet Cemiyetleri de vardı.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti

İstanbul'da çeşitli maksatlarla gizli ve açık olarak birtakım parti veya cemiyet adı altında teşekküller vardı.

İstanbul'da önemli sayılabilecek teşebbüslerden biri, İngiliz Muhipleri Cemiyeti (İngiliz Dostları Cemiyeti) idi. Bu isimden, İngilizlere dostluk besleyenlerin kurduğu bir cemiyet anlaşılmasın. Bence; bu cemiyeti kuranlar, kendi şahıslarını ve şahsi menfaatlerini gözetenler ile kendi varlıklarıyla menfaatlerinin korunması çaresini Lloyd George hükûmeti vasıtasıyla İngiliz himayesini sağlamakta arayanlardır. Bu zavallıların, İngiltere Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak ve himaye etmek arzusunda olup olamayacağını bir defa olsun hatırlarına getirip getirmediklerini düşünmek lazımdır.

Bu cemiyete girenlerin başında, Osmanlı Padişahı ve Halife-i Rûy-i Zemin (Yeryüzünün Halifesi) unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) olan Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Cemiyette, İngiliz milletine mensup bazı macera heveslileri de vardı. Mesela Rahip Frew gibi. Keza kayıtlardan ve faaliyetlerden anlaşıldığına göre, cemiyetin başkanı Rahip Frew idi.

Bu cemiyetin iki yönü ve mahiyeti vardı. Biri açık yönü ve medeni teşebbüslerle İngiliz himayesini isteme ve sağlama gayesini güden mahiyetiydi. Diğeri, gizli yönüydü: Asıl faaliyet bu yöndeydi. Memleket içinde teşkilat kurarak isyan ve ihtilal çıkarmak, millî şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler cemiyetin bu gizli kolu tarafından idare edilmekteydi. Sait Molla'nın, cemiyetin açık teşebbüslerinde olduğu gibi gizli faaliyetlerinde de ondan daha ziyade rol sahibi olduğu görülmektedir. Bu cemiyet hakkında söylediklerim, sırası geldikçe yapacağım izahlar ve icabında göstereceğim vesikalarla daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

Amerikan Mandasını İsteyenler

İstanbul'da bir kısım erkek ve kadınlar da hakiki kurtuluşun Amerika mandasını istemek ve sağlamakta olduğu kanaatindedirler. Bu kanaatte bulunanlar fikirlerinde çok ısrar ettiler, en doğru yolun kendi görüşlerinin benimsenmesinde olduğunu ispata çok çalıştılar. Bu hususta da sırası gelince bazı açıklamalar yapacağım.

Ordumuzun Durumu

Umumi durumu tespit için ordu birliklerinin nerelerde ve ne hâlde olduğunu belirtmek isterim. Anadolu'da başlıca iki ordu müfettişliği (ordu komutanlığı) kurulmuştu. Ateşkes ilan edilir edilmez birliklerin savaşçı askerleri terhis olunmuş, silah ve cephanesi elinden alınmış, savaş gücünden mahrum birtakım kadrolar hâline getirilmişti.

Merkezi Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine bağlı birliklerin durumu şöyleydi:

Bir tümeni (41'inci Tümen) Konya'da ve bir tümeni (23'üncü Tümen) Afyonkarahisar'da bulunan 12'nci Kolordu, karargâhıyla Konya'da bulunuyordu. İzmir'de esir olan 17'nci Kolordunun Denizli'de bulunan 57'nci Tümeni de bu kolorduya bağlanmıştı.

Bir tümeni (24'üncü Tümen) Ankara'da ve bir tümeni (11'inci Tümen) Niğde'de bulunan 20'nci Kolordu, karargâhıyla Ankara'daydı.

İzmit'te bulunan 1'inci Tümen, İstanbul'daki 25'inci Kolorduya bağlanmıştı. İstanbul'da da 10'uncu Kafkas Tümeni vardı.

Balıkesir ve Bursa bölgesinde bulunan 61'inci ve 56'ncı Tümenler, karargâhı Bandırma'da bulunan İstanbul'a bağlı 14'üncü Kolorduyu teşkil ediyordu. Bu kolordunun komutanı, Meclisin açılışına kadar Merhum Yusuf İzzet Paşa idi.

3'üncü Ordu Müfettişliği ki, müfettişi ben idim, karargâhıyla Samsun'a çıkmış bulunuyorum. Doğrudan doğruya emrim altında iki kolordu bulunmaktaydı. Biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3'üncü Kolordu (komutanı, beraberimde getirdiğim Albay Refet Bey). Bu kolorduya bağlı bir tümenin (5'inci Kafkas Tümeni) merkezi Amasya'da, diğer tümenin (15'inci Tümen) merkezi Samsun'daydı. Diğer, merkezi Erzurum'da bulunan 15'inci Kolordu idi. Komutanı Kazım Karabekir Paşa idi. Tümenlerinden birinin (9'uncu Tümen) merkezi Erzurum'da, komutanı Rüştü Bey, diğerinin (3'üncü Tümen) merkezi Trabzon'da, komutanı Yarbey Halit Bey idi. Halit Bey, İstanbul'a çağrılmış olduğundan komutadan çekilerek Bayburt'ta gizlenmiş; tümen, vekâletle idare olunuyor. Kolordunun diğer iki tümeninden 12'nci Tümen Hasankale doğusunda hudutta, 11'inci Tümen Beyazıt'ta bulunuyordu.

Diyarbakır bölgesinde bulunan iki tümenli 13'üncü Kolordu müstakildi. İstanbul'a tabi bulunuyordu. Bir tümeni (2'nci Tümen) Siirt'te, diğer tümeni (5'inci Tümen) Mardin'deydi.

Müfettişlik Vazifemin Geniş Yetkileri

Bu iki kolordunun doğrudan doğruya benim emir ve komutam altında olmasından fazla bir yetkim vardı ki müfettişlik bölgesi civarındaki askerî birliklere dahi tebligat yapabilecektim. Keza bölgemde bulunan ve bölgeye komşu olan vilayetlere de tebligatta bulunabilecektim.

Bu yetkiye göre, Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu ve bunun bağlı olduğu müfettişlikle ve Diyarbakır'daki kolorduyla ve hemen hemen bütün Anadolu sivil idare amirleriyle haberleşme ve temasta bulunabilecektim.

Bu geniş yetkinin, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından bana nasıl verildiği size garip görünebilir. Derhâl ifade etmeliyim ki bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Ne pahasına olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı arzu edenlerin buldukları sebep, "Samsun ve dolaylarındaki asayişsizliği yerinde görüp tedbir almak için Samsun'a kadar gitmek" idi. Ben bu vazifenin yerine getirilmesinin bir makam ve yetki sahibi olmaya bağlı bulunduğunu ileri sürdüm. Bunda, hiçbir mahzur görmediler. O tarihte Genel Kurmayda bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar sezen kimselerle görüştim. Müfettişlik vazifesini buldular ve yetki meselesiyle ilgili talimatı da ben kendim yazdırdım. Hatta Harbiye Nazırı (Millî Savunma Bakanı) olan Şakir Paşa, bu talimatı okuduktan sonra imzada tereddüt etmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda mührünü basmıştır.

Umumi Manzarayı Dar Çerçeve İçinden Görüş

Bu izahlardan sonra umumi manzarayı daha dar bir çerçeve içine alarak, çabucak ve kolayca hep beraber gözden geçirelim.

Düşman devletler, Osmanlı devlet ve memleketine maddi ve manevi tecavüz hâlinde. Yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayatını ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı hâlde. Farkında olmadığı hâlde başsız kalmış olan millet, karanlıklar ve meçhuller içinde olacakları beklemekte. Felaketin dehşet ve ağırlığını idrake başlayanlar, buldukları çevre ve hissedebildikleri tesirlere göre kurtuluş çaresi sandıkları tedbirlere sarılmakta. Ordu, ismi var cismi yok bir hâlde. Komutanlar ve subaylar Dünya Savaşı'nın bunca çile ve sıkıntılarıyla yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmeye içleri kan ağlıyor; gözleri önünde derinleşen karanlık felaket uçuşurumu kenarında dimağları çare, kurtuluş çaresi aramakla meşgul...

Burada pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Millet ve ordu Padişah'ın hıyanetinden haberdar olmadığı gibi o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinden ve gelenekten gelen bağlarla, itaatli ve sadık. Millet ve ordu, kurtuluş çaresini düşünürken yüzyıllardır devam edegelen alışkanlığın tesiriyle, kendisinden önce, yüce hilafet ve saltanat makamının kurtarılmasını ve ona tecavüz edilmemesini düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun manasını anlamak kabiliyetinde değil... Bu inanca aykırı fikir ve görüş ileri süreceklerin vay hâline! Derhâl dinsiz, vatansız, hain, alçak olur...

Diğer önemli bir noktayı da belirtmek lazımdır. Kurtuluş çaresi ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek esas sayılmaktaydı. Bu devletlerden yalnız birisiyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi, hemen bütün dimağlarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında, koskoca Almanya, Avusturya, Macaristan varken hepsini birden mağlup eden, yerlere seren İtilaf kuvvetleri karşısında tekrar onlarla çatışmaya varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu zihniyette olan yalnız halk tabakası değildi; bilhassa yüksek tabaka denilen insanlar böyle düşünüyorlardı.

O hâlde, kurtuluş çaresi ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. Bir defa, İtilaf Devletleri'ne karşı düşmanca tavır alınmayacaktı ve Padişah ve Halife'ye canla başla bağlı ve sadık kalmak temel şart olacaktı.

Düşünülen Kurtuluş Çareleri

Şimdi efendiler, müsaade buyurursanız size bir soru sorayım: Bu durum ve şartlar karşısında kurtuluş için nasıl bir karar hatıra gelebilirdi?

İzah ettiğim hususlar ve müşahedelere göre üç çeşit karar ortaya atılmıştı:

Birincisi: İngiltere'nin himayesini istemek,

İkincisi: Amerika'nın mandasını istemek.

Bu iki çeşit karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir bütün hâlinde korunmasını düşünenlerdir. Osmanlı İmparatorluğunu, muhtelif devletler arasında paylaşılmasındansa, bütün hâlinde, bir devletin himayesi altında bulundurmaya tercih edenlerdir.

Üçüncü karar: Mahallî kurtuluş çarelerine başvurmak... Mesela bazı bölgeler kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı ihtimaline karşı ondan ayrılmamak tedbirlerine başvuruyor. Bazı bölgeler de Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılacağını oldubitti kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlardı.

Bu üç çeşit kararın gerekçesi, vermiş olduğum izahat arasında mevcuttur.

Benim Kararım

Efendiler, ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassızdı. Hakikat şu ki içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç: Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da paylaşılmasını sağlamaya çalışmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklali, padişah, halife, hükûmet, bunların hepsi manası kalmamış birtakım boş sözlerden ibaretti.

Neyin ve kimin korunması için kimden ve ne yardım sağlanmak isteniyordu?

O hâlde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!...

İşte daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur.

Ya İstiklal Ya Ölüm

Bu kararın dayandığı en kuvvetli muhakeme ve mantık şuydu:

Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas, ancak tam istiklale sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun, istiklalden mahrum bir millet, medeni insanlık karşısında uşak olmak mevkisinden yüksek bir muameleye layık görülemez.

Yabancı bir devletin himaye ve efendiliğini kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, aciz ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten, bu seviyesizliğe düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Hâlbuki Türk'ün haysiyeti ve gururu ve kabiliyeti, çok yüksek ve büyüktür.

Böyle bir millet esir yaşamaktansa, mahvolsun daha iyidir!... Öyleyse ya istiklal ya ölüm!

İşte hakiki kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktı.

Bir an için bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını farz edelim. Ne olacaktı? Esirlik!

Peki efendim. Diğer kararlara boyun eğme hâlinde netice bunun aynı değil miydi?

Şu farkla ki; istiklali için ölümü göze alan millet, insanlık, haysiyet ve şerefının icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla teselli bulur ve hiç şüphesiz esirlik zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran dost ve düşman gözündeki mevkisi farklı olur.

Sonra Osmanlı hanedan ve saltanatının devam ettirilmesine çalışmak, elbette Türk milletine karşı en büyük fenalığı işlemektir. Çünkü millet her türlü fedakârlığı göze alarak istiklalini elde etse de saltanat devam ettiği takdirde bu istiklale tamamen kazanılmış gözüyle bakılamazdı. Artık vatanla, milletle hiçbir vicdan ve fikir bağlantısı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve milletin istiklal ve haysiyetinin koruyucusu mevkisinde bulundurulmasına nasıl göz yumulabilirdi?

Hilafetin durumuna gelince, ilim ve tekniğin nurlara boğduğu hakiki medeniyet âleminde gülünç görülmekten başka bir tarafı kalmış mıydı?

Görülüyor ki verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için henüz milletin alışmadığı meselelere temas etmek lazım geliyordu. Ortaya atılmasında, halk için büyük mahzurlar doğuracağı sanılan hususların söz konusu edilmesinde mutlak bir zaruret vardı.

Osmanlı hükûmetine, Osmanlı Padişahı'na ve Müslümanların halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lazım geliyordu.

Uygulamayı Safhalara Ayırmak ve Kademe Kademe Yürüyerek Hedefe Varmak

Türk ata yurduna ve Türk'ün istiklaline saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silahla karşı koymak ve onlarla mücadele etmek lazım geliyordu. Bu önemli kararın bütün icaplarını ve zaruretlerini ilk gününde belirtmek ve ifade etmek, elbette isabetli olamazdı. Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak ve olaylar ve hadiselerden faydalanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve kademe kademe yürüyerek hedefe varmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz yıllık faaliyetimiz ve yaptıklarımız mantıklı bir silsileyle gözden geçirilirse ilk günden bugüne kadar takip ettiğimiz umumi istikamet, ilk kararın çizdiği yoldan ve yöneldiği hedeften asla sapmamış olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

Burada, zihinlerde yer etmiş olması ihtimali bulunan bazı tereddüt düğümlerinin çözülmesini kolaylaştırmak için bir hakikati beraberce gözden geçirmeliyiz. Yapılan millî mücadele, dış istilaya karşı vatanımızın kurtuluşunu yegâne hedef saydığına göre, bu millî mücadelenin, başarıya yaklaştıkça, safha safha, bugünkü devre kadar, millî irade rejiminin bütün prensip ve müesseselerini gerçekleştirmesi tabii ve kaçınılmaz bir tarihî akışı. Bu mukadder tarihî akışı gelenekten gelen itiyadıyla derhâl sezen Saray, ilk andan itibaren Millî Mücadele'nin amansız düşmanı oldu. Bu mukadder tarihî akışı ilk andan ben gördüm ve sezdim. Fakat sonuna kadar devam eden bu sezgimizi, başlangıçta bütün açıklığıyla ifade edemedik. İlerideki ihtimaller üzerinde fazla konuşmak, girdiğimiz hakiki ve maddi mücadeleye hayalî bir macera gözüyle baktırabilirdi. Dış tehlikenin yakın tesirleri karşısında bu tehlikeyi derinden hissedenler arasında, geleneklerine ve fikrî kabiliyetlerine ve ruhi yapılarına aykırı olan muhtemel değişmelerden ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini uyandırabilirdi. Başarı için pratik ve emin yol, her safhayı vakti geldikçe uygulamaktı. Millet in ilerlemesi ve yükselmesi için selamet yolu buydu. Ben de böyle hareket ettim. Ancak bu pratik ve emin başarı yolu, yakın çalışma arkadaşlarım olarak tanınmış kimselerden bazılarıyla aramızda zaman zaman, görüşlerde, çalışmalarda, yapılan işlerde esaslı ve ufak tefek birtakım anlaşmazlıklar, kırgınlıklar ve hatta ayrılımların da sebebi ve izahı olmuştur. Millî Mücadele'ye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen gelişmelerinde, kendi fikrî ve ruhi kabiliyetleri âciz kaldıkça bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir. Bu noktaları, aydınlanmanız için, umumi efkârın aydınlanmasına yardımcı olmak için sırası geldikçe, birer birer işaret etmeye çalışacağım.

Millî Sır

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse, diyebilirim ki ben milletin vicdanında ve istikbalinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, yavaş yavaş bütün cemiyetimize tatbik ettirmek mecburiyetindeydim.

Ordu ile Temas

Şimdi efendiler, ilk iş olmak üzere bütün ordu ile temasa geçmek lazımdı. Erzurum'da 15'inci Kolordu Komutanı'na 21 Mayıs 1919'da yazdığım bir şifrede: Umumi durumumuzun almakta olduğu tehlikeli şekilden pek üzgün ve mustarip bulunduğumu, millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdani vazifeyi yakından, birlikte çalışarak en iyi yapmak mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettiğimi, bir an önce Erzurum'a gitmek arzusunda bulunduğumu fakat Samsun ve dolaylarının durumu, asayişsizlik yüzünden fena bir akıbete uğramak mahiyetinde bulunduğundan, buralarda birkaç gün kalmak zarureti olduğunu bildirdikten sonra, beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak hususlar varsa bildirilmesini rica ettim (Ves. 10).

Gerçekten Samsun ve dolaylarında Rum çetelerinin Müslüman halka tecavüzü ve zaten vasıtasız bırakılmış olan mahallî hükûmetin yabancıların müdahaleleri yüzünden hiçbir tedbir alamaması, durumu güçleştirmişti.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük enerji ümit ettiğimiz bir zatın, Samsun'a mutasarrıf tayinini sağlamak için teşebbüse geçmekle beraber, 3'üncü Kolordu Komutanı'nı geçici olarak Canik mutasarrıfı tayin ettim. Mümkün olan mahallî tedbirlerin alınmasına ve bilhassa halkın hakiki durum hakkında aydınlatılmasına ve orada bulunan yabancı asker, müfreze ve subaylarından çekinmeye ve korkmaya yer olmadığını anlatılmasına önem verildi ve hemen o bölgede Millî Teşkilat kurulmasına girişildi.

23 Mayıs 1919'da Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu Komutanı'na: "Samsun'a geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı temasta bulunmak istediğimi ve İzmir dolaylarına dair daha kolaylıkla alabileceği bilgilerden haberdar olmak istediğimi" bildirdim.

Bu kolordunun durumu ile daha İstanbul'da iken ilgilenmiştim. Güneyden Ankara bölgesine demir yoluyla nakli söz konusuydu. Bu nakliyata engel olunmak istendiğini anlamış olduğumdan, İstanbul'dan hareketim günlerinde Erkânıharbiyeumumiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) olan Cemal Paşa'dan, kolordunun demir yoluyla nakli gecikirse karadan yürüyerek Ankara'ya sevkini rica etmiştim. Bundan dolayı bahsettiğim şifre telgrafında "20'nci Kolordu birliklerinin bütün mevcuduyla Ankara'ya gelmeye muvaffak olup olmayacağını" sordum. Canik sancağı hakkında bilgi verdikten sonra, "bir iki güne kadar Samsun'dan karargâhımla bir müddet için Havza'ya gideceğimi ve her hâlde Samsun'dan hareketimden önce beni aydınlatacak bilgiler beklediğimi" yazdım.

20'nci Kolordu Komutanı'ndan üç gün sonra 26 Mayıs 1919'da aldığım cevapta, "İzmir'den muntazam bilgi alamadıklarını, Manisa'nın da işgal edildiğini telgraf memurlarının haber verdiğini, kolordunun Ereğli'de bulunan birliklerinin bütün mevcuduyla demir yoluyla nakline muvaffak olamadıklarından, karadan yürüyüşe başladıklarını fakat mesafenin uzaklığı sebebiyle Ankara'ya ne vakit varacaklarının belli olmadığını" bildiriyordu.

Kolordu Komutanı aynı telgrafında "Afyonkarahisar'da bulunan 23'üncü Tümen mevcudunun pek az olduğundan ve orada ellerine geçen askerleri bu tümene göndermekte olduklarından" bahsettikten sonra, "Kastamonu ve Kayseri dolaylarında, asayiş bozucu bazı olaylar hakkında haberler gelmeye başladığını" bildiriyor ve "zaman zaman bilgi vereceğini" yazıyordu (Ves. 11).

27 Mayıs 1919 tarihinde, Havza'dan, 20'nci Kolordu Komutanı'ndan ve aynı zamanda, bu kolordunun bağlı olduğu Konya'daki Ordu Müfettişliğinden "Afyonkarahisar'daki tümenin takviyesi için hangi kaynaklardan istifade edilmekte olduğunu, kuvvetinin artırılmasına maddi imkân bulunup bulunmadığını ve bugünkü şartlara ve durumumuza göre bu tümene nasıl bir vazifenin verilmesi düşünüldüğünü" sordum (Ves. 12. 13).

Kolordu Komutanı, 28 Mayıs 1919'da, sorduğum hususlara dair bilgi veriyor ve 23'üncü Tümen "Düşmanın bir işgal durumu karşısında yerini terk etmeyecek ve taarruza uğrarsa, bölge halkından alacağı takviye ile mevkisini savunacaktır." diyordu (Ves. 14).

Ordu Müfettişi de 30 Mayıs 1919'da verdiği cevapta “23'üncü Tümen, Karahisar'daki asayişini korumakla beraber her türlü işgal hadisesine, her türlü vasıtayla karşı koyacaktır.” diyordu. “Bu vasıtaların hazırlanmakta olduğunu ve Konya'da orduya yardımcı olabilecek bir kuvvetin hazırlanmasına çalışıldığını ancak bu kuvvetin bir adı ve unvanı olmadığını” bildiriyordu.

Ben müfettişliğe yazdığım telgrafta, “Konya'da bir vatan ordusu kurulmakta olduğuna dair bazı haberler yayılmıştır, bunun mahiyet ve teşkilatı nedir?” demiştim. Böyle bir soru sormaktan maksadım, biraz da teşvik etmek ve harekete geçirmektir. Müfettişin son verdiği bilgi bunun üzerinedir (Ves. 15).

Kolordu Komutanı bu açıklama isteğime “Konya'da vatan ordusunun kurulduğundan haberdar değilim.” demişti.

20'nci Kolordu ve Konya'daki Ordu Müfettişliği ile temasım neticesinde edindiğim bilgilerden, dikkat ve uyanıklığı gerektiren noktaları, 1 Haziran 1919'da, Erzurum'da 15'inci Kolordu ve Samsun'da 3'üncü Kolordu ve Diyarbakır'da 13'üncü Kolordu Komutanlarına bildirdim (Ves. 16).

Trakya'da bulunan kuvvet ve komuta durumunu bilmiyordum. O bölgeyle de temasa geçmek lazımdı. Bu maksatla İstanbul'da, Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'dan 16 Haziran 1919'da özel şifre ile (Cevat Paşa ile İstanbul'dan ayrıldığım gün gizli ve özel bir şifre kararlaştırmıştık) Edirne'de kolordu komutanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Bey'in nerede bulunduğunu sordum (Ves. 17). Cevat Paşa, 17 Haziran'da cevap verdi. “Cafer Tayyar Bey'in 1'inci Kolordu Komutanı olarak Edirne'de bulunduğunu” öğrendim (Ves. 18).

Amasya'dan 18 Haziran 1919 tarihinde, Edirne'de 1'inci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e şifre ile verdiğim talimatta, esaslı olarak şu hususları belirttim: “Millî istiklalimizi boğan ve vatanımızın parçalanması tehlikelerini hazırlayan İtilaf Devletleri'nin yaptıkları ve İstanbul hükûmetinin esir ve âciz durumu malumunuzdur.”

“Milletin mukadderatını bu mahiyette bir hükûmete teslim etmek, yıkılmaya mahkûm olmaktır.”

“Trakya ve Anadolu millî teşkilatlarının birleştirilmesi ve millî sedayı gür sesle cihana duyuracak emin bir yer olan Sivas'ta, ortak ve kuvvetli bir heyet kurulması kararlaştırılmıştır.”

“Trakya Paşaeli Cemiyeti, yetkili olmamak üzere İstanbul'da bir heyet bulundurabilir.”

“Ben İstanbul'da iken, Trakya Cemiyeti üyelerinden bazılarıyla görüşmüştüm. Şimdi zamanı geldi. Gereken kimselerle gizlice görüşerek derhâl teşkilatı kurunuz ve yanıma da temsilci olarak değerli bir iki kişi gönderiniz. Onlar gelinceye kadar Edirne vilayeti haklarının savunucusu olmak üzere teşkilat üyelerinin beni vekil seçtiklerine dair imzaları bulunan bir vesikayı imzanızla şifreli telgrafla bildirin.”

“İstiklalimizi kazanıncaya kadar tamamıyla milletle birlikte çalışacağıma mukaddesatım üzerine yemin ettim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek katidir.”

Trakya'nın maneviyatını yükseltmek maksadıyla bu talimata şu bilgileri de ilave ettim: “Anadolu halkı, baştan aşağı yek vücut bir hâle getirildi. Kararlar, istisnasız, bütün komuta heyetleri ve arkadaşlarımızla birlikte alınıyor. Vali ve mutasarrıfların hemen hepsi bizimle beraberdir. Anadolu'daki millî teşkilat, kaza ve bucaklara kadar genişledi. İngiliz himayesi altında müstakil bir Kürdistan kurulması hakkındaki propaganda ve taraftarları bertaraf edildi, Kürtler Türklerle birleşti.” (Ves. 19)

Yunan Ordusunun Manisa ve Aydın Civarını İşgali

Bu tarihe kadar, Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarlarını da işgal ettiğinden haberdar oldum. Fakat İzmir’de ve Aydın’da bulduklarını bildiğin kuvvetlerin ne hâlde olduklarına dair hiçbir taraftan henüz kesin bir bilgi elde edemiyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetler komutanlarına da bazı emirler yazmışım. Nihayet 29 Haziran’da, 56’ncı Tümen Komutanı Bekir Sami Bey’in iki gün önceki tarihli bir şifre telgrafını aldım.

56’ncı Tümeni, İzmir’de Hurrem Bey adında biri komuta ediyormuş. Bu zat ve İzmir’deki iki alayın kılıç artığı subaylarıyla beraber, hemen hepsi esir olmuşlar. Yunanlar bunları gemilerle Mudanya’ya nakletmişler. Bekir Sami Bey, bu kılıç artıklarının komutasını ele almak üzere gönderilmiş.

Bekir Sami Bey, 27 Haziran 1919 tarihli telgrafında, 22 Haziran 1919 tarihli iki emrimi ancak 27 Haziran’da Bursa’ya vardığında alabildiğini söylüyor ve verdiği malumat ve izahatta “Millî gayeleri gerçekleştirecek yeterli vasıtaları bulamadığımdan, tümenimi yeniden tertip ve düzene sokmayı başarırsam daha iyi hizmetler yapılmasının mümkün olacağını gördüğümden, 21 Haziran sabahı Kula’dan Bursa’ya doğru harekete mecbur oldum. Bununla beraber birçok engellere rağmen, millî hareketin memleketin kurtarılması için zaruri olduğu fikrini her tarafa yaymaya muvaffak oldum.” diyor. Düşüncelerime ve faaliyetlerime sarsılmaz imanı olduğunu bildiriyor ve bu hususta hemen teşebbüslere başladığını, Çine’de bulunan 57’nci Tümene de emir vermekliğimi ve kendisine de emir vermekte devam etmemi istiyordu (Ves. 20).

Millî Teşkilat Kurulması ve Milletin Uyandırılması

Bir hafta kadar, Samsun'da ve 25 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar Havza'da kaldıktan sonra Amasya'ya gittim. Bu müddet içinde bütün memlekette millî teşkilat kurulması lüzumunu bir genelgeyle bütün komutanlara ve sivil idare amirlerine bildirdim.

Dikkate değer bir noktadır ki İzmir'in ve onun arkasından Manisa'nın ve Aydın'ın işgali ve yapılan tecavüz ve zulümler hakkında henüz millet aydınlanmamış ve millî varlığa vurulan bu feci darbeye karşı açıkça, herhangi bir şekilde tepki ve şikâyet gösterilmemişti. Millet'in bu haksız darbeler karşısında sessiz ve hareketsiz kalması, elbette millet'in lehinde tefsir olunamazdı. Onun için milleti uyandırıp harekete getirmek lazımdı. Bu maksatla 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve müstakil mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15'inci Kolordu, Ankara'da 20'nci Kolordu ve Diyarbakır'da 13'üncü Kolordu Komutanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliğine bir genelgeyle şu yolda tebligatta bulundum:

İzmir'in ve maalesef bunu takip eden Manisa, Aydın'ın işgali, ilerideki tehlikeyi daha açık olarak hissettirmiştir. Yurt bütünlüğümüzün korunması için milletçe daha canlı olarak tepki gösterilmesi ve bunun devam ettirilmesi lazımdır. Millî hayat ve istiklalimizde gedikler açan işgal ve ilhak gibi hadiseler bütün millete kan ağlatmaktadır. Izdıraplar zapt olunamıyor. Hazmedilmesi ve dayanılması mümkün olmayan bu duruma derhâl son verilmesinin bütün medeni milletler ile büyük devletlerin adalet ve nüfuzlarından sabırsızlıkla beklendiğini göstermek gayesiyle, önümüzdeki hafta içinde ve muhtelif vilayetlere göre pazartesi başlayıp çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak, millî nümayişlerde bulunulması, bunun bütün kasaba ve köylere kadar genişletilmesi, bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Babıali'ye uyarıcı telgraflar çekilmesi, yabancıların bulunduğu yerlerde yabancılar da uyarılmakla beraber millî nümayişlerde terbiye ve sükûnetin korunmasına son derecede dikkat edilmesi, Hristiyan halka karşı bir tecavüz, nümayiş ve düşmanlık gibi tavırlar alınmaması zaruridir. Zatıalilerinin bu fikirler etrafında hassas ve müessir bulunmaları dolayısıyla, işin iyi idare edileceği ve başarıya ulaşılacağına âcizlerinde tam bir güven vardır. Neticesinden haberdar buyrulmamı rica ederim.

Mitingler, Millî Nümayişler

Verdiğim bu talimat üzerine her yerde mitingler yapılmaya başlandı.

Yalnız birkaç yerde bazı vehimler yüzünden tereddüt edildiği anlaşılmıştır. Mesela; 11'inci Kolordu Komutanı'nın Trabzon hakkında gönderdiği 9 Haziran 1919 tarihli şifreden (Ves. 21) "Miting esnasında, Rumların münasebetsizliğine uğranılması ve hiç yoktan bir hadise çıkması düşünülerek, mitinge karar verilmişken bu kararın uygulanmadığı... miting heyetinin toplantısında Strati ve Polidis'in de hazır bulunduğu" anlaşıyordu.

Trabzon, Karadeniz sahilinde önemli bir merkez olduğundan orada millî teşebbüs ve faaliyetler hususunda gösterilen tereddütlü hareket ve Yunanlar aleyhinde millî nümayişler yapılması görüşmelerine Strati ve Polidis Efendileri iştirak ettirmek gibi teşebbüsün ciddiyetsizliğine delalet edecek gevşeklikler, elbette ki İstanbul ve düşmanlar için pek değerli işaretler sayılır.

Verdiğim talimattaki esasları aleyhte kullanacak kadar kurnazlık gösterenler de oldu. Mesela; Sinop'a yeni tayin olunan bir mutasarrıf, orada yapılan nümayişleri bizzat idare ediyor, miting kararlarını bizzat yazıp halka imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir suretini gönderiyor. Bu zatın, zavallı halka gürültü patırtı esnasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu: "Türkler ilerleyip gelişmedi ve Avrupa medeniyetinin esaslarını kabul edemedi ve benimseyemediyse, bu da şimdiye kadar iyi bir idareye kavuşamamış olmasından ileri gelmiştir. Türk milleti ancak kendi padişahının saltanat ve hâkimiyeti altında olmak şartıyla Avrupa'nın himayesi ve kontrolüyle kurulacak bir idare ile yaşayabilir."

Efendiler, Sinop halkı adına İtilaf Devletleri temsilcilerine verilen 3 Haziran 1919 tarihli bu muhtıranın altındaki imzalara göz gezdirirken, Müftü Vekili Efendi'nin imzasının yanında gördüğüm imza, arz ettiğim satırları yazan ve yazdıran ruhu bana keşfetti. O imza Hürriyet ve İtilaf Partisi İkinci Başkanı olan zatın imzasıydı.

Millî Nümayişlerin Akisleri

Her tarafta nümayişler yapılması için yaptığım tebligat tarihinden üç gün sonra, yani 31 Mayıs 1919'da Harbiye Nazırı'nın şu telgrafını aldım.

İngiltere Fevkalade Komiserliğinden Babıaliye tebliğ olunup Harbiye Nezaretine verilen nota sureti aynen aşağıya çıkarılmıştır:

Bugüne kadar gelen raporlardan, Üçüncü Kolordu bölgesinde, adi haydutluktan başka bir şey olmadığı anlaşılacakla beraber, son notada bildirilen durumlar hakkında, özel tahkikat yapılarak neticesinin acele bildirilmesini rica ederim.

31.5.1919

Harbiye Nazırı

Şevket

Suret

1- Sivas'ın şimdiki durumu ve orada olup bitenler ve bu şehirde veyahut bu şehrin yakınında çok sayıda toplanmakta bulunan Ermeni mültecilerinin güvenliğine dair son günlerde oldukça endişe verici haberler almış olduğumu, siz Sadrazam hazretlerinin yüksek şahsiyetlerine bildirmekle şeref duyarım.

2- Bundan dolayı askerî komutanın görev bölgesi içinde bulunan Ermenilerin iyi korunması ve himayeleri için mümkün olan bütün tedbirleri almasını emreder ve herhangi bir şekilde öldürme veyahut kötü muamele olduğu takdirde kendisinin doğrudan doğruya sorumlu tutulacağını bildirir bir telgrafın, Yüksek Harbiye Nezaretince adı geçen komutana acele olarak çekilmesi hususunda emirler buyrulmasını siz Sadrazam hazretlerinin yüksek şahsiyetlerinden rica ederim.

3- Bu talimata benzer talimatın ilgili sivil memurlara verilmesini ayrıca rica ederim.

4- Memleketteki asayişsizlik hakkında siz Sadrazam hazretlerinin yüksek şahsiyetlerinin ne derece haklı olarak endişe içinde bulduklarını bildiğim için siz Sadrazam hazretlerinin yüksek şahsiyetlerine ayrıca, bu (...) uyulacağından eminim.

5- Söz konusu olan talimatın gönderildiği, talimat hakkında verilecek bilginin beni fazlasıyla sevindireceğini belirtmek isterim.

Sivas Vali Vekilliğinden 2 Haziran 1919 tarihli aldığım bir telgrafta da “Bugün Albay Demange imzasıyla alınan telgrafta ‘Aziziye’de İzmir’in işgal edildiği ve bu ise doğru olmayıp size durumdan haber veriyorum ki bu haber müttefik askerleri tarafından vilayetinizin işgaline sebep olur.’ manasında ihtarlarda bulunmaktadır... vs.” denilmektedir.

Hakikatte, ne Sivas'ta endişe verici bir hâl vardı ve ne de Hristiyanların öldürmekle tehdit edildiği doğrudur. Meseleyi milletçe yapılmaya başlanılan mitinglerden korkan ve bunu emellerinin gerçekleşmesine engel sayan Hristiyan azınlıkların, yabancıların dikkatini kendi üzerlerine çekmek için bilhassa yaydıkları uydurma haberler olarak kabul etmek lazımdır (Ves. 22, 23, 24). Harbiye Nezaretinin nota suretini taşıyan telgrafına verdiğim cevabı aynen arz edeceğim:

İstihbarat

3 Haziran 1919

Çok aceledir.

Sayı: 58

Harbiye Nezareti Yüksek Makamına,

C. 2 Haziran 1919 şifre:

Sivas ve civarında, evvelce bulunan Ermenileri ve sonradan gelen mültecileri dehşete düşürecek hiçbir hadise olmamıştır. Ne Sivas'ta ne de civarında endişe verici bir hâl vardır. Herkes sükûnet içinde iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu kesinlikle arz ve temin ederim. Bu itibarla İngiliz notasındaki istihbarat kaynağının ne olduğu âcizlerince bilinmek lazımdır. İzmir'in ve Manisa'nın işgaline dair gelen acı haber üzerine, Müslüman halkça yapılan ve Hristiyan azınlıklar hakkında hiçbir düşmanca maksat gütmeyen toplantılardan belki de bazılarının ürkmüş olması hatıra gelebilir. İtilaf Devletleri milletimizin haklarına ve istiklaline saygı duydukları müddetçe ve millet, vatanın hiçbir tecavüze uğramayacağından emin bulundukça, Müslüman olmayan azınlıkların korkuya kapılmalarına hiçbir sebep yoktur ve bu hususta devlete karşı her türlü sorumluluğu yüklenir ve buna tamamıyla emniyet buyrulmasını istirham ederim. Fakat milletin istiklal ve varlığını yok eden, millet hayatını tehlikeye düşüren işgal, suikast ve zulüm gibi, İzmir bölgesinde görülmekte olan tecavüzlerin, benzeri hadiselerin yeniden meydana gelmesine karşı, ne milletin heyecan ve vicdan ızdıraplarını ne de bundan doğan millî nümayişleri engelleyip durdurmak için kendimde ve hiç kimsede kudret ve kuvvet göremeyeceğim gibi bu yüzden çıkacak olay ve hadiselerin karşısında da sorumluluk kabul edebilecek ne komutan ne sivil idareci ne de hükûmet tasavvur ederim.

Mustafa Kemal

Bu nota sureti ile tarafımdan verilen cevap sureti bütün komutanlara, vali ve mutasarrıflara bir genelgeyle bildirildi.

Bu tarihlerde, bütün milletin İngiliz Muhipleri Cemiyetine katılarak, İngiltere himayesinin istenilmesinin, bu cemiyet adına Sait Molla imzasıyla bütün belediye başkanlıklarına bir telgrafla bildirildiği ve bu telgrafın tesirini hükümsüz bırakmak için milleti gerektiği gibi aydınlatmakla beraber hükûmet nezdindeki teşebbüslerim de malumunuz olmuştur (Ves. 25). Bundan başka 27 Mayıs 1919 tarihinde *Türkiye-Havas-Reuter* adındaki ajansın, toplanan Saltanat Şûrası hakkında verdiği haberlerde “Şûrayı teşkil eden üyelerin hepsinin fikri, Türkiye'nin büyük devletlerden birinin himayesini sağlamak merkezindedir.” havadisini her tarafa yayması üzerine, Sadrazama: “Milletin, millî istiklalini korumaya kararlı olduğunu, bütün uğursuz akıbetlere karşı en son fedakârlığı göze aldığını ve millî vicdanı ifade etmeyen haberlerin endişe verici akisler uyandırdığını” yazmakla beraber, bütün milleti de bu durumdan nasıl haberdar ettiğimi başka bir münasebetle söylemiştim.

Sadrazam Ferit Paşa'nın Paris'e bilinen daveti üzerine, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplandığı günlerde, bazı demeçler vermiştim. Bu meseledeki görüş ve hareket tarzımın ne olduğunu açıklamak maksadıyla şu vesikayı aynen arz edeceğim.

Havza 3.6.1919

Şifre

Aceledir.

Kişiyeye özeldir.

Samsun'da 3'üncü Kolordu Komutanı Refet Beyefendi'ye, Erzurum'da 15'inci Kolordu Komutanı Kazım Paşa Hazretleri'ne, Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendi'ye,

Erzurum Valisi Münir Beyefendi'ye,

Sivas Vali Vekili Hâkim Hasbi Efendi Hazretleri'ne, Kastamonu Valisi İbrahim Beyefendi'ye,

Ankara'da 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne, Konya'da Yıldırım Orduları Müfettişi Cemal Paşa Hazretleri'ne, Diyarbakır'da 13'üncü Kolordu Komutan Vekili Cevdet Beyefendi'ye, Van Valisi Haydar Beyefendi'ye,

Fransa siyasi temsilcisi Mösyö Defrance'ın Sadrazamlık yüksek makamına gelerek Osmanlı Devleti'nin haklarını konferans huzurunda savunmak için Paris'e gidebileceklerini bildirdiği, Dâhiliye Nezaretinin resmî tebliğlerinden ve ajans haberlerinden anlaşılmıştır. İzmir vakası üzerine, milletimizin gösterdiği vatanseverce hassasiyet ve bu suretle istiklalini korumak hususunda beliren azminin neticesi olan bu mazhariyet, şükranla karşılanmaya layıktır. Fakat buna rağmen Yunanların, İzmir vilayetini işgali önlenememiş değildir. Her hâlde milletin, haklarını müdrik ve onları çiğnetmemek için yekvücut olarak fedakârca harekete hazır olduğu, İtilaf Devletleri'ne karşı gösterilmeye ve ispata devam edildikçe, adı geçen devletlerin milletimize ve onun haklarına saygılı olacağına şüphe yoktur.

Sadrazam Paşa hazretlerinin konferans huzurunda Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak için ellerinden geleni yapacakları tabiidir. Ancak milletçe, kesin olarak savunulması istenilen ve lüzumlu görülen haklar bilhassa iki noktada önem kazanır: Birincisi, devlet ve milletin mutlak şekilde tam istiklali; ikincisi de ana vatan topraklarında çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesidir. Bu hususta Paris'e harekete hazırlanan heyetin görüşü ile millî vicdanın kesin arzusu arasında tam bir uygunluk bulunması şarttır. Aksi takdirde, millet gayet güç durumda ve telafisi imkânsız oldubittiler karşısında kalabilir. Bu endişeyi doğuran sebepler şunlardır: Sadrazam Paşa hazretleri, duyduğumuz demecinde bir Ermeni muhtariyeti esasını kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun hududunu zikretmedi. Bundan doğu vilayetleri halkı tabiatıyla üzüntü duydu ve durumun açıklanmasını istemeye mecbur oldu. Toplanmış olan Saltanat Şûrası üyelerinin hemen hepsi, millî istiklalin korunmasını ve millet mukadderatının bir millî meclisin iradesine bırakılmasını istediği hâlde, yalnız hükûmetin dayandığı İtilaf ve Hürriyet Partisi adına Başkan Sadık Bey'in yazılı ifadesinde, İngiltere'nin himayesi teklif olundu. Geniş bir Ermenistan muhtariyetini ve devletin bir yabancı himayesini kabul meselelerinde, millî arzu ile bugünkü hükûmetin görüşü arasında uygunluk olmadığı görülüyor. Sadrazam Paşa hazretleri ile beraberinde hareket edecek olan heyetin, milletin haklarını savunmakta takip edeceği esaslar ve program milletçe bilinmedikçe yukarıda arz edilen noktalarda endişeye düşmemek mümkün değildir. Bu suretle vilayetlerde ve onlara bağlı yerlerdeki Müdafaiihukukumillîye ve Reddiilhak Cemiyetlerinin temsilciler heyetleri ve henüz teşkilatı tamamlanamayan yerlerde de belediye heyetleri, Sadrazam Paşa hazretlerine ve doğrudan doğruya Zatışahaneye (Padişah) telgraflarla başvurarak, millî istiklalin mutlak dokunulmazlığı ve milletin çoğunluk haklarının korunmasının milletin başlıca şartı olduğu söylenmeli ve buna göre gidecek heyetin savunacağı esasların millete resmen ve açıkça bildirilmesi istenmelidir. Milletin bu tarzda hareketiyle, gidecek heyetin savunmaya çalışacağı esasların hakikaten milletin arzu ve isteği olduğu İtilaf Devletlerince anlaşılacak ve hiç şüphesiz daha ziyade önemle dikkate alınarak heyetin vazifesini kolaylaştıracaktır. Bu düşüncelerin gerekli kimselere bir an önce ulaştırılmasını ve duyurulmasını, vatanımızın mukadderatı adına vatanseverliğinden şüphe etmediğim yüksek şahsiyetinizden bilhassa istirham ederim. Bu telgrafın alındığı zamanın bildirilmesini de rica ederim.

Mustafa Kemal

İstanbul'a Geri Çağrılışım

Bu tarihten beş gün sonra yani 8 Haziran 1919'da İstanbul'a Harbiye Nazırı tarafından çağrıldığımı ve gizlice sormam üzerine, kimler tarafından ve niçin istenildiğimi, devlet adamlarımızdan bir zatın haber verdiğini daha önce bir münasebetle yaptığım açıklamamda ifade etmiştim. O zat Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (Genel Kurmay Başkanlığı) makamında bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine İstanbul ile yapılmış olan yazışmaların bir kısmı herkesçe öğrenilmiştir. Bu yazışmalar, Erzurum'da istifa ettiğim tarihe kadar muhtelif Harbiye Nazırlarıyla ve doğrudan doğruya Sarayla devam etmiştir.

Anadolu'ya geçeli bir ay olmuştu. Bu müddet zarfında bütün ordu birlikleriyle temas ve bağlantı sağlanmış ve millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak dikkatli ve uyanık bir hâle getirilmiş, millî teşkilat kurulması fikri yayılmaya başlamıştı. Umumi durumu artık bir komutan sıfatıyla sevk ve idareye imkân kalmamıştı. Yapılan davet emrine itaat etmemiş ve onu yerine getirmemiş olmakla beraber, millî teşkilat ve mücadelenin sevk ve idaresine devam etmekte bulunduğuma göre, şahsen asi duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve bilhassa girişmeye karar verdiğim teşebbüs ve faaliyetlerin esaslı ve şiddetli olacağının tahmini güç değildir. Bundan dolayı teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsi olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin birlik ve beraberliğini temin ve temsil edecek bir heyet adına olması zaruriydi.

Sivas'ta Umumi Bir Millî Kongre Toplamak Kararı

Bu sebeple, 18 Haziran 1919 tarihinde, Trakya'ya verdiğim talimatta işaret ettiğim bir noktanın uygulanması zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta Anadolu ve Rumeli teşkilatlarını birleştirerek bir merkezden temsil ve idare etmek üzere Sivas'ta umumi bir millî kongre toplamaktı. Bu gayenin gerçekleşmesi için yaverim Cevat Abbas Bey'e 21-22 Haziran 1919 gecesini, Amasya'da yazdırdığım genelgenin esas noktaları şunlardı:

- 1- Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir.
- 2- İstanbul hükûmeti, üzerine aldığı sorumluluğun icaplarını yerine getirememektedir. Bu hâl, milletimizi âdeta yok olmuş gösteriyor.
- 3- Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
- 4- Milletin içinde bulunduğu durum ve şartlara göre harekete geçmek ve haklarını yüksek sesle cihana işittirmek için her türlü tesir ve kontrolden uzak millî bir heyetin varlığı zaruridir.
- 5- Anadolu'nun her bakımdan en emniyetli yeri olan Sivas'ta, millî bir kongrenin acele toplanması kararlaştırılmıştır.
- 6- Bunun için bütün vilayetlerin her sancağından halkın güvenini kazanmış üç temsilcinin, mümkün olduğu kadar çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir.
- 7- Her ihtimale karşı, bu meselenin bir millî sır hâlinde tutulması ve temsilcilerin, lüzum görülen yerlerde, seyahatlerini kendilerini tanıtmadan yapmaları lazımdır.
- 8- Doğu vilayetleri adına, 10 Temmuz'da, Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Bu tarihe kadar diğer vilayetlerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse Erzurum Kongresi'nin üyeleri, Sivas Umumi Kongresi'ne katılmak üzere hareket ederler (Ves.26).

Görüyorsunuz ki bu yazdırdığım hususlar zaten dört gün önce Trakya'ya tebliğ etmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da bir genelgeyle bildirilmesinden ibarettir. Bu kararın 21-22 Haziran 1919 gecesini, karanlık bir odada alınmış korkunç ve esrarlı yeni bir karar olmadığı, zannımca, kolaylıkla takdir buyurulur.

Bu noktanın aydınlanması için, arzu buyurursanız küçük bir izahta bulunayım.

Efendiler, o müsvedde işte bu kâğıtlardır, (*göstererek*) dört maddeliktir, içindekileri söyledim. Sonunda, benim imzam vardır. Bir de vazife dolayısıyla Kurmay Başkanı'm bulunan Albay Kazım Bey'in (şimdiki İzmir Valisi Kazım Paşa), kurmay heyetimden tebliğ işleriyle vazifeli Hüsrev Bey'in (hâlen büyükelçi), askerî makamlara şifre eden yaverim Muzaffer Bey'in ve sivil makamlara şifre eden bir memur efendinin imzaları vardır. Bundan başka daha bazı imzalar vardır.

Adını Saklayan Bir Tanıdığın Amasya'ya Gelmesi

Bu imzaların, bu müsveddeye konması güzel bir talih ve tesadüf eseridir.

Daha Havza'da bulunduğum sırada Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'dan bir şifre telgraf aldım. Bu telgraf aşağı yukarı, "Tanıdığınız bir zat, bazı arkadaşlarla İstanbul'dan buraya gelmiştir. Nasıl hareket etmeleri lazım geldiği hakkında ne emir buyuruyorsunuz?" manasındaydı. Âdeta bir muammayı andıran bu telgraf, bende pek ziyade merak ve hayret uyandırdı. Bahsedilen zatı tanıyorum, benden nasıl hareket edeceğini soruyor, Ankara'da arkadaşım olan güvenilir bir komutanın yanında, telgraf da şifredir. O hâlde neden adını şifre olarak dahi yazdırmaktan çekiniyor? Bir hayli düşündüm. Anlar gibi oldum; tahmin buyrulur ki muamma çözmekle uğraşmaya zamanım müsait değildi. Fakat Fuat Paşa'yı yakından görmeyi, bölgeleri, çevreleri, düşünceleri hakkında kendisiyle görüşmeyi, pek ziyade arzu ediyordum. Bu muammalı telgrafın ilhamıyla kendisine şu ricada bulundum: "Ankara'dan ayrıldığınızı hissettirmeyecek şekilde hazırlıklarınızı yapıp tedbirlerinizi aldıktan sonra isim ve kıyafet değiştirerek birkaç gün içinde acele yanıma geliniz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da beraber getiriniz.

Hakikaten Fuat Paşa, dediğim gibi Havza'ya hareket eder. Fakat bazı zorlayıcı sebeplerden dolayı derhâl Havza'yı terk edip Amasya'ya gitmeye mecbur olmuştum. Fuat Paşa, Havza yolunda durumu anlar ve Amasya'ya doğru hareket eder. İşte bu suretle 21-22 Haziran'da, Amasya'da, yanımda bulunuyor. Adı şifrede yazılmayan zat da Rauf Bey idi.

İstanbul'u terk etmek üzere, evimden otomobile bineceğim sırada Rauf Bey yanıma gelmişti. Bineceğim vapurun takip olunacağını ve İstanbul'da iken tevkif etmediklerine göre belki de Karadeniz'de batırılacağını emin bir yerden işitmiş, onu haber verdi. Ben İstanbul'da kalıp tevkif olunmaktansa batıp boğulmayı tercih ettim. Ve hareket ettim. Kendisine de eninde sonunda İstanbul'dan çıkmak zorunda kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim.

Rauf Bey, gerçi İstanbul'dan çıkmak lüzumunu hissetmiş ve çıkmış... Fakat benim yanıma gelmedi, arkadaşı olan 56'ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'in yanında, İzmir cephesine daha yakın bir yerde, daha tesirli ve faydalı olacağını zannederek Bandırma-Akhisar yoluyla Manisa bölgesine gitmiş. Gittiği yerde halkın maneviyatının bozuk, durumun tehlikeli ve dehşetli olduğunu görmüş, derhâl isim değiştirerek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyonkarahisar üzerinden Aziziye-Sivrihisar yoluyla ve arabayla Ankara'ya, Fuat Paşa'nın yanına gelmiş ve bana haber göndermiş; pek güzel ama adını saklamak suretiyle beni üzmemekte mana var mıydı?

Diğer taraftan, 3'üncü Kolordu Komutanı'm olup, Samsun Mutasarrıflığı'nda bıraktığım Refet Bey'i, artık Sivas'ta Kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç defa gelmesi için emir vermiştim. Bölgeyi teftişe çıkmış. Emirlerime cevap dahi alamıyordum. Nihayet o da bir tesadüf eseri, o gün gelmişti.

Rauf ve Refet Beylerin Tereddütleri

Şimdi imza meselesine gelelim:

Ben, müsveddenin yeni gelen arkadaşlar tarafından da imzalanmasını arzu ettim. O esnada, Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa diğer bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, misafir olduğundan bu müsveddeye imza koymak için kendinde bir ilgi ve yetki görmediğini nezaketle ifade etti. Bunun tarihî bir hatıra olduğunu belirterek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

Refet Bey, imzadan kaçındı ve böyle bir kongre yapılmasındaki maksat ve faydayı anlayamadığını söyledi.

İstanbul'dan beri beraber getirdiğim bu arkadaşın “tuttuğumuz yola göre” anlaşılması pek basit olan bir meselede böyle düşünmesi ve hissetmesinden elem duydum.

Fuat Paşa'yı çağırttım. Paşa maksadımı anlayınca derhâl imza etti. Fuat Paşa'ya Refet Bey'in tereddüdünün sebebini anlayamadığımı söyledim. Fuat Paşa, Refet Bey'den biraz ciddi izahat istedikten sonra, Refet Bey, müsveddeyi eline alarak kendine mahsus bir işaret koydu. Öyle bir işaret ki bunu bu müsveddede bulmak biraz güçtür.

(Buyurun! Merak eden inceleyebilir.)

Efendiler, lüzumsuz gibi görülebilen bu açıklamalar, sonraki yıllara ve olaylara ait bazı karanlık noktaları aydınlatmaya yarar düşüncesiyle yapılmıştır.

İstanbul'da Bazı Kimselere Gönderdiğim Mektup

Kongreye davet genelgesi sivil ve askerî makamlara şifre olarak verildi.

Bundan başka İstanbul'da bulunan bazı kimselere de gönderildi. Fakat bu kimselere ayrıca bir de umumi mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdığım kimseler şunlardı: Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Ferit Bey (Nafia Nazırı-Bayındırlık Bakanı idi), Sulh ve Selamet Partisi Başkanı Ferit Paşa (Sonradan Harbiye Nazırı oldu.), Cami Bey, Ahmet Rıza Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları kısaca tekrar edeceğim:

- 1- Yalnız mitingler ve nümayişler, büyük gayeleri hiçbir vakit kurtaramaz.
- 2- Bunlar ancak milletin bağrından fiilen doğan ortak kudrete dayanırsa kurtarıcı olur.
- 3- Zaten acı olan durumu tehlikeli şekle koyan en kuvvetli tesir, İstanbul'daki muhalif akımlar ve millî davayı zararlı bir şekilde yüzüstü bırakan siyasi ve millet aleyhine propagandalardır. Bunun cezasını vatanımız aleyhinde fazlasıyla görmekteyiz.
- 4- Artık İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tabi olmak mecburiyetindedir.
- 5- Size düşen fedakârlık pek büyüktür (Ves. 27).

Ali Kemal Bey'in Genelgesi

25 Haziran'a kadar Amasya'da kaldım. Hatırlardadır ki o tarihlerde Dâhiliye Nezaretinde (İçişleri Bakanlığı) bulunan Ali Kemal Bey, benim azledildiğim ve artık benimle hiçbir resmî muameleye girişmemek ve hiçbir isteğimi yerine getirmemek hususunda şifre ile bir genelge yayımlamıştı.

23 Haziran 1919 tarih ve 84 numaralı olan bu şifre metnini, dikkate değer bir zihniyeti gösterir vesika olduğu için aynen arz edeceğim:

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in 23.6.1919 tarihli ve 84 sayılı şifresinin çözülmüş suretidir:

Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber, günün siyasetinden o derece haberi olmadığı için büyük vatanseverlik ve gayretine rağmen yeni vazifesinde asla başarı gösteremedi. İngiliz Fevkalade Temsilcisi'nin istek ve ısrarıyla azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıklarıyla da bu kusurlarını daha çok meydana vurdu. Reddiilhak Cemiyetleri gibi Karasi (Balıkesir) ve Aydın dolaylarında Müslüman ahaliyi boş yere kırdırmaktan veyahut bu vesileden istifadeyle halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen emirsiz, saygısız ve kanunsuz olarak kurulan bazı teşekküller için öteden beri çektiği telgraflarla da siyasi hatasını idari bakımdan da artırdı. Kendisinin İstanbul'a getirilmesi Harbiye Nezaretine ait bir vazifedir. Fakat Dâhiliye Nezaretinin size kesin emri, artık o zatın azledilmiş olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir resmî muameleye girişmemek, hükûmet işlerine dair hiçbir isteğini yerine getirmemektir. Bu talimata uygun hareket etmekle ne gibi sorumlulukların ortadan kalkacağını takdir buyuracağınızdan eminim. Ve bu önemli ve tehlikeli günlerde, memur, halk, her Osmanlı'ya düşen büyük vazife, barış konferansınca mukadderatımıza dair karar verilirken ve beş senedir yaptığımız çılgınlıkların hesapları görülürken, artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, akıllıca ve tedbirli davranmak, parti, mezhep, ırk ayrılıklarını gözetmeksizin her ferдин hayatını, malını, ırzını koruyarak, medeni dünyanın gözünde bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?

Ali Kemal Bey ve Padişah

Bu şifre-genelgeden, benim ancak Sivas'a vardığım 27 Haziran 1919 tarihinde haberim oldu. Ali Kemal Bey, 23 Haziran tarihinde bu genelgesiyle düşmanlara ve Padişah'a önemli bir vazife yaptıktan sonra 26 Haziran 1919 tarihinde hükûmetten çekilmiştir. Ali Kemal Bey'in Sadrazamlığa verdiği resmî istifa yazısından başka, Saraya gidip Padişah'a bizzat verdiği istifa yazısı suretlerini ve sözlü maruzatını ve Padişah'ın ona verdiği cevabı çok sonra öğrendim.

Ali Kemal Bey, istifa yazılarında, bilhassa Padişah'a sunduğunda: “Muhtelif Osmanlı vilayetlerinde patlak vermiş olan ayaklanma ve karışıklıktan, ihtilal ateşinin derhâl ve olduğu yerde bastırılıp söndürülerek yok edilmesi için tedbirler almak yalnız kendi makamına aitken Padişah'tan gördüğü iltifat ve itimadı çekemeyen bazı arkadaşlarının birçok asılsız bahaneler ileri sürerek ihtilalin daha da genişlemesine yol açmakta olduklarından” bahsettikten sonra “resmî memuriyetten çekilmekle beraber özel şekilde hizmet ve sadakate devam edeceğini” ilave ediyor ve sözlü olarak da “Resmî vazifeden ayrılmasını fırsat sayan düşmanlarının hücumlarından kulunuzu muhafaza buyurunuz.” istirhamında bulunuyor.

Padişah cevap olarak “Beni büsbütün yalnız bırakmayacağından eminim. Sadakatınız bana büyük ümit ve teselliler vermiştir. Saray, her dakika size açıktır. Refik Bey ile iş birliği yapmaktan ayrılmayınız.” iltifatında bulunuyorlar (Ves. 28).

Sadakatinden Padişah'ın büyük ümit ve teselliye kapıldığı Ali Kemal'i, nazırlık makamında ve Padişah'ın huzurunda gördükten sonra, onu bir de asıl hakiki vazifesi başında görelim!

Canınız sıkılmazsa, Sait Molla'nın Rahip Frew'ya yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

Ali Kemal Bey'e,

Son felaketi üzerine üzüntünüzü bildirdiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak lazım; bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye takdimi için en uygun bir zamandır.

Ali Kemal Bey, dün o zatla görüşmüş. Basın işinde biraz ihtiyatlı davranmak lazım geldiğini söylemiş. Bir kere, bir yola yöneltilen fikir ve kalem sahiplerini, öncekine aykırı bir gayeye sevk etmek bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmî memurlar, millî mücadeleyi şimdilik iyi görüyorlar, dedi. Ali Kemal Bey talimatınıza harfi harfine uyacak; Zeynelabidin Partisiyle de iş birliği yapmaya çalışıyor. Hülasa işler bulandırılacak.

Aynı mektubun bir notu vardır. Şimdi onu da okuyalım:

“Not: Birkaç defadır söylemek istediğim hâlde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve taraftarlarına biraz kendilerinden yanaymış gibi görünmeli ki kendisi hiç şüphelenmeden buraya gelebilsin. Bu işe son derecede önem veriniz. Kendi gazetelerimizle taraftarlık edemeyiz.”

Bu vesikalar hakkında sırası gelince daha çok bilgi veririm. Şimdilik bu kadarı kâfidir.

Ali Galip Bey Sivas'ta

Ali Kemal Bey'in Amasya'da iken henüz haberdar olmadığını arz ettiğim genelgesi, mebusların ve halkın zihinlerini hakikaten bulandırmış. Her yerde eksik olmayan menfi ruhlu kimseler, derhâl aleyhimde propagandaya ve faaliyete geçmişler.

Bu yoldaki menfi gösterilerin ve fiilî hareketlerin en önemlisi Sivas'ta hazırlanmaya başlanmış.

Müsaade buyursanız, bunu kısaca anlatayım: Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in yukarıdaki genelgesiyle verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü Sivas'ta, Ali Galip Bey adında bir zat, on kadar adamıyla hazır bulunuyormuş. Bu zat, İstanbul'dan Elazığ valisi olarak gönderilmiş olan Kurmay Albay Ali Galip'tir. Güya ikinci derecede vilayet memurlarından olmak üzere, birtakım insanları da İstanbul'dan seçmiş, beraberinde götürüyor.

Ali Galip, yolu üzerinde bulunan Sivas'ta kalmış. Özel vazifesi bulunduğu şüphe etmemek lazım gelen Ali Galip, orada derhâl kuvvetli taraftarlar bulmuş. Vazifesini layığıyla yerine getirmek için hazırlıklara ve tedbirler almaya başlamış.

Dâhiliye Nezaretinin, aleyhimdeki emri gelir gelmez faaliyet başlamış. Sivas sokaklarında "benim hain, asi, zararlı bir adam olduğuma dair" duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de bir gün, Sivas'ta vali bulunan Reşit Paşa merhumun yanına giderek Dâhiliye Nezaretinin emrinden bahsettikten sonra, Sivas'a gittiğim takdirde hakkımda uygulayacağı muameleyi sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğini öğrenmek istemiş. Ali Galip, "Ben senin yerinde olsam, derhâl kollarımı bağlar, tevkif ederim ve senin de böyle yapman lazımdır." demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar basit olacağına inanmamış, görüşme hayli uzamış. Görüşmeye katılanlar çoğalmış... Hatta bir kısım halk verilecek kararı öğrenmek üzere toplanmış...

Bugün, Haziran'ın 27'nci günüdür. Gözlerimizi, tekrar dönmek üzere, bir an için, bu tablodan ayıralım ve Amasya'ya çevirelim.

Sivas'a Hareket

Ayın 25'inci günü, Sivas'ta aleyhimde bazı münasebetsiz olaylar çıkmaya başladığını öğrendim. 25-26 Haziran gecesi, yaverim Cevat Abbas Bey'i çağırdım ve yarın sabah, karanlıkta, Amasya'dan güneye hareket edeceğiz, dedim. Bu hareketimizin gizli tutularak hazırlanılması için emir verdim.

Bir taraftan da 5'inci Tümen Komutanı ve kurmay heyetimle aramızda gizli olarak şu tedbiri kararlaştırdık: 5'inci Tümen Komutanı, tümeninin seçme subay ve erlerinden meydana gelen ve mümkün olduğu kadar kuvvetli bir atlı piyade müfrezesini derhâl gecedan başlayarak süratle kuracaktı. Ben 26 Haziran sabahı, karanlıkta, arkadaşlarımla beraber otomobile Tokat'a hareket edecektim. Müfreze kurulur kurulmaz, Tokat üzerinden Sivas'a doğru sevk olunacak, benimle temas arayacaktı. Hareketimiz hiçbir tarafa telgrafla bildirilmeyecek ve mümkün olduğu kadar Amasya'da da duyurulmayacaktı.

1 Haziran'da Amasya'dan hareket ettim. Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak benim varışımın Sivas'a ve hiçbir tarafa bildirilmemesini temin ettim. 26-27 gecesini orada geçirdim. 27'de Sivas'a hareket ettim. Otomobile Tokat'tan Sivas'a aşağı yukarı altı saattir.

Sivas valisine, Tokat'tan Sivas'a hareket ettiğime dair açık bir telgraf yolladım. İmzada Ordu Müfettişliği unvanımı kullanmışım.

Telgrafta, maksatlı olarak hareket saatimi kaydetmişim. Fakat bu telgrafın hareketimden altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiçbir şekilde Sivas'a bilgi verilmemesini temin edecek tedbirleri aldım.

Şimdi efendiler, gözlerimizi tekrar Sivas'ta bıraktığımız tabloya çevirelim:

Ali Galip Bey ve Reşit Paşa arasında, hakkımda uygulanacak muamelenin münakaşası sahnesine... Münakaşanın kızıştığı bir safhada, Reşit Paşa'nın eline, benim Tokat'tan çekilen telgrafımı verirler. Reşit Paşa hemen Ali Galip Bey'e uzatır. "İşte kendisi geliyor, buyurun, tevkif edin!" der. Reşit Paşa telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar "Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır." diye ilave eder.

Bunun üzerine, Ali Galip, "Ben tevkif ederim dedimse, benim vilayetim içinde olursa tevkif ederim, demek istedim." deyince toplantı hâlinde bulunanları bir heyecan kaplar... Hep birden "Haydi öyleyse, karşılamaya gidelim." diyerek toplantıya son verirler.

Ancak eşraf ve ileri gelenler, halk ve askerle parlak bir karşılama töreni hazırlayabilmek için biraz zaman kazanmak lazım geldiğini, hâlbuki hesapça benim Sivas şehri kapılarına kadar yaklaşmış olabileceğimi göz önüne alarak, beni şehrin girişine yakın olan Ziraat Numune Çiftliği'nde biraz istirahat ettirmenin çaresini düşünmüşler. Vali Paşa, karargâhının sıhhiye başkanı olup, evvelce teşkilat için Sivas'a göndermiş olduğum Tali Bey'i davet ve bu vazifenin yerine getirilmesini ondan rica etmiş ve hazırlıkları bitirir bitirmez kendisinin de bize katılacağını söylemiş.

Hakikaten tam Numune Çiftliği civarında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinden Tali Bey görüldü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Tali Bey, hikâye ettiğim durumu etraflıca izah ettikten sonra, vazifesinin beni burada biraz meşgul etmek olduğunu söyleyince, derhâl ayağa kalktım ve "Çabuk otomobillere ve Sivas'a" dedim!

Bunun sebebini ifade edeyim. O anda hatırıma gelen şeydu: Karşılama töreni yapacağız, diye Tali Bey'i aldatmış olabilirler ve hakikatte aksi bir tertip yapmak için zaman kazanmak isteyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzereyken Sivas tarafından diğer bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, "Efendim birkaç dakika daha istirahat buyurmaz mısınız?" diye söze başladı. "Yarım dakika dahi istirahata ihtiyacım yoktur. Derhâl hareket edeceğiz ve sen benim yanıma gel." dedim.

"Efendim." dedi. "Sizin yanınıza Rauf Bey binsin, ben arkadaki otomobile de gelirim."

"Hayır hayır." dedim. "Siz buraya..."

Bu basit tedbirden maksat, izaha muhtaç değildir.

Sivas şehrine girerken caddenin iki tarafı büyük bir kalabalıkla dolmuş, askerî birlikler tören düzenini almış bulunuyordu. Otomobillerden indik, yürüyerek askeri ve halkı selamladım.

Bu manzara, Sivas'ın muhterem halkının ve Sivas'ta bulunan kahraman subay ve askerlerimizin bana ne kadar bağlı ve sevgiyle dolu olduğunu ispat eden canlı bir şahitti.

Bundan sonra doğru Kolordu Komutanlığı binasına gittim ve derhâl maiyetiyle beraber Ali Galip'i ve onun yordakçısı olduğunu anladığım fesatçıları getirttim. Onlara yaptığım muameleyi anlatarak zaten kâfi derecede yorgunluğa sebep olduğuna şüphe etmediğim teferruatı uzatmak istemem.

Yalnız bir noktayı işaret etmekle yetineceğim.

Efendiler, bu Ali Galip, gördüğü kötü muameleden sonra bana bazı gizli söyleyecekleri olduğunu bildirerek gece yalnız olarak yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Hareketlerinin görünüşüne önem vermemekliğimizi rica ile Elazığ vilayetini kabul ederek gelmekten maksadının, benim fikirlerime hizmet etmek ve Sivas'ta kalış sebebinin beni görüp bizzat talimat almak için olduğunu izaha ve bin türlü delillerle ispata çalıştı. Bizi sabaha kadar oyalamak suretiyle bunu başardığını da itiraf etmeliyim.

Erzurum'a Hareket

Sivas'ta teşkilat ve hareket tarzı hakkında icap eden kimselere talimat verildikten sonra, hiç uyumadan geçen 27-28 gecesinin sabahında, bir bayram günü Sivas'tan Erzurum'a doğru hareket edildi.

Bir haftalık yorucu bir otomobil yolculuğundan sonra, 3 Temmuz 1919 günü halkın ve askerinin ciddi samimi gösterileri arasında Erzurum'a girildi. İstanbul hükûmetinden gelebilecek menfi talimatı kontrol ve önlemek için haberleşme kanalı olan önemli merkezlerde tedbir ve tertipler alınmak üzere, bütün komutanlara, 5 Temmuz 1919 tarihinde emir verdim (Ves. 29).

Komutan, Vali ve Vilayatişarkiye Müdafaaihukuk-i Millîye Cemiyeti Erzurum şubesiyle temasa geçildi.

Vali Münir Bey, İstanbul'ca azledilmişti. Hareket etmeyip Erzurum'da kalması hakkında gönderdiğim haber üzerine henüz Erzurum'da bulunuyordu. Bitlis valiliğinden ayrılıp İstanbul'a gitmek üzere Erzurum'dan geçen Mazhar Müfit Bey de aynı şekilde Erzurum'da beni bekliyordu.

Millî Gaye İçin Ortaya Atılmak Kararı

Bu iki vali bey ile 15'inci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ve beraberinde bulunan Rauf Bey, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey ve karargâhıma mensup Kurmay Başkanı Kazım Bey ve Kurmay Hüsrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşarımla ciddi bir görüşme yapmayı uygun buldum. Kendilerine umumi ve hususi durumu, tutulması mecburi olan yolu anlattım. Bu münasebetle en elverişsiz durumları ve umumi, şahsi tehlikeleri, her ihtimale karşı katlanılması zaruri olan fedakârlığı izah ettim: “Millî gaye için ortaya atılacakların bugün yok edilmesini düşünen yalnız Saray, Hükûmet ve yabancılarıdır. Fakat bütün memleketin aldatılmasını ve aleyhimize çevrilmesini de ihtimal dâhilinde görmek lazımdır. Lider olacakların, her ne olursa olsun gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar gaye uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine işin başında karar vermeleri icap eder. Kalplerinde bu kuvveti hissetmeyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette daha hayırlıdır. Zira bu takdirde, hem kendilerini hem de milleti aldatmış olurlar.

Bir de söz konusu vazife, resmî makam ve üniformaya sığınarak, el altından yürütülebilir cinsten değildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat artık, o devir geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve milletin hakları adına yüksek sesle bağırarak ve bütün milleti, bu sese iştirak ettirmek lazımdır.

Benim azlolduğuma ve her türlü akıbetle mahkûm bulunduğuma şüphe yoktur. Benimle açıkça iş birliği yapmak, aynı akıbetleri şimdiden kabul etmek demektir. Bundan başka, bahis konusu ettiğimiz şartların istediği adamın, birçok bakımlardan da mutlaka benim şahsım olabileceği gibi bir iddia mevcut değildir. Yalnız, her hâlde, bu memleket evladından birinin ortaya atılması zaruri olmuştur. Benden başka bir arkadaşı dahi düşünmek mümkündür. Yeter ki o arkadaş bugünkü durumun kendisinden istediği tarzda hareketi kabul etsin!” dedim.

Bu açıklama ve izahlardan sonra, hemen karar vermek doğru olamayacağından bir müddet düşünmek ve özel görüşmeler yapabilmek için müzakereye son verdiğimi bildirdim.

Tekrar toplandığımızda, işin başında benim devam etmemi ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını bildirdiler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, ciddi mazereti dolayısıyla bir zaman için kendisinin fiilî vazifeden affını rica etti. Ben, şeklen vazife ve askerlikten istifa etmiş olsam bile, bundan sonra da tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi üst komutanmışım gibi emirlerimin yerine getirilmesinin başarı için temel şart olduğunu belirttim. Bu nokta, tamamen tasvip ve tasdik olunduktan sonra toplantıya son verildi.

Efendiler, İstanbul'da Erkânıharbiyeumumiye Riyaseti makamında, Cevat Paşa ve onun yerine geçen Fevzi Paşa'dan, İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonunda (Barış Hazırlıkları Komisyonu) çalışan İsmet Bey'den başlayarak Erzurum'a gelinceye kadar her yerde temas ve münasebette bulunduğum komutan, subay ve her türlü devlet adamı ve ileri gelen şahsiyetlerle burada, Erzurum'da yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmışım.

Bundaki fayda takdir buyrulur.

Erzurum Kongresi Hazırlıkları

Erzurum'a gelişimin ilk günlerinde, Erzurum Kongresi'nin toplanmasını sağlamak için tedbirler alınmakla uğraşılmaya önem verildi. Efendiler, Vilayatişarkiye Müdafaiihukuk-i Millîye Cemiyetinin 3 Mart 1919 tarihinde bir müteşebbis heyet vücuda getirmek suretiyle kurulmuş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 senesi Temmuz'unun onuncu günü Erzurum'da bir Vilayatişarkiye Kongresi (Doğu Vilayetleri Kongresi) toplamaya teşebbüs etti. Benim henüz Amasya'da bulunduğum tarihlerde, haziran içinde doğu vilayetlerine temsilci göndermeleri için teklif ve davette de bulundu. Vilayetlerden temsilci getirilmesi için o tarihten itibaren, benim Erzurum'a gelişime kadar ve ondan sonra da bu hususta fevkalade gayret sarf etti.

Fakat o günlerin şartları içinde böyle bir maksadın gerçekleştirilmesindeki güçlüğü büyüklüğü kolaylıkla takdir olunur. Kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz yaklaştığı hâlde vilayetlerden gereken temsilciler seçilip gönderilmiyordu.

Hâlbuki bu kongrenin toplanmasını sağlamak artık pek önemli olmuştu. Bu sebeple tarafımızdan da ciddi teşebbüslerde bulunmak icap etti.

Vilayetlerin her birine açık telgraflar göndermekle beraber, bir taraftan da şifre telgraflarla valilere, komutanlara gerektiği şekilde tebligatta bulunuldu. Nihayet, on üç gün gecikmeyle, yeteri kadar temsilci getirtilip kongreyi toplamaya muvaffak olundu.

Efendiler, Millî Mücadele'ye ordu mensuplarının desteği ve askerî ve Millî Mücadele'yi ahenkli bir şekilde yürütmek hususu son derece önemliydi.

Trabzon'daki tümen vekâletle idare olunuyordu. Asıl Komutanı Halit Bey, Bayburt'ta gizlenmişti. Halit Bey'i iki bakımdan gizlendiği yerden çıkartmak lazımdı. Biri ve en önemlisi, İstanbul'a çağrılmanın ve bu emre uymamanın korkulacak, gizlenmeyi gerektirecek bir mahiyette olmadığını millete ve bilhassa ordu mensuplarına göstererek maneviyatı yükseltmek gerekiyordu. Diğer sebep, sahilde mühim bir nokta olan Trabzon'a dışardan bir saldırı olursa, oradaki tümenin başında gözü pek bir komutan bulundurmak uygun olurdu.

Bundan dolayı Halit Bey'i Erzurum'a getirttim. Kendisine bizzat özel talimat verdikten sonra, gerektiğinde derhâl tümenin başına geçmek üzere Maçka'da bulunması için emir verdim.

Biz bu işlerle uğraşırken, bir taraftan da, İstanbul'da Harbiye Nezareti makamında bulunan Ferit Paşa'nın ve Padişah'ın, İstanbul'a dönmemi sağlamak için üst üste gelen aldaticı telgraflarına da değişik cevaplar vermekle vakit kaybetmeye mecbur bulunuyorduk.

Resmî Sıfat ve Salahiyetleri Bırakarak Milletin Şefkat ve Fedakârlığına Güvenmek ve Vicdani Vazifeye Devam Etmek Kararı

Harbiye Nezareti, İstanbul'a gel, diyor. Padişah, önce "Hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur fakat bir işe karışma!" diye başladı. Sonunda, ikisi birlikte "Mutlaka gelmelisin!" dediler. "Gelemem!" dedim. Nihayet 8-9 Temmuz 1919 gecesi, Sarayla açılan bir telgraf-başı görüşmesi esnasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Haziran'dan 8 Temmuz'a kadar bir aydır devam eden oyun sona erdi. İstanbul, benim, o dakikada resmî memuriyetime son vermiş oldu. Ben de aynı dakikada, 8-9 Temmuz 1919 gecesi, saat 10.50 sonrasında Harbiye Nezaretine, saat 11 sonrasında Padişah'a resmî vazifemle beraber askerlik mesleğinden istifamı bildiren telgrafları vermiş oldum.

Durum, tarafımdan ordulara ve millete duyuruldu. Bu tarihten sonra resmî sıfat ve salahiyetten sıyrılmış olarak yalnız milletin şefkat ve fedakârlığına güvenerek ve onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve kuvvet alarak vicdani vazifemize devam ettik.

Biz, 8-9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf başında konuşurken, başka dinleyenlerin ve ilgilenenlerin de bulunduğunu tahmin etmek güç değildir.

O tarihlerde ve ondan sonraki zamanlarda en hafif tabirle, safdilliklerini uyanıklık ve tedbirlilik gibi göstermeye çalışmış olanlar hakkında bir fikir vermiş olmak için müsaade buyurursanız, şu vesikayı aynen bilgilerinize arz etmek isterim.

Konya'dan, 9 Temmuz 1919

140/140

Saat: 6

Üçüncü Ordu Müfettişliği Başyaverliğine,

Telgraf ve Posta Genel Müdürü Refik Halit Bey ile Konya Valisi Cemal Bey 6-7 Temmuz gecesi, telgrafla makine başında konuştular. Konuşmanın şu suretle cereyan ettiğini haber aldım:

"Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin icabına bakıldı. İstanbul'a getirilecek. Cemal Paşa hazretlerinin de hakkında yapılacak muamele hazırdır."

Konya Valisi de,

"Teşekkür ederim, dediler."

Uygun şekilde Paşa hazretlerine arz etmenizi rica ederim.

2'nci Ordu Müfettişliği

Şifre Müdürü

Hasan

Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a Gitmesi

Hakikaten, Konya'da bulunan 2'nci Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın on gün müddetle izinli olarak İstanbul'a gittiğinden dört gün önce haberdar olmuş ve hayret etmişim.

Cemal Paşa ile Samsun'a çıktığımdan beri millî davayı gerçekleştirmek için iş birliği yapmak konusunda ve askerî, millî hazırlıklara girişmek ve teşkilat kurmak hususlarında haberleşmelerimiz vardı. Kendisinden ümit verici, müspet cevaplar almışım.

Benimle bu tarzda münasebete girmiş olan bir komutanın, kendi kendine izin alıp İstanbul'a gitmesi akıl kârı olamamak lazım gelirdi. Bu sebeple, 5 Temmuz 1919 tarihli şifreyle, Konya'da 12'nci Kolordu Komutanı Albay Selahattin Bey'e şu iki maddeyi yazdım:

1- Cemal Paşa'nın on gün müddetle İstanbul'a hareketinin hakiki sebebini açıkça ve çok acele bildirmenizi;

2- Zatialinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvvetlerin başından ayrılmanız doğru değildir. Bu hususta Fuat Paşa ile de haberleşerek en kötü ihtimale karşı tedbirler almanız zaruridir. Her gün durumunuz hakkında kısa bilgiler vermenizi rica ederim.

Aynı şifrenin suretini, aynı tarihte Ankara'da bulunan Fuat Paşa'ya da verdim.

Selahattin Bey'in Konya'dan 6-7 Temmuz tarihlerinde, yani Refik Halit Bey'in Konya Valisi Cemal Bey ile telgraf başında konuştuğu sırada, cevap olarak verdiği şifreli telgrafta "Cemal Paşa, İstanbul'da bazı kimselerle temas etmek ve ailesiyle görüşmek üzere on gün müddetle ve kendi arzusuyla izinli olarak İstanbul'a gitmiştir." denilmekteydi (Ves. 30, 31, 32, 33).

Cemal Paşa gitti fakat gelmedi. Kendisini çok zaman sonra, Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olarak göreceğiz.

Komutayı Terk Etmemek Emri

Maalesef, bu durumun şahidi olan ve kendisine kuvvetlerinin yanından ayrılmaması tavsiye olunan Selahattin Bey'in de bir müddet sonra İstanbul'a gittiğini haber aldık. Cemal Paşa'nın gösterdiği bu kötü örnek üzerine, 7 Temmuz 1919 tarihinde, şu umumî tebligatta bulundum:

1- İstiklalimizi korumak uğrunda kurulmuş ve teşkilatlanmış olan millî kuvvetlere hiçbir şekilde müdahale ve tecavüz edilemez. Devlet ve milletin mukadderatında, millî irade söz sahibi ve hâkimdir. Ordu, bu millî iradeye tâbi ve onun hizmetindedir.

2- Müfettiş ve komutanlar, herhangi bir sebeple komutanlıktan uzaklaştırıldıkları takdirde yerlerine geçecek kimseler, birlikte çalışabilecek vasıflara sahip bulunursa, komutayı bırakacaklar fakat salâhiyet bölgelerinde kalarak millî vazifelerini yapmaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde, yani bir ikinci İzmir hadisesine meydan verebilecek kimselerin tayini hâlinde, komutanlık asla terk olunmayacak ve bütün müfettiş ve komutanlar tarafından, kendilerine emniyet ve itimat edilmediği ileri sürülerek, yapılan tayin reddolunacak ve kabul edilmeyecektir.

3- Memleketimizi kolayca işgal maksadıyla İtilaf Devletleri tarafından yapılacak baskılar neticesinde, Hükûmet, herhangi bir askerî birliği ve millî teşkilatımızı dağıtmak için emir verirse, kabul edilmeyecek ve yerine getirilmeyecektir.

4- Hedef ve gayesi, millî istiklali kurtarmak olan Müdafaiihukuk-i Millîye ve Reddiilhak Cemiyetlerinin ve teşebbüslerinin zaaf ve başarısızlığına sebep olacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi ordu kesinlikle önleyecektir.

5- Devlet ve milletin istiklalini kurtarmak uğrunda devletin bütün sivil memurları, Müdafaiihukuk-i Millîye ve Reddiilhak Cemiyetlerinin ordu gibi meşru yardımcılardır.

6- Vatanın herhangi bir bölgesine saldırılması hâlinde bütün millet haklarını savunmaya hazır bulunduğundan bu gibi hadiseler olduğunda iş birliği için derhâl taraflar birbirini süratle haberdar ederek müşterek hareket edilmesi sağlanacaktır.

Bu tebligat, Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün ordu ve kolordu komutanlarına ve diğer ilgililere tebliğ olunmuştur.

Refet Bey'in Üçüncü Kolordu Komutanlığını Bırakması

Bu umumi tebligatımızdan beş-altı gün sonra, Kavak'tan "3'üncü Kolordu Komutanı Refet" imzalı, 13 Temmuz 1919'da yazılmış bir şifre telgraf aldım. Telgrafın metni aynen şudur:

İstanbul'dan bir İngiliz gemisiyle Harbiye Dairesi Başkanı Albay Selahattin Bey benim vazifemi devralmak üzere geldi. Benim de aynı gemiyle dönmemi Nezaret emrediyor. Selahattin Bey, gaye uğrunda çalışacak. Memleket şartlarını göz önüne alarak komutayı kendisine devretmeyi uygun buldum ve Harbiye Nezaretine hitaben istifamı verdim. Ayrıca geniş bilgi veririm. Sivas'a doğru hareket ediyorum. 5'inci Tümen Komutanı Arif Bey vasıtasıyla Amasya'ya cevap veriniz.

Efendiler, itiraf etmeliyim ki bu tarz ve tavırdan pek memnun olmadım. Refet Bey'in benimle olan iş birliği İstanbul'ca malum. Bu faaliyetlere taraftar olan bir kimse, onun vazifesini devralmaya ve hem de bir İngiliz gemisiyle gelince, derhâl verilmesi tabii olan hüküm, bu kimsenin İngilizlerin hizmetinde olabileceği hususunda kendisine itimat edilmiş olmasıdır. Bu hüküm, bir zan derecesinde olsa dahi Refet Bey'in komutayı devretmekte acele etmemesi, hiç olmazsa bizim de fikrimizi alması gerekirdi.

İtimat edip komutanlığı teslim ettiğine göre de hiç olmazsa, bir müddet ondan ayrılmayıp durumumuzu ve görüşlerimizi tamamen benimsetebilecek kadar beraber çalışması ve kendisini bizimle temasa geçirdikten sonra uzaklaşması makul olurdu, kanaatinde bulundum. Bununla beraber oldubitti karşısında bırakılmış olduğuma göre, iki noktada teselli aramakla yetinmeye mecburdum. Birincisi, Refet Bey'in telgraf metnindeki "Selahattin Bey, gaye uğrunda çalışacak!" cümlesi, diğeri de Refet Bey'in hiç olmazsa İstanbul'a gitmemiş olmasıydı.

Bu durum üzerine, "Komutanların İstanbul'a gitmek hususunda en küçük bir gafletlerinin pek pahalıya mal olacağını ve programımızı en iyi şekilde uygulamaya devam edeceğimizi" bütün komutanlara bildirmek suretiyle hemen dikkatlerini çektim. Refet Bey'e de aynı tarihte (14 Temmuz 1919) "Selahattin Bey'in kararlarımızı istenildiği gibi uygulayacağı, buradaki arkadaşlar arasında pek ziyade memnuniyet yaratmış ve daha da kuvvet kazandırmıştır." cümlesi de bulunan bir şifre telgraf çektirdim.

Selahattin Bey'in kendisine de aynen şu telgrafi çektirdim:

14 Temmuz 1919

Amasya'da 5'inci Tümen Komutanlığına,
Refet Bey'edir: Aşağıdaki telgraf metnini uygun görürseniz, lütfen Selahattin Bey'e iletiniz ve neticesini bildiriniz.
Mustafa Kemal

Selahattin Beyefendi'ye: İstanbul'un düşmanlarca sarılmış muhitinden milletin mübarek sinesine gelmeniz ve fedakâr arkadaşlarınızın azim ve vatanseverlik meydanına sizin de şeref vermeniz büyük bir sevinçle karşılandı. Kutsal gayemizin gerçekleştirilmesi uğrunda gösterilecek müşterek gayrette Cenabıhak cümlemizi zafere ulaştıracaktır. Gözlerinizden öperim.

(Mustafa Kemal)

3'üncü Ordu Müfettişliği

Kurmay Başkanı Albay

Kazım

Selahattin Bey hakkında ilk şüphe ve tereddüt, yine Selahattin Bey'in "Gaye uğrunda çalışacağını" söyleyerek ona güvenen ve hemen komutayı teslim edip Sivas'a doğru uzaklaşan Refet Bey tarafından gösterilmiş oldu.

Refet Bey'in Amasya'dan yazdığı bir telgraf, yalnız Selahattin Bey hakkında tereddütü değil, daha birkaç noktayla ilgili düşünceleri de ortaya koyuyordu. Müsaade buyursanız, aynen arz edeyim:

Amasya'dan 15.7.1919

Aceledir.

Asayiş konusundadır.

719

Erzurum'da 15'inci Kolordu Komutanlığına,

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Selahattin Bey'i tanırırsınız. Birdenbire ürkmemesi lazımdır. Evvela Kazım Paşa, tebrik vesilesiyle, yumuşak ifadelerle kendisiyle haberleşmeye girişmelidir. Hamit Bey'in azli hakkında henüz bir şey yok. Fakat yerinde bırakılması için teşebbüslerde bulunuldu. Azlolunmuşsa, buralarda kalacağını pek ümit etmiyorum. Bununla beraber tesir ediyorum. Benim dönmem için İngilizlerin hükûmete baskı yapacakları muhakkaktır. Ben duruma göre gerekeni yaparak buralarda kalacağım. İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalıdan anladığıma göre, Kazım Paşa'nın durumu da tehlikelidir. Daima aşırılıktan kaçınılmasını ve vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim. (Refet)

5'inci Tümen Komutanı

Arif

Bu telgrafta ismi geçen Hamit Bey, mutasarrıf bulunuyordu. Hamit Bey, Samsun'a gelişimin ilk günlerinde Refet Bey'in eski hukuk ve dostlukları sebebiyle, müşterek gaye uğrunda, sonuna kadar bizimle beraber fedakârca çalışacak vasıfları haiz bir arkadaş olduğuna itimadı bulunduğu için bana tavsiye ettiği ve benim Sadrazamlığa ve özel olarak Erkâniharbiyeumumiye Reisi Cevat Paşa'ya durumu bildirmem üzerine Samsun'a getirebildiğimiz zattı.

Böyle bir zatın, er geç azlolunacağına şüphe var mıydı? Fakat Refet Bey "Yerinde bırakılması için teşebbüslerde bulunuldu." diyor. Hangi yerde? Kimlere başvurularak? Kim teşebbüslerde bulundu? Sonra "Azlolunmuşsa buralarda kalacağını pek ümit etmiyorum. Bununla beraber tesir ediyorum!" diyor; nereye? İstanbul'a mı gidecek? Nasıl? Bu zat, bugüne kadar bizimle çalışmıyor muydu?

Bu telgrafında Refet Bey, kendisinin dönmesi için İngilizlerin hükûmete baskı yapacaklarını muhakkak görüyor ve duruma göre gerekeni yaparak buralarda kalacağını söylüyor. Hâlbuki durum malum ve yapılacak şeyi, ben kendisine 7 Temmuz 1919 tarihli umumi talimatımda bildirdim. (Bu talimatın ikinci maddesi) Ondan başka yapılacak şey yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki "Kazım Paşa'nın da durumu tehlikelidir." Bu ne demektir? Sebat ve azimlerini en çok muhafaza etmeleri lazım gelen arkadaşların, herhâlde rahmet okumayacak kimselerin sözlerinden tehlikeler vehmetmeleri ve bunu inanarak söylemeleri ne demektir?

Refet Bey, telgrafının sonunda bana da ders veriyor: "Daima aşırılıktan kaçınılmasını ve vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim." diyor.

Buradaki, "aşırılıktan kaçınma" sözünden maksadın ne olabileceğinin tefsirini, izah sahibi kimselere bırakırım.

Bana iyi idareyi tavsiye eden zat, bu tavsiyeyi, benim verdiğim emir ve talimatı layığıyla yerine getirip vazifesi başından ayrılmadan önce yapmış olsaydı, daha samimi hareket etmiş olurdu, zannındayım.

Hamit Bey'in İstanbul Hükûmetince Azlı

Efendiler, Hamit Bey, 14 Temmuz 1919 tarihinde, Samsun'dan bana şu kısa telgrafı yazmıştı: "Azlolunduğumu inanılır bir yerden haber aldım. Şu bir iki gün içinde emrin gelmesini bekliyorum. Sonra İstanbul'a gideceğimi arz ederim."

Refet Bey'in komutayı terk etmiş olmasından üzüntülüymen, aynı günde, önemli bir mevkiide kendisinden fedakârca bir gayret beklediğimiz diğer bir arkadaşın da sanki tabii şartlar içinde bulunuyormuşuz gibi anlaşılmaz bir zihniyet göstermekte olduğunu öğreniyorum.

Hamit Bey'e 15 Temmuz 1919 tarihinde şöyle bir telgraf yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Bey'in tayin olduğunu haber aldık. Refet'e yazdım ve buluşarak beraberce iç taraflara doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi emniyet endişesi size İstanbul'a gitmek fikrini telkin ediyor? Bundan başka, biz değerli arkadaşlarımızı, İstanbul'dan Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu şekilde ciddi vatanseverleri millî gayeden uzak tutmamaya çalışırken siz bu hareketinizle en azından düşmanlarca sarılmış bir muhite giriyorsunuz. Biz hiç doğru bulmadık. Refet'in yanına gidiniz. Ya Sivas civarında birlikte kalırsınız veyahut rahatça bizim yanımıza gelirsiniz. Kesin cevap bekleriz (Ves. 34).

Beş gün sonra (20 Temmuz 1919) Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in Samsun'dan gelen telgrafı şuydu:

Bizans'ın gittikçe artan rezaletleri karşısında ümitsizliğe düşen millet, doğudan bir ümit ışığı bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayalî şekil ve vücutlar veriyorlar ki acaba bir şey var mı diye ben de şüpheleniyorum. Kayıtsızlığımdan utanıyorum.

Gerçi uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin şekil ve nazariyatıyla uğraştığımızı, uzun yolları seçtiğimize inanmaktayım. Zamanın, hâlin beklemeye tahammülü yoktur. Memleketin durumu dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Bu bakımdan fikirler üzerinde fazla durmayarak faaliyetlerimizi hızlandırmak gerekiyor. Bu hususta benim hatırıma gelen şudur:

Aynı zamanda, her taraftan Zatişahane'ye bir telgraf çekelim. On aydan beri gözü önünde, çok defa kendi arzu ve hevesiyle cereyan eden rezaletler yüzünden nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin, ne pahasına olursa olsun mukadderatını ele almaya karar verdiğini ihtar ve kırk sekiz saat içinde milletin güvenebileceği bir hükûmet kurulmadığı ve Meclis-i Müessisan'ın (Kurucu Meclis) daveti karar altına alınmadığı takdirde, ne kendisini ve ne de hükûmetini tanımadığımızı ilave edelim. Bunda hiçbir güçlük yok. Geleneğe göre boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin efendim.

Beş gün önce azlolunduğu takdirde İstanbul'a gideceğini arz eden Canik Mutasarrıfı'nın bu telgrafını, biraz öfkeyle yazılmış olmakla beraber karar ve hareket telkin eder bir mahiyette bulunduğunuzu tahmin etmek isterim.

Mutasarrıf Bey, milletin bir ümit ışığı beklediği yerde, acaba bir şey var mı, diye şüpheleniyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmeyen şekil ve nazariyatla uğraşan şaşkınlar zannediyor. Fikirler üzerinde ısrar etmeyerek faaliyetleri hızlandırmak için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra bütün görüşlerindeki isabetsizliği ortaya koyan çirkin bir fikri ileri sürmeseydi, iyi ederdi.

Efendiler, tarih "geleneğe göre boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin" fikir ve inancında bulunanların uğradıkları akıbetler ve cezalarla doludur. İdare adamlarının, bilhassa millet adamlarının böyle sakat ve çarpık zihniyetlere asla kapılmamaları

lazımdır. Hamit Bey bu telgrafında, bizim Refet Bey'le beraber iç taraflara çekilmesi hususundaki tembihimize asla temas etmiyor.

Hamit Bey'in bu telgrafına 21 Temmuz 1919 tarihinde verdiğimiz bir cevapta:

“İnşallah her şey olacaktır. Yalnız milletin güvenilebileceği bir hükûmet kurmak için önce o hükûmetin dayanabileceği bir kuvveti meydana getirmek lazımdır. O da Doğu Vilayetleri Kongresi'nin ve onun arkasından da Sivas Umumi Kongresi'nin toplanmasıyla olacaktır.” dedik.

Refet Bey'le Haberleşmeler

Efendiler, 3'üncü Kolorduya, bu münasebetle Refet ve Selahattin Beylere tekrar temas etmek gerekiyor. Vesile şudur:

İngilizler, Sivas'a bir tabur gönderecekleri haberini yaydılar. Her ihtimale karşı, Sivas'a gelen muhtelif yönlerde askerî tedbirler aldirmek lazım geldi.

Bu münasebetle Amasya'da bulunan 5'inci Tümen Komutanlığına, 18 Temmuz 1919 tarihinde verdiğim bir emir metninde, henüz Amasya'da bulunan Refet Bey'e ait de şu cümleler vardı: "Durum hakkında Refet Bey' in önemle dikkati çekilir. İhtimal ki Refet Bey, böyle bir durumu göz önüne alarak şimdilik Amasya'da kalmayı da tercih eder."

5'inci Tümen Komutanının 19 Temmuz 1919'da verdiği cevapta, şu dikkate değer cümleler vardı:

"Selahattin Bey henüz Samsun'dadır. Şimdiye kadar kendisiyle temas edemediğim gibi hiçbir ciddi ve önemli haberleşme de cereyan etmemiş olduğundan, adı geçen komutanın fikir ve inancının ne merkezde olduğunu bilemiyorum."

"Fakat Refet Bey gerektiğinde İngilizlere karşı koyacak kadar cesaret gösteremeyeceğini hissettirmişti."

"Refet Bey, 18 Temmuz 1919'da Sivas'a hareket etti." (Ves. 35). Bunun üzerine Refet Bey'e şu şifreyi verdirdim.

19 Temmuz 1919

Şifre

Kişiyeye özeldir.

Sayı: 115

Amasya'da 5'inci Tümen Komutanlığına,

Sivas'ta 3'üncü Ordu Sıhhiye Müfettişi Albay İbrahim Tali Beyefendi'ye, Refet Bey'edir: Selahattin Bey'e telgrafımı verdiniz mi? Bu arkadaşımızın kesin kanaatlerinin mutlaka öğrenilmesi tereddüt yahut iki cepheli idare gibi felaket doğuracak bir duruma hiçbir şekilde tahammül ve rıza gösterilmemesi bir vatan vazifesi olduğundan, bu hususta evet veya hayır tarzında kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi şarttır. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak, kendileri için yegâne programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu hâlde hiçbir kesin bilgi alınmaması ve İstanbul'dan gelen malumatta kendisi hakkında sağlam bir kanaat gösterilmemesi ve hareketinden önce Sadık Bey ile gizli bir temas ve hususiyetinden bahis ve şikâyet edilmesi, bu telgrafımın yazılmasına sebeptir. Bunu ve bunun neticelerini bilhassa sizin takdir ve halletmeniz lazımdır.

Zira herhangi bir halk topluluğunda söyleyeceği yanlış ve millî gayeye aykırı bir tek sözün dahi meydana getireceği aksi tesiri ve bunun yaratacağı durumu şimdiden düşünmek kâfidir. (Mustafa Kemal)

3'üncü Ordu Müfettişliği

Kurmay Başkanı Albay

Kazım

Yalnız bu telgrafımıza değil, çok şeye cevap eden Refet Bey'in şu telgrafını aynen arz edeceğim:

Asayişle ilgili ve çok aceledir. Sivas'tan 22.7.1919 1828

Erzurum'da 3'üncü Ordu Müfettişliği Vekili Kazım Karabekir Paşa

Hazretleri'ne,

1- Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Telgrafınızı Selahattin Bey'den ayrıldıktan sonra aldığım için kendisine veremedim. Selahattin Bey'i herkes gibi siz de çok iyi tanırırsınız. Kararsız tabiatlı bir kimse. On günden fazla bu bölgede kalmamak niyetiyle gelmiş. Az kaldı, komutayı almadan geri kaçacaktı. Kendisini ikna ve tatmin ederek vatani vazifesini hatırlattım. Memleketini her hâlde sever fakat vakitsiz iş görmeye gelemmez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşa'dan biraz daha iyi. 13'üncü Kolordudan geçen silahlardan haberi olduğu gibi bu işi halletmek için İstanbul'da da çalışmış ve muvaffak olmuş. Buraya, Cevat Paşa tarafından seçilerek gönderilmiş. Bu itibarla gaye için zararlı olamaz ve hiçbir halk topluluğunda gayeye aykırı tek bir söz söylemez. Aksine millî gaye uğrunda fakat sessiz bir şekilde çalışmayı vadetti. Sadık Bey ile münasebeti hakkında verilen bilgilere inanamıyorum. Zaten aldığımız haberi iyi kontrol etmeden ve muayyen bir program yapmadan çalışmak, kuvvetlerin kaybedilmesine sebep oluyor. Doğudaki durum hakkında bana verdiğiniz bilgilerde, aldığınız mübalağalı haberlere kapılmamış olsaydınız, ihtimal ki ben vaziyeti daha iyi idare eder ve komutayı terke mecbur kalmazdım. Tek başına karar verecek insanların, hakiki durumu bildirmeleri lüzumunu siz de takdir buyurursunuz. O hâlde Selahattin Bey'i boşuna ürkütmek ve hayır dedirtmekle ne çıkacak? Zaten o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek? Emirlerinizin kısa ve açık olmasını rica ederim. Selahattin Bey hakkındaki telgrafınızı lütfen bir daha okuyunuz. Fırtınayla başlayıp sükûnetle biten bu telgraftan kesin niyetinizi çıkaramadım. Bununla beraber birkaç güne kadar Selahattin Bey Samsun'dan dönüyor. Kendisiyle görüşeceğim. Her hâlde onu uygun bir tarzda gayeye hizmet yolunda idare için tedbirler alıyorum.

2- Samsun'a çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları değiştirmekle beraber, bilhassa Sivas'ta bulunduğunu zannettikleri zatıalilerine karşı bir tehdit maksadıyla çıkarıldığını, İngilizlerle temasında anladım. Beni İstanbul'a gitmeye razı etmek için Kavak'ta bulunduğum zaman bir İngiliz binbaşı geldi. İngilizlere gösterdiğim mukavemeti bahane ederek zatıalilerinin kuvvetini zaafa uğratmak için beni vazifeden aldıkları açıkça söyledi. Zatıalilerinin dayandığı diğer şahsiyet Kazım Karabekir Paşa imiş, bundan dolayı Kazım Paşa İngilizlerin ısrarına yol açacak görünürde bir vesile yaratmamalıdır. Ferit Paşa'nın, istifanız üzerine Kazım Paşa'yı vekil olarak tayin etmesi, İstanbul'dakilerden bir kısmının fena bir maksadı olmadığını gösteriyor. Fakat İngilizlerin ısrarı karşısında bir şey yapamazlar. Kazım Paşa'nın vekil olarak tayini de Selahattin Bey'in Sadık Bey hesabına buraya gelmediğine delildir.

3- Benim İstanbul'a götürülmem için İngilizlerin resmî olarak İstanbul hükûmetine baskı yapmaları pek muhtemeldir. Çünkü benimle İngilizlerin arasında resmî bir münasebet var (!). Bu baskı artarsa Selahattin Bey 'i güç bir durumda bırakmamak için izimi kaybettireceğim.

4- Hamit Bey'in değiştirileceği söylentisi henüz gerçekleşmedi. Onun yerinde bırakılması için gerek Selahattin Bey ve gerekse İngilizler İstanbul'a müracaat ettiler. Kendisinin değiştirilmesi teşebbüsü, Dâhiliye Nezareti ile kavga etmesinin neticesidir. Selahattin Bey'in yerine, Konya'ya, Sedat Bey'in geldiği de doğru değildir. Her ne kadar Hamit Bey bütün komutanların değiştirileceğini haber aldığını yazıyorsa da Kazım Paşa'nın vekil olarak tayini bunun aksini gösteriyor.

5- Sivas Kongresi hakkında Sadrazamlıktan (Başbakanlık) doğrudan vilayetlere tebliğ olunan 20 Temmuz 1919 tarihli telgrafi gördünüz mü? Karahisar'daki Tümen Komutanı, bu kongreye temsilci seçilmesi için buralara beyanname yayımlamış. Bu hareket tarzını yerinde buluyor musunuz? Almanya ile yapılan barış anlaşması ve

doğudaki sükûnet, bir yandan durumun gelişmesini beklerken, öte yandan bizim de ihtiyatlı bulunmaktığımızı gerektirmiyor mu? Şahsım hakkında hiçbir endişem olmadığını artık anlamışsınızdır (!). Yalnız kararsız ve programsız hareketlerle gayeyi çıkmaza sokacağız. Ya ihtiyatlı olalım veyahut hemen işi açığa vuralım. Fakat ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresi'nden bugün için bir fayda ümit ediyor musunuz? Bugünkü duruma göre, bu kongrenin, Sivas'ta ve herkesin gözü önünde yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz? Güney taraflarından Sivas'a gelecek bir darbe, bilhassa bu vilayet halkının kansızlığı sebebiyle, Anadolu'yu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu vilayetin son zamana kadar âdeta tarafsız görünmesi pek ziyade önemlidir. Bu kongrenin mutlaka toplanmasına lüzum varsa, aldığımız haberlere göre temsilcilerin gelmesi mümkünse acaba bunun doğuda bir başka yerde toplanması daha doğru olmaz mı?

6- Sivas ve Amasya şehirleri halkı pek karışık; kazalarda, köylerdeki halk bunlara göre pek çok iyi. Bundan sonra çalışmalarımı ona göre ayarlayacağım.

7- İstanbul'dan aldığım haberde, buradaki millî mücadelenin hiçbir parti veyahut bir şahsın kendi ihtiraslarını tatmin maksadıyla olmayıp, sırf milletin selamet ve istiklalini temin gayesini güttüğü hakkında, zatıalileri tarafından bir beyanname yayımlanarak İngilizlerin yatıştırılması tavsiye olunuyor. Buna lüzum görüldüğü takdirde, ben, bunun zatıaliniz tarafından bir beyanname şeklinde değil, belki Erzurum Kongresi' nin kararlarına dâhil edilerek yayımlanmasının uygun olacağını zannediyorum.

8- Ajanslar, Meclisimebusan (Millet Meclisi) seçimlerinden bahsediyorlar. Bu hususta ne düşünüyorsunuz? (Refet).

*3'üncü Kolordu Kurmay Başkanı
Zeki*

Bu telgrafa verdiğimiz cevabı da aynen zikretmekle yetineceğim:

23.7.1919

Şifre

Subay tarafından çekilmesi

Aceledir.

171

Sivas'ta 3'üncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'e;

Refet Beyefendi'ye,

1- Selahattin Bey hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bulunamıyor. Hatırladığıma göre bu zat hakkında söz konusu olan hususlar İstanbul'dan bildirilmişti. Her alınan haberin doğruluğu arzu edildiği şekilde kontrolüne nadir olarak imkân bulunur. Doğudaki durum hakkında aldığımız bilgiler, mübalağadan uzak olmamakla beraber, bize yanlış bir adım attırılmış değildir, kanaatindeyim. Mukadderatımızda, yalnız doğudaki hadiselerin gelişmesi esasına dayanılarak yetinilmiş değildir. Millî teşkilatı genişleterek düzenli bir şekilde kökleştirmek, kongrelerle millî davayı benimsetmek, ordunun millî teşkilata yardım ve desteğini sağlamak, millî davanın kaybedilmesine meydan vermemek için komuta, silah meselelerinde gereken, kesin kararı vermek hususlarında, yapıldığından başka türlü ve daha ihtiyatlı davranmak acaba bugünkü müspet neticeyi verebilir miydi? Herhâlde şimdiki durum, herkesi memnun edecek derecededir.

2- Kazım Paşa'nın komutan vekilliğine tayini pek yerinde olmuştur. İngilizlerin ısrarına yol açacak görünürde bir vesile yaratmamaya çalışıyor. Fakat

silah meselesi ve Trabzon'a asker çıkarılmasını önlemek hususunda müsamahalı davranamayacağımız şüphesizdir. Hâlbuki bu sebepler İngilizlerin elbette hoşuna gitmeyecektir.

3- İngilizler, benim İstanbul'a götürülmem hususunda pek çok ısrar ettiler ve hükûmete son derece baskı yaptılar.

Hükûmet ve Zatışahane ile makine başında günlerce devam eden görüşmelerde bu nokta pek açık olarak bildirildi. Bu konuşmaların metinleri, görüştüğümüzde zatıaliniz tarafından görülecektir. Fakat meslekten istifa edince ısrar son buldu.

Bu bakımdan zatıaliniz hakkında da istifa etmenizden sonra büyük ısrar gösterileceğini sanmam. Bununla beraber, aksi olsa bile, izinizi kaybettirmektense, Selahattin Bey'in güç durumda kalmasını tercih ederim. Burada Halit Bey hakkında, Hükûmet ve İngilizler Kazım Paşa'ya çok ısrar ettiler. Kazım Paşa, bir şey yapılamayacağını söylemekte direndiğinden şimdi Halit Bey, resmî olmasa da tümeninin başında bulunuyor.

4- Hamit Bey, son bir telgrafıyla, hepimizden daha çabuk hareket etmek arzusunu gösteriyor. Şimdilik yumuşatıldı.

5- Sivas Kongresi hakkındaki telgrafı henüz görmedim. Hakikaten bazı yerlerde müspet ve bazı yerlerde de menfi aşırılıklar görülüyor. Şüphesiz, duruma göre, semereli hareketlerde bulunabilecek şekilde ihtiyatlı davranmak taraftarıyım. Herkes için bu kesin ve açık program, bugün toplanmaya başlayan Erzurum Kongresi görüşmelerinden çıkacaktır.

Sivas Kongresi'nden pek çok fayda beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk defa söz konusu olduğu gün dahi, her taraftan ve bilhassa güneyden bir darbe gelebileceğini büyük bir ihtimal olarak gördüğümü ve bu sebeple savunma tedbirleri alınması için ricada bulunduğumu hatırlarsınız. Bununla beraber, Erzurum Kongresi toplandıktan sonra, Sivas'a gelecek temsilcilerin sayısına ve Erzurum Kongresi'nin yapacağı tesirlerle ortaya çıkacak duruma göre daha pratik ve emniyetli bir şekil dahi düşünülür.

6- Siz kardeşimin, çalışmalarını düzenlemek hususundaki düşüncesi pek yerindedir. Ancak şehirlileri de millî duygu ve tesir altında tutmaktan uzak kalınmayacağını ümit ederim.

7- Millî Mücadele'nin gaye ve maksadı, kongre tarafından yayımlanacak beyannamelerle, tasavvur buyurduğunuz şekilde neşrolunacaktır.

8- Meclisimebusan toplanmalıdır. Fakat İstanbul'da değil, Anadolu'da. Bu husus kongrede görüşülecek ve bunun üzerine teşebbüse geçilecektir.

Hepinizin gözlerinizden öperiz, kardeşim.

(Mustafa Kemal)

3'üncü Ordu Müfettişliği

Kurmay Başkanı Albay

Kazım

Erzurumluların Yardımları

Efendiler, askerlikten istifa edince, istisnasız bütün Erzurum halkının ve Vilayatişarkiye Müdafaaiahukuk-ı Millîye Cemiyetinin Erzurum Şubesinin, hakkımda pek açık şekilde gösterdikleri güven ve içten yakınlığın bende bıraktığı unutulmaz hatırayı burada açıkça belirtmeyi bir vazife sayarım.

Cemiyetin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 tarihli yazıda, “Cemiyetin başına geçmemi ve idare heyeti başkanlığını kabul etmemi teklif ediyorlar ve beraber çalışmak üzere seçtikleri beş kişinin isimlerini bildiriyorlardı.”

Bu beş kişi; Raif Efendi, Emekli Binbaşı Süleyman Bey, Emekli Binbaşı Kazım Bey, *Albayrak* gazetesi müdürü Necati Bey, Dursun Beyzade Cevat Bey idi. Bahsettiğim yazıda, Rauf Bey’in de idare heyeti ikinci başkanlığına seçildiği bildiriliyordu (Ves. 36).

Bu tarihlerde Erzurum Şubesi İdare Heyeti Başkanı Raif Efendi ve üyeler Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Mansur Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Kazım Bey ve Kâtip Cevat Bey idi.

Erzurum Şubesi, İstanbul’daki Genel İdare Merkezi Başkanlığına iletmeye çalıştıkları bir telgrafla “Genel merkez adına karar ve konuşma yetkisinin bana verildiğinin telgrafla bildirilmesini” de rica ettiler (Ves. 37).

Bundan başka, bizim Erzurum Kongresi’ne katılmamızı kolaylaştırmak için, kongreye Erzurum temsilcisi olarak seçilmiş bulunan Emekli Binbaşı Kazım ve Dursun Beyzade Cevat Beyler temsilcilikten istifa ettiler.

Erzurum Kongresi

Efendiler, yüksek malumunuz olduğu üzere, Erzurum Kongresi, 1919 senesi Temmuz'unun 23'üncü günü, pek gösterişsiz bir okul salonunda toplandı. İlk günü, beni başkanlığa seçtiler. Kongre heyetini durum ve bir dereceye kadar, takip edilen yol hakkında aydınlatmak için yaptığım konuşmada, tarihin ve hadiselerin zoruyla, fiilen içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan ürpermeyecek hiçbir vatanseverin tasavvur edilmeyeceğine işaret ettim. Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan tecavüz ve işgallerden bahsettim.

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, bu bakımdan vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak iflasa mahkûm olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin mukadderatını kurtarmak ve korumak hususunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü tatbik ettirecek kuvvetin, bütün vatanda bir elektrik şebekesi hâline girmiş olan millî cereyanın kahramanlık ruhu olduğunu ifade ettim.

Maneviyatı kuvvetlendirmek üzere de yeryüzünde, bilinen bütün milletlerin millî gayelerine ulaşmak için içinde bulunduğumuz tarihteki mücadelelerine dair mevcut bazı bilgileri özetledim.

Ve milletin mukadderatına hâkim bir millî iradenin ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim ve millî iradeye dayanan bir millet meclisi kurulmasını ve kuvvetini millî iradeden alacak bir hükûmetin teşkil edilmesini, kongre çalışmalarının ilk hedefi olarak gösterdim (Ves. 38).

Erzurum Kongresi Beyannamesi ve Kararları

Efendiler, Erzurum Kongresi on dört gün devam etti. Çalışmalarının neticesi, tespit ettiği nizamname ve bu nizamname hükümlerini ilan eden beyannamedeki maddelerden ibarettir.

Bu nizamname ve beyanname metni, zaman ve muhitin gerektirdiği birtakım ehemmiyetsiz ve ikinci derecede fikir ve görüşler çıkarılarak incelenirse bazı esaslı ve geniş çaplı prensiplere ve kararlara varırız.

Müsaade buyursanız, bu prensiplerin ve kararların bence, daha o zaman nelerden ibaret sayılmış olduğunu işaret edeyim:

1- Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayıramaz. (Beyanname, Madde 6; Nizamname, Madde 3'ün tafsilatı; Nizamname ve beyannamenin 1'inci maddeleri okunup tetkik buyrulsun...)

2- Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı hükûmetinin iş yapamaz duruma gelmesi hâlinde, millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir (Nizamname, Madde 2 ve 3; Beyanname, Madde 3.).

3- Vatani korumaya ve istiklali elde etmeye İstanbul hükûmeti muktedir olamadığı takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükûmet kurulacaktır. Bu hükûmet üyeleri millî kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa, bu seçimi Heyetitemisliye (Temsilciler kurulu) yapacaktır (Nizamname, Madde 4; Beyanname, Madde 4.).

4- Kuvayımilliye'yi tek kuvvet tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak temel prensiptir (Beyanname, Madde 3.).

5- Hristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez (Beyanname, Madde 4.).

6- Manda ve himaye kabul olunamaz (Beyanname, Madde 7.).

7- Millî meclisin derhâl toplanmasını ve hükûmet işlerinin Meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır (Beyanname, Madde 8.).

Bu prensipler ve kararlar çeşitli şekillerde görülmüşlerse de, asla hakiki mahiyetlerini değiştirmeksizin uygulanma imkânı bulmuşlardır.

Efendiler, biz Kongre'de, özetlediğim bu kararları ve prensipleri tespiti çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım demeçler yayımlıyordu. Bu demeçlere, Sadrazam'ın milleti jurnali dense yeridir. 23 Temmuz 1919 tarihli ajanslar, dünyaya şunu ilan ediyordu: "Anadolu'da anarşi çıktı. Kanuniesasi'ye (anayasa) aykırı olarak Meclisimebusan adı altında toplantılar yapılıyor. Bu hareketin sivil ve askerî memurlar tarafından önlenmesi icap eder."

Buna karşı gereken tedbirler alındı ve Meclisimebusanın toplantıya çağırılması istendi (Ves. 39).

Ağustos'un yedinci günü, toplantı kapanırken Kongre heyetine:

"Esaslı kararlar alındığını ve bütün dünyaya milletimizin varlık ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve "Tarih, bu kongremizi çok az görülen büyük bir eser olarak kaydedecektir." dedim (Ves. 40).

Sözlerimde isabetsizlik bulunmadığını zaman ve hadiselerin ispat etmiş olduğuna inanıyorum, efendiler.

Erzurum Kongresi, nizamname gereğince bir Heyetitemisliye seçmişti.

Cemiyetler Kanunu'na göre, dilekçe yerine geçmek üzere Erzurum Valiliğine verilen 24 Ağustos 1919 tarihli beyannamede Heyetitemisliye üyelerinin isim ve kimlikleri şu şekilde gösterilmiştir:

Mustafa Kemal: *Eski 3'üncü Ordu Müfettişi, askerlikten ayrılmış.*

Rauf Bey: *Eski Bahriye Nazırı*

Raif Efendi: *Eski Erzurum Mebusu*

İzzet Bey: *Eski Trabzon Mebusu* Servet Bey: *Eski Trabzon Mebusu*

Şeyh Fevzi Efendi: *Erzincan'da Nakşî Şeyhi*

Bekir Sami Bey: *Eski Beyrut Valisi*

Sadullah Efendi: *Eski Bitlis Mebusu*

Hacı Musa Bey: *Mutki Aşiret Reisi* (Ves. 41).

Efendiler, bu arada şunu arz edeyim ki bu kimseler hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresi'ne iştirak etmişler ve ondan sonra biri Erzurum'a, diğeri Erzincan'a dönerek bir daha Heyetitemsilîyeye katılmamışlardır. Rauf Bey ve Sivas Kongresi'nde aramıza katılan Bekir Sami Bey, İstanbul'da Meclisimebusana gidinceye kadar beraber bulunmuşlardır.

Erzurum Kongresi'nde Görülen Tereddütler

Efendiler, hatıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresi'ne üye olarak girip girmemeliğim hususu mesele yaratmış olduğu gibi Kongre'ye katıldıktan sonra da başkan olup olmamaklığım üzerinde tereddüt gösterenler de bulunmuştur. Bu tereddütü gösterenlerden bir kısmının düşüncelerini iyi niyet ve samimiyetlerine vermek mümkün olduğu hâlde, diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, aksine melunca bir maksat peşinde olduklarına daha o zaman şüphem kalmamıştı. Mesela, düşman casusu olup, her nasılsa Trabzon vilayetinde bir yerden kendini kongreye temsilci tayin ettirerek gelen Ömer Fevzi Bey ve onun arkadaşları gibi. Bu şahsın sonradan Trabzon'da ve oradan kaçtıktan sonra İstanbul'daki faaliyet ve hareketleriyle hıyaneti sabit olmuştur.

Kongre'nin bitiminden iki-üç gün önce, diğer bir münakaşa da söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı samimi arkadaşlarım, benim, Heyetitemsiliyeye girerek açıkça faaliyet göstermemi mahzurlu buluyorlardı. Düşünceleri şu noktalarda özetlenebilir: "Millî teşebbüs ve faaliyetlerin bütün manasıyla millettten doğduğunu, hakikaten millî olduğunu göstermek lazımdır. Bu takdirde teşebbüsler, daha kuvvetli olur ve kimsenin kötü yorumuna ve bilhassa yabancıların menfi düşüncelerine fırsat vermez. Fakat tanınmış ve hele İstanbul Hükûmetine ve Hilafet ve Saltanat makamına karşı aksi duruma düşmüş, hücumlara hedef olan benim gibi bir adamın, bütün bu millî teşebbüslerin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin millî gayelere dayanmaktan ziyade, şahsi ihtirasların tatmini maksadını güttüğü kanaati uyanır. Bu bakımdan Heyetitemsiliye, vilayetlerin ve müstakil sancakların seçeceği kimselerden meydana gelmelidir. Ancak bu suretle millî bir kuvvet gösterebilir."

Bu düşüncelerde ne dereceye kadar isabet olup olmadığını araştırarak değilim. Yalnız benim de bu düşüncelere karşı olan düşüncelerimi dayandırdığım noktalardan bazıları sayayım: Evvela ben, mutlaka Kongre'ye katılmalı ve onu idare etmeliydim. Çünkü zaman kaybetmeksizin, millî iradenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat fiilî ve silahlı olarak tedbirler almaya başlamasını temin etmek zaruretine inanıyordum. Bu esaslı noktaları, takdir ve tespit ettirebilmek için, Kongre'de, aydınlatmak, yol göstermek ve bizzat idare etmek suretiyle çalışmamı zaruri görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresi'nin, daha önce açıkladığım prensip ve kararlarını herhangi bir temsilciler heyetinin tatbik ettirebileceğine benim emniyetim olmadığını itiraf ederim. Nitekim zaman ve hadiseler beni haklı çıkarmıştır. Bundan başka daha Amasya'da iken karar altına alınan ve bütün millete her türlü vasıta ile tebliğ ettirdiğim Sivas Umumi Kongresi'nin toplanmasını sağlamak, bütün milleti ve memleketi yalnız bir heyetle temsil etmek, sonra yalnız doğu vilayetlerinin değil bütün vatanın her köşesini aynı dikkat ve hassasiyetle savunma ve kurtarma çarelerini bulmaya çalışmak hususlarını, herhangi bir heyetin başarabileceğine inanmadığımı açıkça ifade etmek zorundayım. Çünkü bende böyle bir kanaat olsaydı, benim iş başına geçtiğim güne kadar faaliyet ve teşebbüslerde bulunanların elde edecekleri neticeleri bekleyerek istifa etmemek yolunu bulurdum. Hükûmet, Padişah ve Halife'ye karşı isyana lüzum görmezdim. Tam tersine, ben de bazı ikiyüzlü ve iki cepheliler gibi görünüşte pek parlak ve gösterişli olan o günün Ordu Müfettişliği görevini ve Yaver-i Hazret-i Şehriyarı (Padişah Hazretlerinin Yaveri) sıfatını taşımaya devam ederdim. Gerçi benim açıkça ortaya atılmamda ve bütün millî ve askerî hareketlerin başına geçmemde şüphesiz mahzur vardı. Fakat o mahzur, başarısızlık hâlinde, herkesten önce ve herkesten çok benim, en büyük ceza ve azaba uğratılmamdan başka bir şey olabilir miydi? Hâlbuki bütün vatanın ve koskoca bir milletin ölüm kalımı söz konusu olurken, vatanseverim diyenlerin kendi akıbetlerini düşünmelerinin yeri var mıdır?

Efendiler, ben, bazı arkadaşlarca ileri sürülen düşünce ve vehimlere uysaydım, iki bakımdan büyük mahzurlar doğacaktı. Birincisi, düşüncelerimde, kararlarımda ve bütün şahsiyetimde isabetsizlik ve zaaf olduğunu itiraf etmek ki, bu husus benim, vicdanımın emriyle yüklendiğim vazife itibarıyla telafisi imkânsız bir hata olurdu.

Efendiler, tarih, itiraz edilemez bir şekilde ispat etmiştir ki büyük meselelerde başarı için sarsılmaz bir kabiliyet ve kudrete sahip bir liderin varlığı şarttır. Bütün devlet adamlarının ümitsizlik ve aciz içinde... Bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, her “vatanseverim” diyen binbir çeşit insanın, binbir hareket ve görüş tarzı ortaya attığı karmakarışık bir ortamda danışmalarla, birçok hatırlı ve nüfuzlu kimselere bel bağlamak gerektiğine inanmakla, emin ve kararlı ve bilhassa sert yürümek ve en sonunda, çok çetin olan hedefe varmak mümkün müdür? Tarihte bu tarzda başarıya ulaşmış bir cemiyet gösterilebilir mi? İkincisi, efendiler, millet, memleket, siyaset ve ordu idareleriyle hiçbir alaka ve münasebetleri ve bu hususta liyakatleri görülmemiş ve tecrübe edilmemiş gelişigüzel kişilerden, mesela Erzincanlı bir Nakşî şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan da kurulması düşünülebilecek herhangi bir temsilciler heyetine, böyle bir durum ve vazife bırakılabilir miydi? Ve bırakıldığı takdirde, memleket ve milleti kurtaracağız dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi aldatmış olmak gibi bir hataya düşmeyecek miydik? Bu mahiyette bir heyete, perde arkasından yardım edilebileceği düşünülse dahi bu hareket tarzı emin bir yol sayılabilir miydi?

Bu söylediklerimin o günlerde değilse bile, artık bugün bütün dünyaca inkâr edilemeyecek hakikatler olarak kabul edildiğine asla şüphe yoktur. Bununla beraber ben, bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hatıralar ve vesikalarla da burada bir defa daha belirtmeyi gelecek nesillerin sosyal ve siyasi ahlak terbiyesi bakımından bir vazife sayarım.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da temas edeceğim hadiseler münasebetiyle, bu husus kendiliğinden aydınlanmaya başlayacaktır.

Efendiler, Erzurum Kongresi'nin bitiminde, Ferit Paşa'dan sonra Harbiye Nezaretine yeni gediği anlaşılın bir Nazım Paşa imzasıyla, 15'inci Kolordu Komutanlığına 30 Temmuz 1919 tarihli şöyle bir emir geldi:

“Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in, Hükûmetin kararları aleyhinde faaliyet ve hareketlerinden dolayı hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri Babıalce uygun görülüp, mahallî memurlara gerekli emirler verildiğinden, Kolorduca ciddi yardımda bulunulması ve neticesinden bilgi verilmesi rica olunur.”

Bu emre, Kolordu Komutanlığı tarafından layık olduğu şekilde cevap verildi ve bu cevabı diğer komutanlara da verdirerek dikkatlerini çektim.

Kongre beyannamesi memleket içinde her tarafa ve yabancı devlet temsilcilerine çeşitli vasıtalarla bildirildi. Nizamname de komutanlara ve başka güvenilebilir makamlara kısım kısım şifreyle verilerek, buldukları yerlerde basılmasının ve çoğaltılıp dağıtılmasının teminine çalışıldı. Bu iş tabiatıyla günlerce devam etti. Bu münasebetle, Sivas'ta 3'üncü Kolordu Komutanı Selahattin Bey'den, 22 Ağustos 1919 tarihiyle aldığım bir telgrafta “Nizamnamenin, ikinci ve dördüncü maddelerinin yayımlanmasını mahzurlu bulduğu, bir kere daha incelenmesi lüzumu” bildiriliyordu (Ves. 42).

İkinci Madde, topyekûn savunma ve direnme esasının kabul edildiğine; Dördüncü Madde, geçici bir idare kurulabileceğine dair olan maddelerdir.

Karakol Cemiyeti

Biz Erzurum'da Kongre kararlarının her tarafça anlaşılmasını ve her yerde uygulanmasını sağlayacak tedbirleri almaya çalışırken “Karakol Cemiyetinin Teşkilatıumumiye Nizamnamesi” (Karakol Cemiyetinin Genel Kuruluş Tüzüğü) ve “Karakol Cemiyeti Vezaifiumumiye Talimatnamesi” (Karakol Cemiyetinin Genel Görev Yönetmeliği) diye basılı birtakım kâğıtların bütün orduya, komutan, subay, herkese dağıtıldığından haberdar edildik.

Bu yönetmeliği okuyan bana en yakın komutanlar dahi, bu teşebbüsün benden geldiğini sanarak birçok şüphe ve tereddütlere düşmüşler. Benim, bir taraftan kongrelerle açıkça müşterek millî faaliyetlerde bulunurken bir taraftan da esrarlı ve müthiş bir komite kurmakla uğraştığım zannına düşmüşler. Hakikaten bu teşkilatın ve teşebbüslerin elebaşları İstanbul'da bulunuyorlarmış. Teşebbüslerini benim adıma ve hesabıma yapmaktalarmış.

Karakol Cemiyetinin Teşkilatıumumiye Nizamnamesi'ne göre, genel merkez üyeleri ve sayıları, toplantı yer ve tarzları, nasıl seçilip vazifelendirildikleri kesin olarak gizli ve saklı tutulur.

Bir de en ufak bir sırrı açığa vuran veya Karakol Cemiyetini tehlikeye atan ve hatta tehlikeye atabilecek bir şüphe getiren derhâl idam olunur.

Vezaifiumumiye Talimatnamesi'nde de “bir millî ordu”dan bahsolunuyor ve “Bu ordunun başkomutanı ve büyük kurmay heyeti, ordu ve kolordu ve tümen komutanları ve kurmayları seçilmiş ve tayin edilmiş olup saklı ve gizli tutulur. Bunlar vazifelerini tamamen saklı tutarak gizlice yaparlar.” açıklaması okunur.

Efendiler, derhâl komutanları uyardım ve bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini asla uygulamamaları lazım geldiğini ve teşebbüsün kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sivas'a varışından sonra, oraya gelen Kara Vasıf Bey'den anladım ki bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşlarıymış.

Herhâlde bu hareket tarzı doğru değildi. Herkesi idamla tehdit ederek meçhul bir merkeze, meçhul bir başkomutana, meçhul birtakım komutanlara itaate mecbur kılmaya kalkışmak çok tehlikeliydi. Hakikaten, derhâl, bütün ordu mensuplarında birbirlerine karşı bir güvensizlik ve korku başladı. Mesela, herhangi bir kolordu komutanının, “Benim komuta etmekte olduğum kolordunun acaba meçhul ve gizli komutanı kimdir? Bu gizli komutan acaba ne vakit ve nasıl komutayı ele alacak? Ve acaba nasıl muamele yapacak?” gibi haklı birtakım vehimlere kapılması ihtimalden uzak değildi.

Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e, gizli merkezin gizli başkomutanının ve gizli büyük kurmay heyetinin kimler olduğunu sorduğum zaman, “Hepsi siz ve arkadaşlarınızdır.” cevabını vermişti. Bu, büsbütün beni şaşırtmıştı. Bu cevap, elbette makul ve mantıki olamazdı. Çünkü bana asla, böyle bir teşebbüs ve teşkilattan kimse bahsetmiş ve iznimi almış değildi.

Bu cemiyetin sonradan bilhassa İstanbul'da, aynı unvan altında faaliyetine devama çalıştığı anlaşıldıktan sonra kuruluşunda ve buna dair bize vermek zorunda kaldıkları bilgilerde samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz.

Avrupa'dan Bir Şey Becermeden Dönen Ferit Paşa'ya Çektiğim Şifre

İstanbul hükûmetini millî teşebbüsleri önlemekten vazgeçirmek, başarı için sürat ve kolaylık sağlayacağından önemliydi.

Bu düşünceyle, Ferit Paşa'nın tabiatıyla hiçbir şey başaramadan, âdeta hakarete uğramış bir hâlde İstanbul'a dönüşünden faydalanarak kendisine 16 Ağustos 1919 tarihinde bir şifre telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

“Mösyö Clemenceau'nun, siz Sadrazam hazretlerinin yüksek şahsiyetlerine olan uzun cevabını, ben âcizleri son günlerde okuyunca, İstanbul'a nasıl acı ve elemeler içinde döndüğünüzü takdir ediyorum.

Vatanımızı paylaşma ve yok etme düşüncesini bu kadar açık ve haysiyet kırıcı şekilde gösteren bir ifade karşısında titremeyecek hassas bir fert tasavvur edemem. Cenabıhakk'a binlerce şükredelim ki milletimiz, ruhundaki kahramanlık azmiyle, tarihî hayat ve varlığını ne tevekküle, ne de böyle cellatça hükümlere kurban edecektir.

Şimdi pek eminim ki siz Sadrazam hazretlerinin yüksek şahsiyetleri, bugünkü umumi durumu, devlet ve milletin gerçek menfaatlerini üç ay önceki gözlerle görmüyordur.

Dokuz aydan beri işbaşına gelen hükümetlerin daima birbirinden fazla zaafa uğraması ve maalesef artık tamamen iş göremez bir hâl düşmesi, milletin yüksek haysiyeti karşısında cidden pek üzücü oluyor.

Şurası kesindir ki vatan ve millet mukadderatı adına içerde ve dışarıda sesini duyurmak ve söz sahibi olmak için mutlaka millî iradeye dayanmak şarttır.

Hayat ve istiklal hakkı için çalışan milletin asil ve ciddi gayesine karşılık, İstanbul hükûmeti düşmanca davranmak yolunu tutuyor. Bu hareket tarzı elbette ki büyük bir üzüntü doğuruyor. Milleti, İstanbul hükûmetine karşı, arzu edilmeyen hareketlere sürükleyecek mahiyettedir. Gayet samimi arz edeyim ki millet her türlü iradesini kullanmaya muktedirdir. Teşebbüslerinin önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. İstanbul hükûmetinin menfi teşebbüsleri hiçbir tarafta ve hiçbir kimse tarafından uygulanma imkânı bulmamaya mahkûmdur. Millet çizdiği program çerçevesinde gayet kesin ve açık adımlarla hedefine yürümektedir.

İstanbul hükûmetinin şimdiye kadar olan engelleyici teşebbüslerinin, hiçbir tarafta, hiçbir tesir yapmamakta olmasıyla hakiki durumun takdir buyurulmuş olacağına şüphe yoktur.

İngilizlerin gösterdikleri yolda, kurtuluş çaresi aramak dahi boşunadır ve sonu hüsrandır. Bununla beraber İngilizler de en sonunda kuvvetin millette olduğunu takdir ederek, hiçbir dayanağı olmayan ve millet adına hiçbir taahhütte bulunamayan ve bulunsa bile milletçe kabul edilemeyecek olan bir hükûmetle neticeli bir işe girişmek mümkün olamayacağına inanmışlardır.

Bütün temenniler şu merkezdedir ki hükûmet meşru olan millî akımı durdurmaya çalışmaktan vazgeçerek, Kuvayımilliyeye dayansın ve her türlü teşebbüsünde millî gayeyi rehber kabul etsin!

Bunun için de, millî varlığı ve millî iradeyi temsil edecek olan Meclisimebusanın en kısa bir zamanda toplanmasını sağlasın!

Sivas Kongresi Hazırlıkları

Efendiler, Sivas'ta toplanmasını sağlamaya çalıştığımız kongreye her taraftan temsilci seçtirmek ve onların Sivas'a gelmelerini temin etmek için daha Amasya'da başlamış olan çalışma ve yazışmalar devam ediyordu. Bütün komutanlar ve her tarafta birçok vatansever, olağanüstü gayret gösteriyordu. Fakat yine, her tarafta menfi ve aleyhte propagandalar ve bilhassa İstanbul hükûmetinin engelleyici tedbirleri işi güçleştiriyordu.

Bazı yerler hem temsilci seçmiyor ve hem de maneviyatı kıracak ve herkesi ümitsizliğe düşürecek cevaplar veriyordu. Mesela 20'nci Kolordu Komutanı adına, Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'in İstanbul'dan alınan bilgileri taşıyan 9 Ağustos 1919 tarihli şifresinde, şu maddeler dikkate değer görüldü:

1- İstanbul temsilci göndermiyor. Oradaki işleri tasvip etmekle beraber, cüretli bir duruma girmeyi arzu etmiyor.

2- İstanbul'dan temsilci göndermek imkânı yoktur. Teklif olunan kimseler, orada verimli, başarılı iş göreceklerinden emin olmadıklarından boşuna masraf etmemek ve yolculuk sıkıntılarına katlanmamak için hareket etmiyorlar (Bilindiği gibi bazı kimseleri özel olarak yazarak da davet etmiştik.).

Biz her taraftan temsilci seçtirmek ve göndertmek hususunda karşılaşılan güçlükleri yenmeye çalışırken, diğer taraftan en emniyetli olmak üzere, kongreye toplanma yeri seçtiğimiz Sivas'ta da bir telaş ve heyecan başladı.

Efendiler, burada sırası gelmişken arz edeyim ki ben Sivas'ı hakikaten her bakımdan emniyetli bir yer saymış olmakla beraber, daha Amasya'da iken Sivas'a gelen bütün yollar üzerinde, uzaktan ve yakından gerekli askerî tedbir ve tertipleri aldırılmayı da ihtiyata uygun bulmuştum.

Sivas Valisi'nin Endişeleri

Sivas'ın heyecanı şöyle öğrenildi: 20 Ağustos günü, öğleyin Sivas Valisi Reşit Paşa tarafından telgraf başına davet olduğum zaman, Paşa'nın uzun bir telgrafı veriliyordu. O telgraf şudur:

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Evvela rahatsız ettiğimden dolayı yüksek aflarınızı rica eder ve zatıdevletlerinin sıhhatini sorarım. Neden rahatsız ettiğimi aşağıda arz ve izah ediyorum, efendim. Görünüşte Fransızlara ait müesseseleri teslim almak, hakikatte buraların durumu hakkında incelemelerde bulunmak üzere, Cizvit papazlarıyla beraber İstanbul'dan önceki gün Sivas'a gelerek valilik makamını ziyaret eden Fransız subaylarının ziyaretlerini iade için dün sabah yanlarına gitmişim. Ziyaret ve görüşmenin sonunda orada hazır bulunan Fransız binbaşlarından Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot, biraz özel görüşmek istediğini söyleyerek bendenizi diğer bir odaya aldı. Söylediği sözleri aynen naklediyorum:

“Mustafa Kemal Paşa ile Kongre heyetinin Sivas'a gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbul'dan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle bu kadar samimi görüşür ve şahsınıza karşı pek ziyade hürmetler beslerken, bu meseleyi benden saklamanıza çok üzüldüm.” dedi. Bendeniz de lazım gelen cevabı vererek kendisini inandırmaya çalıştımsa da son söz olarak:

“Eğer Mustafa Kemal Paşa Sivas'a gelir ve burada kongre yapılmasına teşebbüs olunursa beş-on gün içinde buraların işgal edilmesine karar verildiğini kesin olarak biliyorum. Sizin şahsınıza karşı beslediğim hürmet duygusunun gereği olarak bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, iş olup bittikten sonra inanırsınız. O zaman, vatanınızın felaketine sebep olanlar arasına siz de girmiş olursunuz.” sözlerini söyledi. Dâhiliye Nezaretinden aldığım şifreli telgraf da başka şekilde yazılmakla beraber, aynı kanaati verecek mahiyetteydi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri de dün, Kolordu Komutanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre hakkında Komutan Beyefendi'nin fikrini anlamaya çalıştığı gibi bu sabah da Mösyö Brunot bendenize gelerek, saat alafanga üçte, diğer Fransız subaylarıyla beraber kongre hakkında görüşüleceğini fakat kendisinin aradaki samimiyet dolayısıyla daha önce ayrıca görüşmek istediğini bildirdi. Bir müddet konuşulduktan sonra, netice olarak şunu da söyledi: “Ben dünden beri bu mesele üzerinde pek çok düşündüm. Nihayet şuna karar verdim ki eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre heyeti Sivas Kongresi'nde İtilaf Devletleri aleyhine tahriklerde bulunmazlar ve onlar hakkında saldırgan bir dil kullanmazlarsa, kongrenin toplanmasında hiçbir mahzur yoktur. Bizzat ben, General Franchet d'Esperey'e yazar, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tevkif emrini geri aldırır ve kongrenin toplanmasına engel olunmaması hakkında Dâhiliye Nezaretinden size emir verdiririm. Fakat şu şartla ki siz de benden hiçbir hususu saklamayacaksınız ve samimi dostluğumuz nedeniyle daima birbirimize karşı açık bir dil kullanacağız. Yalnız kongrenin toplanma tarihini öğrenmek lazımdır.” dedi. Bendeniz de kendisine bu hususta kesin bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisine haber vereceğimi ve aradaki dostluk dolayısıyla hiçbir şeyi saklamayacağımı söyledim. Binbaşının işgal meselesinde dünkü kesin ifadesine rağmen bugünkü yumuşaklığının sebebini, bütün incelikleri gören yüksek dikkatinize arz etmeyi vazife bilir ve bu hususta sözü uzatmayı lüzumsuz sayarım. Aynen anlaşılıyor ki bunların maksadı, kongreyi Sivas'ta toplatmaya razı görünerek muhterem kongre üyeleriyle sizi burada toplamak ve

el altından hazırlıklarda bulunarak bütün arkadaşları ele geçirmekten ve aynı zamanda işgal meselesini de oldu bittiye getirmekten ibarettir. Dün akşam Dâhiliye Nezaretinden aldığım şifreli bir telgraf da başka şekilde yazılmış olmakla beraber, hemen aynı mahiyetteydi. İşte bendeniz her hakikati, gizli tutulmak istirhamıyla efendimize arz ediyorum. Bundan sonra tutulacak yolun tayini size aittir. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar yakın ve âdeta elle tutulacak derecede göz önünde olduğunu bilip dururken, durumdan zatıalilerine haber vermemeyi ve dolayısıyla Sivas'ta kongre toplanmasından vazgeçilmesini arz etmeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için zatıdevletlerinden ve orada bulunan diğer muhterem arkadaşlardan pek çok rica ederim ki ikinci bir kongrenin mutlaka toplanmasına kesin lüzum yoksa, vazgeçilsin. Varsa, dört taraftan işgali pek kolay olan Sivas'ın toplantı merkezi olmasından vazgeçilerek işgal ihtimali pek uzak olan Erzurum'da veyahut uygun görülürse, Erzincan'da toplanması çarelerinin araştırılmasını memleketin selameti adına istirham ederim. Kolordu Komutanı Selahattin Beyefendi de bu husustaki düşüncelerini ayrıca Kazım Paşa hazretleri vasıtasıyla size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan eski Sivas mebusu Rasim Bey de eski Erzurum mebusu Hoca Raif Efendi hazretlerine bu husustaki bilgi ve görüşünü bildiren bir telgraf gönderecektir. Elbette ki alındıktan sonra, Hoca Raif Efendi hazretlerinin Ilıca'dan dönüşünde kendilerine lütfen yollarsınız. İşte efendim, durum bu merkezdedir. Herkesçe bilinen vatanseverliğinize karşı fazla rahatsız etmekten çekinir ve cevabınızda vereceğiniz emrinizi beklerim, efendim. İşte Rasim Bey'in telgrafı.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim cevabı aynen arz edeceğim. Ertesi gün Heyetitemsiliye adına da aynı mahiyette uzun bir telgrafla Vali yatırılmaya ve ikna edilmeye çalışıldı (Ves. 43). Ayrıca Kadı Hasbi Efendi'ye de dolaylı yoldan bir telgraf çekildi (Ves. 44). Kolordu Komutanı'na da gerektiği gibi yazıldı (Ves. 45). Rasim Bey'e de endişelerini gidermek için bizzat yazdım (Ves. 46).

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretleri'ne,

Saat 1 sonra

20 Ağustos 1919

Verdiğiniz bilgilere ve yüksek düşüncelerinize bilhassa teşekkürlerimizi arz ederim. Mösyö Brunot ve arkadaşlarının gözdağı vermek için söylediklerini tamamen blöf olarak sayarım. Sivas Kongresi'nin toplanması yeni bir mesele olmayıp aylarca önceden dünyaca bilinen bir teşebbüstür. Gariptir ki İstanbul'da bulunan yetkili Fransız siyaset adamlarının da âcizlerine gönderdikleri haberler, Anadolu'da millet tarafından girişilmekte olan teşebbüslerin pek haklı ve meşru olduğu ve milletimizin istekleri kendilerine açıkça bildirildiği takdirde, memnuniyetle kabul edeceklerine ve yerine getireceklerine dair şimdiden yazılı teminat vermeye hazır oldukları merkezindedir. Mösyö Brunot'nun ikinci görüşmede ağız değiştirmesi ve yumuşamaması âcizlerini kazanmak için olabilir. Binbaşı Brunot'nun dediği gibi Sivas'ın beş-on gün içinde Fransızlar tarafından işgali o kadar kolay değildir. Zatıdevletinizin hatırında olsa gerektir ki İngilizler, bu husustaki tehditlerinde daha ileri giderek Batum'daki askerlerinin Samsun'a çıkarılmasına karar verdiler ve hatta sırf bendenizi tehdit için bir tabur dahi çıkardılar. Fakat bu teşebbüse karşı milletin sarsılmaz bir azim, iman ve ateşle karşı koyacağı hakikati kendilerince iyice anlaşıldıktan sonra hem kararlarından vazgeçmeye hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle beraber orada bulunan taburu nakletmeye mecbur olmuşlardır. Sivas Kongresi'nde söz konusu olacak

hususlar da Erzurum Kongresi Beyannamesi hükümlerinden kolayca anlaşılabilir. Kongrelerde İtilaf Devletleri aleyhinde tahriklerde bulunmak gibi maksatlar asla güdülmeyecektir. Burada şunu da arz edeyim ki bendeniz ne Fransızlardan ve ne de herhangi bir yabancı devletten yardım istemeye tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük koruyucu kuvvet ve yardım kaynağı milletimin bağıdır. Kongrenin lüzumu, zamanı ve toplanma yeri hakkında söz sahibi olmak bendenizin şahsi hükmümün pek çok üstünde tesirli olan millet kararına bağlı bir husustur. Yalnız tahmin buyrulduğu gibi Fransızların, kongre üyelerinin Sivas'ta toplanmasına taraftar görünerek, sonra da onları ele geçirmeye imkân bulması, âcizlerince pek uzak vehimlerdendir. Bütün bu arz ettiklerimi aynen Mösyö Brunot'ya söylemenizde hiçbir mahzur görmüyorum ve bu münasebetle Mösyö Brunot ve arkadaşlarına, milletimizin kendi haklarını korumak ve istiklalini savunmak için Erzurum Kongresi Beyannamesiyle bütün dünyaya olduğu gibi kendilerinin İstanbul'daki siyasi temsilcilerine de duyurmuş olduğu temel kararları uygulamakta hiçbir şekil ve sebeple tereddüte düşmesine imkân bulunmadığı bildirilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir savaşa karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir kararın, Jandarma Binbaşısı Mösyö Brunot ve arkadaşları arasında söz konusu edilse bile Fransız milletince tasvip görebileceğine ihtimal verilemez.

Mebus Rasim Bey'in, Raif Efendi hazretlerine olan telgrafını okudum. Korkmaya yer olmadığını kendilerine lütfen bildirilmesini rica ederim.

Gerek âcizlerine lütuf buyurmuş olduğunuz bilgi ve düşünceleri ve gerek Rasim Bey'in telgrafını, Heyetitemsilîyeye aynen takdim edeceğim. Fakat Sivas Kongresi hakkındaki kesin karar ancak Heyetitemsilîyenin görüşmeleri neticesinde belli olacaktır. Elbette ki karar verilecek şekil yüksek şahsiyetinize arz olunacaktır. Yalnız bugün için istirhamım, Brunot'nun tehditlerinin halk arasında yayılmasıyla maneviyatın bozulmasının önüne geçilmesidir. Samimi hürmetlerimin kabulünü ve Selahattin Beyefendilere selamımın iletilmesini istirham ederim, muhterem Paşa hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen cevap üzerine Reşit Paşa'dan alınan ikinci telgraftır.)

Bendeniz, anlayabildiğim kadarını efendimize arz etmekle vicdani vazifemi yapmış oluyorum. İstanbul'daki Fransız siyaset ve ordu ileri gelenlerinin görüşlerinin ve zatıdevletlerine karşı, verdikleri sözlerin ne dereceye kadar güvenilir olduğunu kestirememekte mazurum. Şüphe götürmez vatanseverliğiniz yönünde vatanın selameti söz konusu olduğuna göre, iyice düşünerek, tutulması gereken yolun tayini, efendimizle yüksek kongre heyetinden orada bulunan muhterem şahsiyetlere aittir. Emirlerinizi yerine getireceğimi arz ile samimi hürmetlerimi sunarım, efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbakır ve Bitlis dolaylarında, halkı aydınlatmak maksadıyla, oralarda, ordu komutanı olarak bulunduğum sıralarda, bir kısmını şahsen tanıdığım birtakım ileri gelen kimselere özel mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt civarlarında bulunan bazı aşiret reisleriyle de temas ve bağlantılar kurdum (Ves. 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Erzurum'dan Ayrılmak Lüzumu

Nihayet, efendiler, ağustos içinde her taraftan birtakım temsilcilerin Sivas'a hareket ettikleri ve bir kısmının Sivas'a gelmeye başladıkları anlaşıldı. Sivas'a gelen temsilciler tarafından, Sivas'a ne vakit hareket edeceğimiz sorulmaya başlandı.

Artık Erzurum'dan ayrılmak gerekiyordu. Fakat şimdiye kadar verdiğim bilgilerden anlaşılmalıdır ki Sivas Kongresi'nin gayesi doğu ve batı vilayetlerinin ve Trakya'nın, yani bütün memleketin birliğini sağlamaktı. Bu sebeple doğu vilayetlerinin bu kongrede, temsilcileri bulunması icap ederdi. Bu vilayetlerden Sivas Kongresi için temsilciler seçtirmeye kalkışmak pratik olmayan bir fikirdi. Erzurum Kongresi'ni yapan temsilcilerin Sivas'a gönderilmesine kalkışmanın da mümkün olamayacağı anlaşılıyordu. Zaten Vilayatişarkiye Müdafaiihukuk Cemiyeti adına, kendi vilayetlerinden yetki almış olan bu temsilcilerin daha umumi bir gaye için yetkileri de yoktu. Bu bakımdan, Erzurum Kongresi'nin, Sivas Kongresi'ne doğu vilayetleri adına bir temsilci heyeti göndermeye yetkisi olmayacağı da meydandaydı.

Yeniden temsilci seçtirmeye kalkışmak ne kadar pratik değil idiye birtakım nazariyeler çerçevesi içinde sıkışıp kalmak da o kadar pratik değildi.

En basit ve pratik çare, Vilayatişarkiye Müdafaiihukuk Cemiyeti Heyetitemsilyesi'ni Sivas'a götürüp Kongre'ye dâhil etmekten ibaretti.

Üyelerden Mutki aşiret reisinin, Mutki dağlarından çıkmaktan korktuğunu bizzat bilirdim. Siirt Mebusu Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, Kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzon'a gitmiş bulunuyorlar.

Erzurum'da Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi mazeret ileri sürüyor. Yolumuzda, Erzincan'da Şeyh Fevzi Efendi'yi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri davet ettim, gelmediler. Raif Efendi'ye, bizimle gelmesi için rica ettik, kabul etti.

Nihayet, Heyetitemsilie üyeleri olarak, Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'dan bir kişi ve Sivas'ta bulduğumuz Bekir Sami Bey ile beş kişi olduk ve Sivas Kongresi'ne katılan temsilcilerin kartlarını incelemek lüzumu hissolunduğu zaman, ben, orada şöyle bir vesika yazdım ve altını Heyetitemsilie mühürüyle mühürledim.

Heyetitemsiliyeden:

Mustafa Kemal Paşa Rauf Bey

Ulemadan (din bilginleri) Raif Efendi Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Yukarıda isimleri yazılı zatlar, Doğu Anadolu adına, Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere Erzurum Kongresince vazifelendirilmiştir.

Mühür

Efendiler, Erzurum'dan ayrıldığımız tarih 29 Ağustos 1919'dur.

Sivas Yolunda

Amasya'dan Erzurum'a gelirken, Sivas'ta küçük bir hikâyeye konu olan vaka hatırlarımızdadır. Gariptir ki Erzurum'dan Sivas'a giderken de buna benzer küçük bir durumla karşılaştık.

Erzincan'dan batıya hareket ettiğimiz günün sabahı, Erzincan Boğazı ağzına gelir gelmez, bazı jandarma erlerinin ve subaylarının, heyecanlı ve telaşlı bir tarzda otomobillerimizi durdurduklarını gördük.

Durumu anlattılar: “Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır. Tehlike var.

Geçilemez!”

Bir subay merkeze, kuvvet gönderilmesini yazmış.

O kuvvet gelince, tertibat alacak, hücum edecek, bu eşkıyayı püskürtecek ve yolu açacakmış...

Pek iyi ama bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini, nasıl tutmuş, ne kadar kuvvetle ve ne vakit gelecek?

Bu muammalar halledilinceye kadar geri Erzincan'a dönmek ve kim bilir ne kadar günler beklemek lazım! Bizim ise işimiz pek aceleydi. Ben, Erzurum ile Sivas arasındaki mesafeyi normal zamanda alıp kararlaştırılan günde, Sivas'ta bulunamazsam, şurada veya burada, şu veya bu sebeple korktuğum ve kaldığım, Sivas'ta ve her tarafta duyulursa, panik başlayabilir, işler altüst olabilirdi.

O hâlde karar?

Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yoktu. Yalnız ufak bir tedbir almayı uygun buldum.

Hafif makineli tüfeklerle silahlanmış fedakâr arkadaşlarımızdan birkaçını (Şimdi bir alay komutanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey adıyla tanınmıştır, bunların başındaydı.) bir otomobille kendi otomobilimizin önüne geçirdik. Sağdan soldan gelecek uzak mesafedeki ateşlere aldırmayarak, otomobiller, hızla şose üzerinde ilerlemeye devam edecek. Vurulan, ölen olursa, onlarla meşgul olunmayacak... Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapayan eşkıya ile karşılaşırsa, hep birden otomobillerden atlayacağız ve bunlara hücum ederek yolu açacağız ve kalanlar tekrar kullanılabilir durumdaki otomobillere binerek hızla ileriye doğru uzaklaşarak yola devam edecekler... İşte verilen emir de buydu...

Bu tedbiri ve bu tarzda hareketi makul ve emniyetli görmeyenler bulunabilir. Gerçi bu tarihlerde Elazığ Valisi Ali Galip Bey'in Dersim'de dolaştığı ve bazı propagandalara ve tertiplere giriştiği biliniyor idiye de söyleyeyim ki ben, evvela hakikaten Boğaz'ın tutulduğuna inanmadım. Bunu, İstanbul hükümetinin adamı olabileceğini tahmin ettiğim bazı kimseler tarafından, sırf beni geri dönmeye mecbur etmek için kurulmuş bir plan olduğunu düşündüm. İkincisi, Dersim Kürtleri Boğaz'ı tutmuşlarsa, bunların alabilecekleri tertibatın, uzak tepelerden yola ateş etmekten ibaret kalması, bence çok muhtemeldi.

Hülasa, yürüdük, Boğaz'ı geçtik ve 2 Eylül 1919 günü Sivas'a vardık. Halkın, şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak gösterileriyle karşılandık.

3'üncü Kolordu Komutanı olan Selahattin Bey, Sivas'ta bulunuyordu, Vali Paşa ile birlikte kongreye gelen temsilcilerin yerleştirilmesinde ve Heyetitemliliye için lise binasının ve kongrenin yapılacağı salonun hazırlanmasında ve her türlü tedbirlerin alınmasında örnek bir misafirperverlik gösterecek şekilde, fevkalade çalışmışlardı.

Refet Bey, orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Hâlbuki 7 Temmuz 1919 tarihli talimatımız gereğince, kendi bölgesi olan 3'üncü Kolordu bölgesinden ayrılmaması lazımdı ve bilhassa, tam Sivas'ta kongre toplanacağı günlerde orada bulunması icap ediyordu. Haberleşilerek kendisinin Ankara'da olduğu anlaşıldı. Ankara'da Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya “derhâl ve mutlaka Sivas'a gönderilmesini” emrettim. 7 Eylül'de geldi ve Heyetitemliliye üyesi olarak tarafımdan Kongre heyetine takdim olundu.

Efendiler, bizden önce gelmiş olan temsilciler, gelişimizi beklerken aralarında toplantılar yapmışlar, bazı ön tasarılar kaleme almışlar.

Gelişimizden sonra da bazı özel toplantılar ve görüşmeler olmuş ve bu defa bazı kararlar da verilmiş. Müsaade ederseniz, şimdi çok karakteristik olduğu için, bu noktayı izah edeyim:

Sivas Kongresi Açılıyor

Sivas Kongresi, 1919 Eylül'ünün 4'üncü Perşembe günü saat ikide açıldı.

Öğleden önce, temsilciler arasında bulunan ve öteden beri şahsen tanıdığım Hüsrev Sami Bey, yanıma gelerek şöyle bir haber verdi: "Rauf Bey ve diğer baz kimseler, Bekir Sami Bey'in evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni başkan yapmamaya karar vermişler." Arkadaşların, hele Rauf Bey'in, böyle bir hareketine asla ihtimal vermedim ve Hüsrev Sami Bey'e, itiraf edeyim ki biraz ciddi olarak, böyle manasız sözleri bana getirmemesini ihtar ettim. Verdiği haberin aslı olmak imkânı ve ihtimali bulunmadığını, arkadaşlar arasında, yanlış anlaşılmalara yol açabilecek sözler sarf edilmesinin doğru olmadığını da ilave ettim.

Efendiler, ben bu kongrede başkanlık meselesine önem vermiyordum. Başkanlığa, belki yaşlı bir zatın getirilmesinin uygun olacağını düşünüyordum. Bu maksatla, bazı arkadaşların da fikirlerini yokladım. Bu arada kongre salonuna girmeden önce koridorda Rauf Bey'e rastladım. "Kimi başkan yapalım?" dedim. Rauf Bey, âdeta heyecanlı bir sesle, zaten söylemeye hazırlanmış olduğu o anda hâlimden anlaşılan bir tavırla ve keskin bir ifadeyle: "Sen başkan olmamalısın!" dedi. Derhâl Hüsrev Sami Bey'in verdiği haberin doğruluğuna inandım ve tabii üzüldüm. Gerçi, Erzurum Kongresi'nde de benim başkanlığımı mahzurlu görenler vardı fakat onların ne mahiyette insanlar olduğunu izah etmiştim. Bu defa, en yakın arkadaşlarımla aynı zihniyeti göstermeleri beni düşündürdü. Rauf Bey'e: "Anladım, Bekir Sami Bey'in evinde aldığınız kararı bana bildiriyorsun." dedim ve cevabımı beklemeden yanından uzaklaşarak kongre salonuna girdim.

Kongrenin açılmasından sonra ilk söz alan bir beyefendinin, kongre zabıtlarına aynen geçen şu ifadesini işittik:

Efendim, şimdi tabii başkanlık meselesi söz konusu olacak. Bendeniz başkanlığın birer gün yahut birer hafta devam etmek üzere sırayla olmasını ve üyelerin veya temsil edilen vilayet ve sancak isimlerinin baş harflerine göre alfabe sırasıyla yapılmasını teklif ediyorum.

Efendiler, garip tesadüftür ki bu teklif sahibinin temsil ettiği vilayetin ismi elif (A) ile başladığı gibi, adının da ilk harfi elif (A) ile başlıyordu. Ben, davet sahibi sıfatıyla bir nutuk söyleyerek (Ves. 54) kongreyi açtıktan sonra, geçici olarak başkanlık makamında bulunuyordum.

"Bu neden icap ediyor, efendim?" diye sordum.

Teklif sahibi: "Bu suretle işin içine şahsiyet karışmamış olacağı gibi, eşitlik gözettiğimizden, dışarıya karşı da müspet tesir bırakmış olur." dedi.

Efendiler, ben, vatanın, teklif sahibiyle beraber bütün milletin, hepimizin nasıl bir felaket çıkmazında bulunduğumuzu göz önüne getirerek, kurtuluş çaresi olduğuna inandığım teşebbüsleri, sonsuz güçlük ve engellere rağmen, maddi, manevi bütün varlığımla neticeye ulaştırmaya çalışırken, benim en yakın arkadaşlarım, daha dün İstanbul'dan gelmiş ve tabii ki durumun içyüzünü bilmeyen, hürmet ettiğim ihtiyar bir zat ağzından bana şahsiyattan bahsediyorlar.

Bu teklifi oya koydum. Çoğunlukla reddettiler ve başkan seçimini gizli oyla yaptırıldı. Üç oy müstesna olmak üzere beni başkan seçtiler.

Sivas Kongresi'nin Uğraştığı İşler

Sivas Kongresi'nin gündemini Erzurum Kongresi'nin nizamname ve beyanname metni ve bir de bizden önce Sivas'a gelmiş olan yirmi beş kadar üyenin hazırladığı bir muhtıra teşkil edecekti.

İlk açılış günü olan 4 Eylül günüyle beşinci, altıncı günleri, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı ispat için yemin etmek gerektiğinden, yemin formülü hazırlamakla, Padişah'a arıza (sunulacak yazı) yazmakla ve kongrenin açılışı dolayısıyla gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa, kongre siyasetle uğraşacak mı, uğraşmayacak mı konusunun münakaşasıyla geçti. İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet, siyasetten başka bir şey değilken, bu son konuyu münakaşa, hayret edilecek bir şey değil midir?

Nihayet, kongrenin dördüncü günü asıl maksada geldik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Nizamnamesi metnini görüşerek hemen neticeye vardık. Çünkü Erzurum Kongresi Nizamnamesi'nde yapılması gereken değişiklikleri zaten hazırlamış ve gereken kimseleri aydınlatmış bulunuyorduk.

Bununla beraber yapılan değişiklikler, sonradan bazı itiraz ve anlaşmazlıklara ve birçok haberleşme ve münakaşalara yol açtığı için, bu değiştirilen noktaların önemlilerini işaret edeceğim.

1- Cemiyetin adı "Anadolu Müdafaiihukuk Cemiyeti" idi. "Anadolu ve Rumeli Müdafaiihukuk Cemiyeti" oldu.

2- "Heyetitemliliye, bütün Doğu Anadolu'yu temsil eder" kaydı yerine, "Heyetitemliliye, bütün vatani temsil eder" dendi. Mevcut üyelere de daha altı kişi ilave olundu.

3- "Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik kurmak gayesiyle yapılmış sayacağımızdan, topyekûn savunma ve direnme esası kabul edilmiştir." yerine "Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik kurmak gayesini güden hareketlerin reddi hususlarında topyekûn savunma ve direnme esası kabul edilmiştir." denildi.

Bu iki cümledeki fark, mana bakımından şüphesiz pek büyüktür. Birincisinde, İtilaf Devletleri'ne karşı düşmanca tavır takınma ve direnmeden bahs olunmuyor. İkincisinde, bu nokta açıklık kazanıyor.

4- Nizamnamede, dördüncü maddeyi teşkil eden mesele oldukça münakaşaya yol açtı. Madde şuydu:

Osmanlı hükûmetinin, yabancı devletlerin bir baskısı karşısında, buraları (yani doğu vilayetlerini) bırakmak ve ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşıldığı takdirde, alınacak idari, siyasi, askerî tedbirlerin tayin ve tespiti" yani geçici idare kurmak meselesi.

Sivas Kongresi Nizamnamesi'nde, bu maddedeki, "buraları" yerine "vatanımızın herhangi bir parçasını bırakmak ve ilgilenmemek" şeklinde daha geniş ve umumi bir kayıt kondu.

Amerikan Mandası İçin Propagandalar

Bundan sonra, 8 Eylül toplantısında bahsettiğim muhtıra ele alındı. Bu muhtırada başlıca Amerika mandası meselesi söz konusu ediliyordu.

O günlerde, İstanbul'dan gelen bazı kimseler, Amerikalı Mister Brown adında bir de gazeteciyi Sivas'a getirmişlerdi. Bu mesele hakkında, yüksek heyetinizi kâfi derecede aydınlatabilmek gayesiyle, önce bu konuya dair bazı ön bilgiler arz edeyim. Bu bilgiler, Erzurum'dan beri başlayan bazı haberleşmelerden daha iyi anlaşılacağı için onları aynen arz edeceğim.

Asayişle ilgili
25-26 Temmuz 1919

Çok aceledir.

Amasya'dan

Erzurum'da 3'üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına,

1- Mustafa Kemal Paşa içindir: Bugün 25 Temmuz 1919 akşamı, Bekir Sami Beyefendi Amasya'ya geldiler. Kendileriyle uzunca müddet görüşmek şerefine eriştim. Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Bey'e hürmetlerini sunarlar. Kendisi aşağıdaki düşüncelerini arz etmeğimi rica etmiştir:

2- İstiklal, elbette ki arzu ve tercih edilir. Ancak tam istiklal istediğimiz takdirde, vatanın birçok parçalara bölüneceği kesin ve şüphesizdir. Şu hâlde iki üç vilayeti içine alacak istiklale, vatanımızın bütünlüğünü garanti edecek mandaterlik (yabancı bir devletin himayesi) elbette tercih edilir. Osmanlı ülkesinin bütününe hâkim meşrutiyetimiz ve dışarıda temsil edilme hakkımız eskisi gibi devam etmek şartıyla, belirli bir müddet için Amerika mandasını istemeyi milletimiz için en faydalı bir hâl şekli kabul ediyorum. Bu hususta Amerika temsilcisiyle görüştüm. Birkaç şahsın değil, bütün milletin sesini Amerika'ya duyurmak lazım geldiğini söyledi ve aşağıdaki şartlar çerçevesinde Wilson'a, Senatoya ve Amerika Kongresi'ne başvurulmasını teklif etti.

a) Adaletli bir hükûmetin kurulması,
b) Eğitim ve öğretimin yayılması ve genelleştirilmesi
c) Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması,
d) Gizli anlaşmaların kaldırılması,
e) Bütün Osmanlı ülkesinde geçerli olmak üzere, Amerika hükûmetinin bizi mandası altına almayı kabul etmesi.

3- Bundan başka kongremizin seçeceği bir heyeti, Amerika'ya, bir zırlı ile yollamayı da temsilci üzerine almıştır.

4- Bekir Sami Bey, daha bir-iki gün buralarda kalacağından her türlü emir ve talimatın benim naçiz vasıtamla gönderilmesini, bilhassa Sivas Kongresi'nin ne zaman toplanacağını ve kendilerinin o güne kadar nerede beklemesinin uygun olacağını bildirilmesini istirham etmekte olduğu.

5'inci Kafkas Tümeni Komutan Vekili

Arif

Şifre

Acele ve kişiyeye özeldir.

Erzurum

Amasya'da 5'inci Tümen Komutanlığına,

1- Şimdi Amasya'da bulunan eski vali Bekir Sami Beyefendi içindir:

Zatıalilerinin telgrafından çok faydalandık. Toplanmış olan Doğu Vilayetleri Kongresi, hemen her tarafta memleketleri halkınca tesir ve nüfuz sahibi, konuşmasını bilir kimseler olarak tanınan zatlardan kurulu muktedir bir heyet hâlinindedir. Bu kongrede, şimdiye kadar olan görüşmelerde, devlet ve milletin tam istiklali ısrarla savunulmaktadır. Bundan dolayı, henüz bizce de şartları ve mahiyeti bilinmeyen bir Amerika mandaterliğinden kongreye doğrudan doğruya bahsedilmesi pek mahzurlu olacağı için zatıalilerinin İstanbul'da temas hâlinde bulunduğu kimselerle yaptığı görüşmelere dayanarak aşağıdaki noktaların açıklanmasıyla bizleri acele aydınlatmanızı bilhassa rica ederiz. Bundan önce de doğrudan doğruya İstanbul'dan buna dair gelen bilgiler şüpheli görüldüğünden, aynı esaslar çerçevesinde açıklama istendiği gibi 21 Temmuz 1919 tarihinde de Sivas'ta Refet Bey vasıtasıyla İstanbul'dan alınan bilgilerde aynı şüpheli noktalar bulunduğu için oradan da doğruca şartlar hakkında izahat istenilmiştir.

a) Tam istiklal istendiği takdirde ülkenin birçok parçalara ayrılacağı kesin ve şüphesizdir, buyuruluyor. Bu inancın kaynağı nedir?

b) Vatanın bütünlüğünden maksat, vatanın bütünlüğü mü yoksa hâkimiyet hakları mıdır?

c) Osmanlı ülkesinin bütününe hâkim meşrutiyetimiz ve dışarıda temsil edilmek hakkımız eskisi gibi devam etmek şartıyla mandaterlik istemeyi en faydalı bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak temsilcinin teklif ettiğini bildirdiğiniz maddeler ile bu şekil birbirine zıt görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz eskisi gibi devam ettiği takdirde, hükûmet, yasama gücünün güvenine sahip ve denetimine tabi bir heyetten ibaret olur ki artık bu heyetin kurulmasında Amerika'nın müdahale ve tesiri olamaz. Bu hâlde, ya meşrutiyet devam edecektir, adaletli bir hükûmetin kurulmasını Amerika'dan istemeye lüzum yoktur veyahut adaletli bir hükûmetin kurulması Amerika'dan istenilince meşrutiyetin devamı sözden ibaret kalır.

ç) Öğretim ve eğitimin yayılması ve genelleştirilmesinden maksat nedir? İlk anda hatırımıza gelen, memleketin her tarafında Amerikan okullarının kurulmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta yirmi beş kadar müessese kurmuşlardır ki yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni öğrenci vardır. Bu bakımdan, Osmanlı ve İslam öğretim ve eğitiminin yayılması ve genelleştirilmesiyle bu teşebbüsün bağdaştırılması nasıl olacaktır?

d) Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması maddesi de önemlidir. Patrikhanelerin imtiyazları dururken bunun farklı tarafı ve manası nedir?

e) Temsilcinin beşinci madde olarak bahsettiği bütün Osmanlı ülkesinin sınırları nedir? Yani savaştan önceki sınırlarımız mıdır? Eğer bu tabir içinde Suriye ve Irak da varsa, Anadolu halkının Arabistan adına mandaterlik isteğine hak ve salahiyeti olabilir mi?

f) Bugünkü hükûmetin siyaseti nedir? Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik teklif ettiği görülüyor. Farkları nedir? Hükûmet, Amerika mandası hakkında ne düşünüyor? Yani buna yatkın mı, isteksiz mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini terk ettiler? Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar yatkın ve isteklilerdir?

2- Sivas Kongresi'nin toplanması, Erzurum Kongresi'nin neticesine bağlıdır. Bununla ayrıca uğraşılmaktadır. Yüksek şahsiyetlerinin bunu bekleyerek ya Tokat'ta yahut Amasya'da bulunmaları uygundur. Hürmetlerimizi arz ederiz.

Mustafa Kemal

Amasya'dan, 30.7.1919

Asayişle ilgili ve aceledir. 93

3'üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına,

Mustafa Kemal Paşa içindir: Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıda arz olunur:

Tam istiklal istenildiği takdirde, vatanın birçok bölgelere taksim edilmesi ve birkaç mandaya tabi tutulacağımız Dörtler Komisyonunca kararlaştırılmıştır. O bakımdan Amerika temsilcisi buna engel olmak için bir mandayı istemenin en uygunu olacağını söylemiştir.

Yalnız hâkimiyet hakları söz konusudur, vatan bütünlüğümüzün korunması esastır.

Amerika'dan herhangi şekilde bir hükûmet istemeyeceğiz. Amerika'ya adaletli bir hükûmet kuracağımız hususunda teminat vereceğiz. Kanuniesasi'miz hükümleri yürürlükte, Hanedanın her türlü hükümler hakları baki kalmak ve korunmak ve dışarıda temsilcilerimiz eskisi gibi mevcut olmak şartıyla, Amerika hükûmetinin saadetimize ve kalkınmamıza yardımcı olmasını isteyeceğiz. İsteyeceğimiz manda şekli budur.

ç) Eğitim ve öğretimin yayılmasından ve genelleştirilmesinden maksat, Amerikan okullarının köylerimize kadar girmesine müsaade değil, millî ve İslamterliği eğitim ve öğretimimizi yaymaya, genelleştirmeye çalışacağımız hakkında kendilerine teminat vermekle beraber yardımlarını istemektir. Mandaterliği Amerikan misyonerlerine değil, Amerika hükûmetine vermek istiyoruz.

Din ve mezhep hürriyeti esasen dinî ve İslami prensiplerimiz icabındandır. Amerikan umumi efkârı bu hakikati bilmedikleri için kendilerine bu teminatı vermek istiyoruz ve temsilcinin bahsettiği sınırlar savaştan önceki sınırlarımızdır. Suriye ve diğer yerler hakkında bizim manda isteğine yetkimiz olup olmaması kongrece halledilecek bir meseledir.

Esasen Suriye ve Irak'ta Amerikan heyetleri referanduma başvurular. Suriye ve Filistin de müstakil bir Arap hükûmeti kurulmasını istemekle beraber, Amerika mandaterliğini diğerlerine tercih ettiklerini gösterdiler.

Bugünkü hükûmet henüz kurulduğundan siyaseti belli değildir. Ancak önceki hükûmetlerin siyasetleri, aciz göstermek ve İtilaf kuvvelerinin her bir emrine boyun eğmekti. Tevfik Paşa, Londra'ya gitmeyerek Ferit Paşa ile dönmüştür. Amerika, Ermenistan hükûmeti kurulmadan, dolaşan heyetlerinin raporlarına göre büyük bir Ermenistan'ın kurulmasına maddi olarak imkân bulunmadığı düşüncesindedir. Manda meselesi hakkında geniş bir rapor postayla gönderilmek üzeredir.

Şimdilik, tarafınızdan yapılacak tebligatı beklemek üzere Tokat'ta bulunacağım. Amasya ve Tokat'ta ve kazalarda gerekli tebliğlerde bulunmakta, bunun iyi neticeler vereceğini ümit etmekteyim. Hepinize hürmetlerimi sunarım, efendim.

5'inci Tümen Komutanı

Arif

Şifre

Kişiye özeldir.

Amasya'da 5'inci Tümen Komutanlığına,
Erzurum, 1 Ağustos 1919

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendi'ye ulaştırılması ve cevabının acele alınması rica olunur.

Bekir Sami Beyefendi'yedir:

C. 3.8.1919. Amerikan mandaterliği hakkındaki son açıklamalarınızı öğrendik. Bu şartlara göre, esas itibarıyla korkulacak bir şey olmamak lazım. Bununla beraber daha bir nokta hakkındaki yüksek görüşlerinizi de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar uygun şartlar ileri sürülmesine yatkın bulunacak olan Amerika hükûmeti, bu şekildeki mandaterliği kabul etmesine, yani buna katlanmasına karşılık Amerika adına ne gibi faydalar ve menfaatler sağlamış olacaktır? Bununla kendi hesaplarına olacak gaye nedir? Bu husustaki yüksek kanaat ve bilgilerinizle de bizi aydınlatmanızı acele bekleriz, efendim.

Mustafa Kemal

Amasya, 3.8.1919

3'üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına,

Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıda arz olunur:

Mustafa Kemal Paşa içindir: Amerikalılarla şimdiye kadar yapılan görüşmeler, tabiatıyla daima özel bir şekilde cereyan etmiş ve sırf bir faraziye den ibaret bulunmuş olduğu için mandaterliklerin her iki tarafa yükleyeceği şartlar hakkında konuşulmamıştır. Mümkün olduğu takdirde, hazırlıklara başlanarak Sivas Kongresi'nin bir an önce açılması lüzumunu kısaca arz ederim.

Kurmay Yarbay

Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Muhterem efendim, memleketin siyasi durumu en had bir devreye geldi. Kendimize bir yön tayini için Türk milletinin zarını atıp müspet bir tutumu benimsemek zamanı geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum, İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerika Senatosuna resmen teklif etmiş olmakla beraber, bütün kuvvetlerini Senatonun kabul etmemesi için sarf ediyorlar. Bölüşmeden hisse kaçırmak tabii işlerine gelmiyor.

Suriye'de hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiye'de telafi etmek istiyor. İtalya namuslu bir emperyalist olduğundan savaşa ancak Anadolu'nun bölüşülmesinde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk'ün birliğini, çağdaşlaşmasını, hakiki istiklal kazanmasını, istikbal için olsa bile istemiyor. Yeni vasıta ve fikirlerle tamamen çağdaş ve kuvvetli bir Müslüman-Türk hükûmeti, başında hilafet de olursa İngiltere'nin Müslüman esirleri için kötü bir örnek teşkil eder. Türkiye'yi bütünüyle İngiltere alabilse, kafasını, kolunu koparır, birkaç senede sadık bir sömürge hâline koyar. Buna en başta, bilhassa dinî sınıflar memleketimizde çoktan taraftardır. Fakat bunu Fransa ile dövüşmeden yapabilmek mümkün olmayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiye'yi bütün hâlinde muhafaza zaruri görülürse, yani bölüşmenin ancak büyük askerî fedakârlıklarla olabileceğini anlarsa, Latinleri sokmamak için Amerika fikrine yardımcı ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyaset adamları arasında zaten bu fikre temayül var. Morisson gibi meşhur simalar, Amerika'nın Türkiye'de umumi manda almasına taraftar oluyorlar.

Diğer bir çözüm yolu da Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan, belki de Trabzon'dan ve mutlaka İstanbul'dan mahrum ettikten sonra, eski "kapitülasyon"ları ve boğulmaya mahkûm iç sınırlarıyla müstakil bırakmak.

Biz İstanbul'da, kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere geçici bir Amerika mandasını "ehven-i şer" olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1- Aramızda, hangi şartlar altında olursa olsun Hristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı vatandaşlık haklarından faydalanacaklar hem de dışarıda bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, devamlı müdahaleye yol açacaklar, zaten görünüşten ibaret olan istiklalimizden azınlıklar adına her yıl bir parça daha kaybedeceğiz.

Sağlam bir hükûmet ve çağdaş bir idare kurulması için Patrikhanenin siyasi imtiyazları, azınlıkların kuvvetli devletler vasıtasıyla devamlı tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2- Birbirini yok eden, menfaat, hırsızlık veyahut macera ve şiddet uğruna yaşayanların hırsını tatmin eden hükûmet nazariyesi yerine, milletin refah ve kalkınmasını sağlamak, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyetiyle çağdaş bir halk hâline koyabilecek bir hükûmet nazariyesine ve uygulamasına ihtiyacımız var. Bunda gereken para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasi dış borçlar, siyasi esareti artırıyor. Taraf tutma, cahillik ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükûmet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükûmeti kurulmasını faydalı bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi, bugün kendi kendini idareye muktedir çağdaş bir makine hâline getiren Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. Onbeş-yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi, tahsili, zihniyetiyle hakiki istiklali kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti yaratabilir.

3- Yabancı devletlerin Türkiye üzerindeki rekabetlerini ve kuvvetlerini memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardımcıya ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4- Bugünkü oldubittileri kaldırmak ve bir an önce davamızı dünyaya karşı savunmak için gerekli kuvveti haiz bir devletin yardımını istemek lazımdır. İstilacı Avrupa'nın binbir vasıtasına ve melun siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatıyla Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek, şark meselesini de Türk meselesini de gelecek için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı, bir an önce istememiz lazım gelen Amerika mandası da tabii mahzursuz değildir. Gururumuzdan epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarının düşündüğü gibi Amerika'nın resmî sıfatında, dinî temayül ve taraf tutma yoktur. Hristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerika'sı, Amerika'nın idare makinesinde bir mevki tutmaz. Amerika'nın idare makinesi, dinsiz ve milliyetsizdir. O, çok ahenkli, farklı cins ve mezhepte adamları, çok kaynaşmış bir hâlde bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika, doğuda mandaterliğe ve Avrupa'da gaile yüklenmeye taraftar değildir. Fakat onların gurur meselesi yaptıkları Avrupa'ya, usulleri ve idealleriyle üstün bir millet olmak iddiasındalardır. Bir millet samimiyetle Amerika milletine başvurursa, Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare kurduklarını göstermek isterler.

Resmî Amerika'nın önemli şahsiyetleri arasında lehimize epeyce bir temayül meydana geldi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu akımı temsil eden resmî ve gayriresmî Amerika'nın fikri, gizli olarak şudur: Türkiye'yi, olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski sınırları içinde bütün hâlinde muhafaza etmek şartıyla umumi ve bir tek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu oradayken, umumi bir kongre yaparak Amerika'yı istemiştir. Amerika'da, Suriye'nin bu arzusu pek hararetle karşılanmıştır.

Resmî Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya niyetli görünmüyor. Eğer manda alırlarsa, bütün milletleri eşit şartlar altında bir memleket evladı olarak kabul edip alacaklarını, en önemli çevrelerden haber aldım. Fakat Avrupa, mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak -bilhassa İngiltere Ermenilere tavizler vermek istiyor, Amerika umumi efkârında zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu, bizim fikir adamlarımızı düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi Cami Bey gibi hatta millî birliğe şekil veren diplomatlarımızın Ermeni meselesi için bir çözüm yolu tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki mücadeleyi dikkat ve sevgiyle takip eden bir Amerika var. Hükûmet ve İngilizler bunun Hristiyanları öldürmek, ittihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu, Amerika'ya telkine el birliğiyle çalışıyorlar.

Her an bu Millî Mücadele'yi durdurmak için kuvvet gönderilmesi düşünülüyor, bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Millî Mücadele süratle ve müspet arzularla hemen meydana çıkarsa ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa Amerika'da hemen yardımcı bulacağını, yine çok önemli çevreler garanti ediyorlar.

Sivas Kongresi toplanıncaya kadar Amerika komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamızda yardımcı olabilmesi için bu fırsat dakikalarını kaybetmeden, bölüşülme ve çökme korkusu karşısında kendimizi Amerika'ya başvurmaya mecbur görüyoruz.

Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta ortak olan noktaları, kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi, geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Macera ve boğuşma devri artık geçmiştir. Gelecek için kalkınma ve birlik savaşı açmaya mecburuz. Sınırlarında bu kadar çok evladı ölen zavallı memleketimizin, fikir ve medeniyet savaşında kaç tane şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı evlatlarından yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle sizin birlikte, temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Hürmetlerimi gönderir, başarılarınıza dua ederim. Millî davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında, sade bir Türk askeri tevazuyla sizinle beraber olduğumu ifade ederim.

Halide Edip

10 Ağustos 1919

Afyonkarahisar, 13.8.1919

15'inci Kolordu Komutanlığına,

Mustafa Kemal Paşa içindir: İstanbul'daki çeşitli partilerin birleşerek Amerika heyetine bildirilmek üzere aldıkları kararlar aşağıda arz olunur:

1- Ermenistan için Türkiye'nin doğu sınırları üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir toprak parçası vermeye, doğu vilayetlerindeki Türklerin ve orada iş başında bulunan büyüklerin, buranın gelecekte refahını ve serbestçe gelişmesini düşünerek razı olabilecekleri fikrinde buldukları, yalnız bu fikirlerini oradaki Kürtler ile iş birliği yapmış olmaları ve Kürtlerin de Ermenilere toprak verme fikrine kesinlikle karşı bulunmaları dolayısıyla açığa vurmak istemedikleri ve hatta açığa vursalar bile oradaki Türk çoğunluğunun, aşağıdaki şartların yerine getirileceği konusunda kendilerine teminat verilmedikçe bu fikirde Kürtlerden ayrılmayacaklarını zannettikleri tespit edilmiştir. Şöyle ki: Birincisi, Türk ve Kürt çoğunluğunun ve aralarındaki diğer azınlıkların yaşadıkları toprakların bütünlüğü; ikincisi Türk istiklalinin tam olarak tanınması ve fiilen garanti edilmesi; üçüncüsü, Türkiye'nin çağdaş medeniyete ulaşabilmesi için serbestçe gelişmesine engel olan kayıtların kaldırılmasıyla Wilson Prensipleri'nde vadedildiği şekilde, istiklal ve haklarından en güvenli bir tarzda faydalanmasına imkân verilmesi; dördüncüsü, bu hususlarda ve Türklerin bir an önce gelişip ilerlemeleri için bize yardımcı olacağını, Amerika'nın Cemiyetiakvama (Milletler Cemiyeti) karşı taahhüt etmesi.

2- Boşaltılacak topraklardan çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni gönderilecekleri topraklarda derhâl yerleştirilmeleri ve derhâl topraklarından faydalanmalarını sağlamak için Amerika'nın yardım etmesi.

3- O civarda ve bilhassa Erzincan ve Sivas arasında yoğun hâlde bulunan Ermenilerin de yeni Ermenistan sınırları içine gönderilmelerinin temini.

4- Ermenistan adına ve hesabına olarak meydana geleceğini muhtemel gördüğümüz toprak verme durumu, bağımsız bir Ermenistan adına değil ancak büyük ve medeni bir devletin mandası altında gelişecek çağdaş bir devlet adına olacaktır. Çünkü bugünkü Ermenistan'a toprak vermek, Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya yapmak olduğu gibi Kafkasya için de bir gaile yaratmak demektir.

5- Bütün bunlar, münakaşa edilebilir bir "teklif" mahiyetindedir. Bunların kesin bir şekil kazanması için ancak memleketteki heyetlerle temas etmek mümkün olursa, oraya Amerika heyetinden birisinin gönderilmesi şarttır.

6- Ve en nihayet meselenin kanuni ve meşru bir şekle sokulması için Osmanlı Millî Meclisine götürülmesi tabiidir.

12'nci Kolordu Komutanı

Selahattin

Şifre

Erzurum, 21/8/1919

Kişiyeye özeldir. 339

12'nci Kolordu Komutanlığına,

20'nci Kolordu Komutanlığına,

(Yalnız 12'nci Kolordu) C. 13.8.1919 şifre:

İstanbul'daki çeşitli partilerin Amerika Komisyonuna verilmek üzere aldıkları kararlar, burada Heyetitemsilimizce son derece üzüntü ve esefle karşıladı. Çünkü birinci maddede Ermenistan'a doğu vilayetlerimizden toprak verilmesi söz konusu olmaktadır. Hâlbuki ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu vilayetlerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına yazılmasının bugün için tatbikatta mümkün olamayacağı şöyle dursun, unsurlar arasındaki düşmanlık ve intikam duygusunun dehşet ve şiddeti, Osmanlı Ermenilerinin dönmeleri hâlinde bile vilayetler dâhilinde

yoğun bir şekilde yerleştirilmelerini tehlikeli göstermektedir. Bu bakımdan suçlu olmayan Osmanlı Ermenilerine verilecek en son müsaade, adaletli ve eşit şartlar altında vatanlarına dönmeye rıza göstermekten başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede, Erzincan ve Sivas arasında yoğun bir Ermeni topluluğu bulunduğu hayali, bilgisizlik ve vukufsuzluktan başka bir şey değildir. Savaştan önce bile, buralarda yaşayanların büyük çoğunluğu Türk ve birazı da Zaza denilen Kürtlerden ve pek azı da Ermenilerden ibaretti. Bugünse varlığından bahsedilecek sayıda Ermeni yoktur. Bundan dolayı bu gibi cemiyetler yetkilerini bilmeli ve bir iş yapmak isterlerse, hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretlerinin barış hazırlıkları arasında yaptıkları resmî istatistik ve grafıklere olsun başvurmak zahmetinden kaçınmamalıdır. Bu telgrafın aynen İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Asayişle ilgilidir Ankara'dan,
14.8.1919

2013

3'üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına,

1- Mustafa Kemal Paşa'ya: İstanbul'a hitaben yazmış olduğunuz son cevaplarınız, yerine ulaştırılmış ve cevap olarak yazılı raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürük-sulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Cami, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok şahsiyetlerin düşüncelerine uygun olan Kara Vasıf'ın, yani Cengiz'in, Halide Edip Hanım'ın görüşlerinin yer aldığı uzun mektuplar geldi. Bunlar sırasıyla özetlenerek arz edileceği gibi asılları da Sivas'a gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardıma ihtiyaç duyulduğu ve bu yardımın Amerika tarafından yapılmasının en az zararlı yol olarak kabul ve tasvip edildiğine dair gerekçe ileri sürülmektedir. Basılı rapor, Cami, Rauf, Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beyler ile Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün parti ve cemiyetlerin fikirleri yoklandıktan sonra büyük çoğunluğun görüşüne göre düzenlenmiştir. Vakit varmış. Kongrede bir an önce iş görmek, Amerikalılar gitmeden tebligat yapılmak lazımmış. Amerikalıları oyalayarak hareketleri geciktirilmeye çalışılıyormuş. Kongre hemen kesin karar verebilir mi, sorusuyla Amerikalılar taraftar olduklarını hissettiriyorlarmış. Kongrenin çok çabuk toplanmasını sağlamanız rica olunuyor.

20'nci Kolordu Komutanı

Ali Fuat

Bu telgrafta bahsolunan uzun mektuplar, günlerce telleri işgal eden şifrelerle verildi. Birbirine ek olan o şifrelerden biri de şuydu:

Asayişle ilgilidir. Kişiye özeldir.

Ankara

17 Ağustos 1919

3'üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kazım Beyefendi'ye,

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: 16/7/1919 tarih ve 880 numaralı şifrenin dokuzuncu maddesine ektir:

Kara Vasıf'ın 10 numaralı madde hakkında ek olarak verdiği bilgi:

1- Bir yardım şeklinde Amerikalıya taraftar olursak ve bunu Vilayatişarkiye Kongresi; Millî Kongre, bir arzu gibi telgrafla hükûmetimize bildirirse, Wilson'un Amerika Kongresi'ne karşı güzel bir dayanak noktası olacaktır. İstanbul'da birçok

aydın buna taraftar ve böyle bir şey hazırlıyorlar. Eğer Anadolu'da yaparsa faydalı olur, diyorlar. Böyle olursa Amerika'nın mandasından yararlanarak öteki alçak düşmanları memleketimizden çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşmak mümkün olur ve uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi şiddetle suçluyorlar. Yani hükûmeti aşağı görüyorlar ve milletimizi de suçluyorlar. Temsilcilerin İstanbul'dan çıkışını Paris'e gidişini, raporları...

Sonra diyorlar ki Avrupa'nın yapmaya cesaret etmediğini siz kabul ediyorsunuz. Mesela Avrupa büyük Ermenistan kurulmasını düşünmüyor. Sizin Sadrazam Toros'tan sınır veriyor. Ermenistan istiyor. Hâlbuki şimdiye kadar Amerika komisyonlarından hiçbiri bile buna "olabilir" demedi. Bütün raporlara göre Anadolu'da Türkiye'de bir Ermenistan kurulması, hatta muhtar ve mahallî idareler teşkil etmek bile mümkün değildir. Nüfusları yok, toprakları yok. Bu idare müthiş bir askerî kuvvete dayandırılmazsa olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olamaz. Amerika bu lütfu yapamaz. Diğer devletler de buna tahammül edemez. Meğer ki oralarını zapt etsinler ve "... barış" yapsınlar. Bu da mümkün değil. Aralarındaki rekabet buna engeldir. İşte İstanbul'un haberleri. Orada bunların üzerinde iyice düşünölsün. Epeyce zaman vardır. Amerika Kongresi hemen hemen Wilson'u dinlemek üzeredir.

2- İstanbul'da büyük temaslar var. Onun için Mustafa Kemal Paşa, genel bir emir verir mi? Yoksa İstanbul'un kararını ve çalışmalarını kabul eder mi? Bu çalışmaların gayesi, milletin birliği, vatanın bütönlüğü, istiklal ve hâkimiyetin korunması! Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir emir vermezse ve kendisi de derhâl oradan Amerikalılar, İngilizler ve diğer yabancılarla temasa geçmezse tabii burada faaliyet devam edecektir. Belki aksi neticeler alınır. Buna dikkati çekerim. Bu rolü, siyaseti çok daha iyi yürüten bir (tgltkhn) Mustafa Kemal Paşa'nın mücadelesine ve kuvvetine dayanmak ise (btlstn), onun sözleri, demeçleri, davranış ve hareketleriyle... tutum ve söz olarak yalanlanmış.

3- Çolak Hüseyin Selahattin ikiyüzlü davranmaya devam ediyor. Sadık Bey'in en gözde bendelerinden olan bu zatın bir mevkiye getirilmemesi için ne yapılacağı düşünölmüyor.

20'inci Kolordu Komutanı

Ali Fuat

Kara Vasıf Bey'e bildirilmek üzere verilen cevap şuydu:

Şifre

Erzurum'dan, 19.8.1919

Kişiye özeldir. Aceledir. 152

20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne,

c. 17.8.1919

1- Bahsedilen Amerika mandasının nasıl bir yardım sağlayacağıının çok dikkatli olarak incelenmesi ve millî gayemize ne dereceye kadar yararlı olacağıının hesap edilmesi son derece önemlidir. İstanbul'da çalışanların gayesi, milletin birliği, vatanın bütönlüğü, istiklal ve hâkimiyetin kazanılması olarak anlatıldığına ve gösterildiğine göre Amerika mandasını kabul hâlinde bu gaye korunmuş olabilir mi?

2- Millî arzuya tabi ve uygun olmayan kararlar, hiçbir zaman milletçe kabul edilemeyeceğinden, milletimizin ve vatanımızın mukadderatında, millî vicdana tercüman olmaktan ibaret bulunan vazifemizi tam olarak yapmak için millî arzunun iyice belirip tek bir hedefe yönelmesini beklemeden hiçbir meselede yetkili görünmemiz doğru değildir. Bu sebepten dolayıdır ki tarafımızdan yabancılarla temas ve münasebetin, kongrenin kararlarına göre millet adına yapılmasını tercih

etmekteyiz. Allah'a şükür, vatanımızdaki millî akımın pek çok genişlemesi ve kökleşmesi kuvvetlenmekte olması, bizleri daima bu noktaya götürüyor ve davet ediyor.

3- Şurası da göz önünde tutulmalıdır ki memleket ve milletin mukadderatı hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükûmet ancak millî hâkimiyet esasını kabul ve millî meclisin varlığını benimseyerek ona dayanmayı gerekli gören bir hükûmettir. Şu takdirde İstanbul hükûmetinde görev alacak şahısların mutlaka bu vasıflarda olması zaruridir. Bizce olduğu gibi oradaki çalışmalarınızın gayesi de bu noktanın sağlanması olmalıdır.

4- Yakında kongre kararlarını öğreneceksiniz. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bir küçük bilgi daha vereyim. Sivas'a gelmiş olan gazeteci Mister Brown ile bizzat görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolayca anlayan çok zeki bir genç.

Manda Meselesinin Kongrede Görüşülmesi

Şimdi, efendiler, kongrede manda hakkında yapılmış olan görüşme ve münakaşayı mümkün olduğu kadar geçtiği gibi yüksek heyetinize dinletmeye çalışacağım.

Birçok şahıs söz aldı. Kimseye söz vermeden önce, başkanlık kürsüsünden zabıtlara aynen geçmiş olan şu kısa konuşmayı yaptım: Bu rapor metni hakkında görüşmeye başlamadan önce bazı noktalara dikkatinizi çekmek isterim. Bu raporda, mesela Mister Brown'dan bahsedilmekte ve elli bin kişilik bir işçi ordusu getirileceğini söylediği belirtilmektedir.

Efendiler, Mister Brown: “Ben, hiçbir resmî sıfatla görüşmüyorum. Tamamıyla özel bir şekilde görüşüyorum!” diyor ve hatta Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor. Onun için sözleri Amerika adına değil, kendi adınadır; mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor. “Manda, siz ne dersiniz odur.” diyor. Bu raporda önemli olarak manda meselesi vardır. Bunun hakkında görüşmezden önce on dakika istirahat edelim (saat: 3.25).

Sonraki celsede “İlk söz Vasıf Bey'indir.” dedim. Vasıf Bey, önce mandanın tarifi hakkında uzun açıklamalarda bulundu. Diğerlerine sözü bıraktı. Tekrar söz aldı ve “Bir kere esas olarak mandayı kabul edelim de şartlar hakkında daha sonra görüşürüz.” dedi.

Üyelerden Macit Bey adında bir zat, “Umumi heyetçe asıl görüşülecek mesele, şimdiden sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamayacak mıyız? Mandayı ne şekil ve surette anlayarak mandaterle ne tarzda görüşeceğiz? Bu devlet hangisi olacaktır? Asıl mesele budur.” tarzında konuştu. Ben, başkanlık kürsüsünden: “Zannederim bu rapordan iki görüş ortaya çıkıyor: Bunların birincisi, devletin içte ve dışta istiklalinden vazgeçmemesi ve ikincisi de devlet ve milletin yabancı devletlerin zararlı baskılarına karşı bir yardım ve destek ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüde düşüren nokta budur. Müsaade buyrulursa, bu noktayı iyice düşünmek için teklif komisyonuna havale edelim. Sonra yüksek huzurlarınıza arz edelim. Her hâlde içte ve dışta istiklalimizi kaybetmek istemiyoruz.” dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey: “Yüklediğimiz vazife gayet ağır ve önemlidir. Boş münakaşalara harçayacak hiçbir dakikamız yoktur. Bu raporunuzu görüşelim ve bir an önce, vakit geçirmeksizin bir karar verelim.” dedi. Ben başkanlık kürsüsünden: “Bu meseleyi komisyon başkanı olmak dolayısıyla izah edeyim (Ben, aynı zamanda Teklif Komisyonu Başkanıydım). Bu rapor metni komisyonda okundu ve birçok müzakere ve münakaşa edildi fakat kesin karar verecek tarzda kanaat belirmedi. Daha önce umumi heyette okunmaksızın Teklif Komisyonuna gönderilmişti. Bu sebeple bir defa da burada okunup umumi heyetin görüşü belli olduktan sonra tekrar Teklif Komisyonuna gönderilerek kesin kararı vermek istemiştik.” dedim. İsmail Fazıl Paşa da (merhum) söz alarak şu konuşmayı yaptı: “Bekir Sami Bey'in fikrine katılıyorum; kaybedecek vaktimiz yoktur, esasen mesele de basitleşmiştir. Tam istiklal mi, yoksa manda mı kabul edeceğiz? Alacağımız karar budur. Böyle önemli ve çok önemli olan bir meseleyi tekrar Komisyona götürmek ve tekrar umumi heyete getirmekle vakit geçirmeyelim. İş uzar. Zamanımız değerlidir. Buna bugün, yarın yahut öbür gün her hâlde umumi heyetle bir karar verelim. Komisyonda vakit geçirmeyelim. Çünkü pek ruhlular bir meseledir.”

Bunun arkasından Hami Bey söz alarak İsmail Paşa hazretleri ile Bekir Sami Beyefendi'nin fikirlerine katıldığını söyledikten sonra “Her hâlde bir desteğe muhtacız ve bunun en basit delili de devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir.” buyurdular.

Bundan sonra, Raif Efendi, manda aleyhinde konuştu. İsmail Fazıl Paşa ona cevap verir tarzda uzun bir konuşma yaptı. Ondandan sonra tekrar Bekir Sami Bey konuştu. Ve dedi ki: “İsmail Fazıl Paşa hazretlerinin tamamıyla katıldığım konuşmasına yalnız bir şey ilave edeceğim: Kırım Savaşı'ndan galip sıfatıyla çıkararak katılmış olduğumuz Paris Kongresi'ndeki müttefiklerimizin bize yüklemiş oldukları bilinen şartlar ile bu şimdi okunan rapordaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, hangisinin daha çok istiklali ortadan kaldıracı olduğu anlaşılır, zannederim.”

Bekir Sami Bey'den sonra Hami Bey ve Hami Bey'den sonra da Refet Bey (Refet Paşa) konuştular. Refet Bey'in söyledikleri aynen şunlardı: “Mandanın istiklali ortadan kaldırmayacağı muhakkak iken bazı arkadaşlarımız ‘Müstakil mi kalacağız, yoksa mandayı mı kabul edeceğiz?’ tarzında birtakım görüşler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden önce mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla beraber mandadan bahsetmezden önce de zihinleri gıcıklayan bu raporda, bu tabirin ne şekilde anlaşılmiş olduğunu bilmek lazımdır. Fazıl Paşa hazretleri ‘İstiklali korumak şartıyla manda’ buyuruyorlar. Hami Beyefendi tarafından manda hakkında verilmiş olan rapor iki kısma ayrılıyor: Bir gerekçe kısmı var, ondan sonra bir de mandanın tarifiyle ilgili kısım var... Manda meselesini bunlardaki görüşlere göre muhakeme için önce bir noktayı anlamak isterim; bu rapor metni umumi heyette görüşülmeye sunulmuş mudur, sunulmamış mıdır?”

İsmail Fazıl Paşa: “Yanlış anlaşılmaya sebep olduğundan biz üçümüz -yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hami Beyler- bu raporu geri alıyoruz. Hiç verilmemiş saydık” dedi. (Bu raporun müsveddesi de, temize çekilmiş şekli de kendilerinde kalmıştır.

Başkanlıktan: ”Rapor geri alınmıştır.” dedim.

Raporun geri alınmış olmasına rağmen Refet Bey, zabıtlarda beşaltı sayfa tutan parlak bir nutuk söyledi. Bu nutuktan, zabıtlardan aynen aldığım bazı cümleler, hatibin maksadını açıklamaya yetecektir, zannedirim.

Refet Bey diyordu ki “Bizim Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak; sakin ve milletlerin vicdanlarına saygılı olan Amerika’yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir... Söz olarak, manda ile istiklal birbirine engel şeyler değildir; yalnız, eğer biz hakikatte kuvvetli olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için istiklali ortadan kaldıran bir şekil alır. Bir de diyelim ki biz dışta ve içte tam bir istiklal isteriz. Fakat acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? Yapamayacak mıyız? Ondan önce, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim. Şurası muhakkaktır ki bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bölüşmek istiyorlar fakat eğer biz, bugün bir devletin kefilliği altında bir barış anlaşması yapacak olursak, ilerde uygun şartlar altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı sağlarız. Fakat eğer menfi bir durum ortaya çıkacak olursa, acaba büsbütün zarar etmiş olmayacak mıyız?...

... Her hâlde, bir Amerika kefilliğini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda, beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek verimli olmayan bir toprağı ve ancak on-on-beş milyon lira geliri olan bir millet için bir dış destek olmaksızın yaşamak imkânı olamaz. Eğer, bundan sonra da bu hâlimizde kalır ve bir dış yardım sayesinde kalkınmayacak olursak, ihtimal, ilerde Yunanistan’ın bile taarruzlarına karşı kendimizi savunamayız.

Allah korusun, eğer İzmir Yunanistan’da kalsa ve aramızda bir savaş açılrsa, düşmanımız Yunanistan’dan gemilerle asker getireceği hâlde acaba biz Erzurum’dan hangi demir yollarıyla asker sevk edebileceğiz? Bu bakımdan, Amerika mandası her şeyden önce bir kefil ve yardımcı bulmak için gereklidir. Hatip, sözlerini şu cümleyle bitirdi: “Eğer bu arz ettiğim hususlarla, ilerdeki görüşmeler için bir giriş yapabildimse memnunum.”

Efendiler, bu parlak ve ustalıkla nutkun, dinleyenlerin fikir ve kanaatleri üzerinde yapabileceği yanıltıcı tesirin derecesini kolaylıkla takdir buyurursunuz. Zihinlerin, bunun ardından gelmesi muhtemel olan aynı fikirdeki konuşmacıların nutuklarıyla büsbütün zehirlenmesine meydan vermemek ve özel olarak mesele hakkında aydınlatmaya ve yol göstermeye zaman bulabilmek için derhâl “On dakika istirahat edelim, efendim.” diyerek oturuma ara verdim (saat: 5.30’da).

Efendiler, bu nutkun son cümleleri üzerinde dikkatle durulmaya değer. Refet Beyefendi, Yunanların İzmir’i işgalini geçici zannediyor ve savaş hâlinde olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlar İzmir’de kalırsa ve savaş hâline girilirse, başa çıkamayacağımız kanaatinde bulunuyor.

Bundan sonraki oturumda, Bursa temsilcilerinden Ahmet Nuri Bey, manda aleyhinde uzun bir konuşma yaptı. Hami Bey, buna daha uzun bir konuşmayla cevap verdi ve hakikaten pek uzun olan nutkunun sonlarına doğru, söylediklerini şu bilgileri vererek doğruluyordu:

“Fakat şimdi biraz da işin kesin bildiğim bir yanından bahsedeceğim. Meselenin bu safhasında, ilgili olan zat ile şahsen temas ettiğimden sözlerim tahmine değil, kesin bilgilere dayanıyor. İstanbul’dan hareketimden önce, eski Sadrazam İzzet Paşa hazretlerini ziyarete gitmiştim; her hâlde bir manda ihtiyacında bulunduğumuza kendileri de inanıyorlardı. Bendenizden de bu husustaki fikrimi sordular, ben de düşündüklerimi arz ettim; birkaç gün sonra bendenizi çağırıp şu meseleyi izah ettiler: Suriye ve Adana bölgesinde dolaştıktan sonra, İstanbul’a gelip siyasi partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışan Amerika Tahkikat Komisyonu üyeleri, İzzet Paşa’yı konağında ziyaretle Anadolu’daki millî teşkilatın Türk milletini temsil ettiğine inandıklarını ve Paşa’yı da (yani İzzet Paşa’yı) bu işin öncüsü bildiklerini söylemişler ve “Eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Amerikan mandasını istettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı Devleti’ni mandası altına almayı kabul edecektir.” demişler; Paşa bunu bendenize açıkladıktan sonra, bu milletin bir savaşa daha kudreti kalmadığından ve her hâlde böyle bir çareye başvurmak zorunda bulunduğumuzdan bahsetti ve Sivas’a gittiğim zaman, oradakilere bu durumu anlatmağımı tavsiye buyurdu. İzzet Paşa’nın kanaati de bu suretle istenilecek bir mandanın yüzde doksan ihtimalle kabul edileceği ve yalnız bizim için birtakım şartlar ileri sürmenin zaruri olduğu merkezindedir. Hatta Paşa, Amerika için milletin arzusunun dayanmadan, mandayı kabul etmek mümkün olmadığından, Kongre’imiz tarafından gösterilecek arzusunun Avrupa devletlerine karşı Amerika lehinde bir dayanak noktası olacağını da söyledi. Bendeniz bu meseleyi İstanbul’dan şifreyle Erzurum’da Rauf Bey’e bildirdim. Mandanın cisminden çok ismine itiraz edenler, boşuna telaş ediyorlar, kelimenin önemi yoktur. Önemlilik, işin hakikatinde ve mahiyetindedir. Manda altına girdik demeyelim de isterlerse ‘Devlet-i ebed-müddet!’ (ebedî var olacak devlet) diyelim.”

Bu son söze cevap verenler arasında, Hüsrev Sami Bey’in şu sesi işitildi: “Fakat bizim bu çalışmalarından maksadımız kendimizi savunmak suretiyle ‘Devlet-i ebed-müddet’ olduğumuzu ispat etmektir!” Hami Bey, buna karşılık bir geriye dönüşü sezdirir tarzda cevap verirken, Kara Vasıf Bey söz aldı ve o günkü toplantının sonuna kadar konuştu. Vasıf Bey’in uzun sözlerinin kisasını, zabıtlara aynen geçmiş olan şu cümlelerle yüksek dikkatlerinize arz ediyorum: “Bütün devletler bizi tamamen müstakil bile bırakacaklarını söyleseler, yine bir dış desteğe muhtacız (Vasıf Bey, sözlerinin başında mandaya “dış destek” adını verelim demişti.). Dört yüz ile beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyin, diyecekler; hâlbuki bizim gelirlerimiz bunun faizine bile yetmez. O zaman güç bir durumda kalacağız. Bunun için, müstakil yaşamaya mali durumumuz elverişli değildir. Sonra, yanı başımızda bizi bölüşmeyi emel edinmiş hükûmetler var. Onların ihtirasları karşısında mahvoluruz! Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçakla havada uçuyorlar, biz henüz kağıt arabasından kurtulamıyoruz. Onlar zırhlı yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu şartlarımızla bugün istiklalimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi bölüşürler.” Vasıf Bey, konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

“... İstanbul’daki Amerikalılar ‘Mandan korkmayınız, Cemiyetiakvam Nizamnamesi’nde (Milletler Cemiyeti Yasası) yer almıştır.’ diyorlar; işte bütün bu sebeplerden dolayı İngiltere’yi kendimize devamlı düşman ve Amerika’yı da en az kötülük gelebilecek bir devlet sayıyorum. Eğer uygun bulursanız, buradan İstanbul’daki temsilciye bir mektup yazıp gizlice bir heyet göndermek için bir torpido isteyebiliriz.”

Eylülün dokuzuncu salı günkü toplantıda, manda meselesine temas eden Rauf Bey'in zabıtlara geçen sözleri aynen şudur: "Bu manda meselesi hakkında şimdiye kadar gerek basın ve gerekse başka çevreler tarafından birçok sözler söylendi. Gerçi yüksek heyetiniz dış destek esasını kabul buyurduysa da bu desteği kimden isteyeceğimiz açıkça belirtilmedi; Amerika olduğu üstü kapalı anlatılıyorsa da benim kanaatimce doğrudan doğruya belirtilmesinde bir mahzur olamaz."

Erzurum Kongresi Hiçbir Şekilde Manda Kabulü Hakkında Karar Vermiş Değildir

Bu sözlerden Rauf Bey'in görüşüyle gerek Sivas Kongresi heyetinin ve gerek Erzurum Kongresi heyetinin görüşleri arasında bir yanlış anlama olduğuna şüphe yoktur. Rauf Bey'in görüşünün yorumu olan bu sözlerini, gerek Erzurum ve gerek Sivas Kongreleri beyannamelerinin yedinci maddesindeki ifade şekliyle doğduğuna hükümlenabilir. Hakikaten bu maddenin ifade edilmiş şeklinde, ihtimal ki mandacılıkta pek ileri giden ve sonu gelmez propagandalarıyla umumu karıştıranları susturmak ve belki bundan daha çok onların iddialarına bir cevap olmak üzere bir çeşit özellik vardır. Madde metni mantıkla okunur ve incelenirse, ne manda ne de Amerika'nın mandaterliğini istemek düşüncesinin bulunmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

Madde 7- Milletimiz çağdaş gayelerin büyüklüğüne inanır ve teknik, sınai ve iktisadi durumumuzu ve ihtiyacımızı takdir eder. Bu bakımdan devlet ve milletimizin içte ve dışta istiklali ve vatanımızın bütünlüğünü korumak şartıyla altıncı maddede belirtilen sınırlar içinde milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin teknik, sınai ve iktisadi yardımını memnunlukla karşılıyoruz ve bu adaletli ve insanca şartları taşıyan bir barışın da bir an önce gerçekleşmesi, insanlığın selameti ve dünyanın huzuru adına en özlü millî gayemizdir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa "Herhangi devletin teknik, sınai ve iktisadi yardımını memnunlukla karşılıyoruz." sözlerinden manda fikrini çıkarırlar bulunabilir. Fakat mandanın mana ve maksadının bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi, bu açıklık çerçevesinde yapılacak yardımları memnuniyetle karşılamaktayız ve karşılıyoruz. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakır demir yollarının yapımı için bir İsveç firmasının ve Kayseri-Sivas-Turhal hatlarının yapımı için de bir Belçika firmasının teknik, sınai, iktisadi yardımını memnunlukla kabul ettik ve mesela Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an önce kurulup yapılmalarında ve bütün öteki demir yollarımızın, yollarımızın, limanlarımızın yapımları teklifinde bulunacak yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını memnuniyetle kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin içte ve dışta istiklalini ve vatanımızın bütünlüğünü bozmaya yönelmiş gizli emelleri olmasın. Bu maddede geçen "milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devlet" ifadesinden Amerika Devleti manası çıkarılması da mümkün değildir. Çünkü bu esaslara saygılı dünya devletleri arasında yalnız Amerikalılar yoktur. Mesela İsveç Devleti, Belçika Devleti aynı vasıfta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de söz konusu olabilir mi? Bir de eğer üstü kapalı şekilde Amerika Devleti kastedilmek istenseydi "herhangi devletin" yerine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesiyle yetinilmek gerekirdi. Bu bakımdan maddenin açıkladığı şartlar çerçevesinde teknik, sınai, iktisadi yardımın iyi karşılanacağı hususunun bütün devletler için söz konusu olduğu açıktır.

Efendiler, bu manda meselesi hakkındaki görüşümün, -ki bundan önce yapılan ve bu dakikada yüksek heyetinizin de öğrenmiş bulunduğu bunca yazışma ve münakaşalarımızla ortaya konulmuştu raylardan beri gece gündüz beraberimde bulunan bir arkadaş tarafından hâlâ anlaşılmamış olduğuna hükümlenabilir mi? O hâlde Rauf Bey, ya aslında benimle aynı fikirde değildi yahut da aynı fikirdeydi de Sivas'ta, İstanbul'dan gelenlerle görüşüldükten sonra fikir değiştirmiş oluyor. Burasını kestirmek bence güçtür. Şimdi biraz daha Rauf Bey'i dinleyelim; Rauf Bey, şu şekilde sözüne devam ediyor:

Ateşkes'in başında Almanlar Barış Anlaşması'nı imza etmeyecek sanılırken, İngiliz basını bazı gizli şeyleri açıkladı. Bunun birinci kısmı Almanya'nın barış anlaşmasını imza edeceğine dairdi. Bu gerçekleşti. İkinci kısmı da Türkiye'nin bölüşüleceğine dairdi. Bu hamdolsun gerçekleşmedi. Bu kısımda, konferansın kararı gereğince Kızılırmak'ın doğu tarafı Ermenistan sayılarak Amerika himayesine veriliyor. Belki Gürcistan ile Azerbaycan da Amerika'ya bırakılıyor, deniliyordu. Kızılırmak'ın batısındaki topraklar da İzmir ve İstanbul dışarıda kalmak üzere, denize çıkış kapısı Antalya olarak Türkiye'yi teşkil ediyordu. Bu kısmın kuzeyi, İtalya ve Fransız ve güneyi de İngiliz himaye ve idaresine veriliyordu. İzmir'in işgali bu açığa vurulan gizli şeylerin doğruluğunu ispata başladı. Şu hâlde bu tehlike karşısında memleketimize karşı en tarafsız durumda bulunan Amerika'nın desteğini kabule mecburuz. Ben bu kanaattayim.

Rauf Bey'in fikrini anlamak için bundan sonra daha çok devam eden sözlerini dinlemeye bilmem ki ihtiyaç kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve münakaşalı devam eden bu manda görüşmesi, taraftarlarını susturacak ortalama bir çare bulunarak bitti. Hem de bu çareyi teklif eden yine Rauf Bey oldu: "Amerika'da yıllardan beri aleyhimize yapılmakta olan menfi propagandaların doğurduğu fikir cereyanını düzeltmek için her şeyden önce Amerika Kongresi'nden memleketimizi inceleyecek ve hakikati görecektir bir heyet davet etmek.." Bu teklif oy birliğiyle kabul olundu. Kongre Başkanlık Divanının imzalarıyla bu yolda bir mektup kaleme alındığını hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Kaldı ki bu mektuba özel bir önem vermiş değildim.

Efendiler, bu arada kısaca şunu da söyleyeyim: Vesika olarak başvurduğum Kongre zabıtları, Başkanlık Divanı Kâtipliğinde bulunan Afyonkarahisar temsilcisi Şükrü ve manda lehinde nutuklarını dinlediğimiz Hami Beyler tarafından tutulmuş ve Hami Bey'in yazısıyla düzgün bir deftere temize çekilmiştir.

Sivas Kongresi'ni Baltalamak Teşebbüsleri

Efendiler, Kongre 11 Eylül'de bitti. 12 Eylül'de Sivas halkının da hazır bulunmasıyla açık bir toplantı yapılarak bazı nutuklar söylendi. Kongre görüşmeleri esnasında, önemli olarak, Meclisi Mebusan seçimlerinin çabuklaştırılması ve Meclisin nerde toplanması gerektiği hususlarına temas edildi. Fakat şimdi açıklamaya başlayacağım meseleler, Kongre görüşmelerini kısa kesmeyi gerektiriyordu. Bu son noktalarla daha sonra Heyetitemsiliye uğraştı. 9 Eylül 1919 günü, toplanmış olan bazı bilgiler Kongre'ye şu şekilde açıklandı: "Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki İngiliz kuvvetleri bir o kadar daha artırıldı. General Miller Konya'ya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa karşı koymakta tereddüt ediyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de tıpkı Cemal Bey cinsinden bir adammış. Muhterem arkadaşların böyle durumlar karşısında şiddetle hareket taraftarı olduklarını bildiğimden acele ve şiddetli tedbirler alınmasını Fuat Paşa'dan rica etmişim. Fuat Paşa da Kongre'nin kendisine olan güvenine dayanarak Kongre adına gereken tebligat ve teşebbüslerde bulunmuştur. Bu hareket tarzının yüksek heyetinize kabul edilmesini rica ediyor. Fuat Paşa, valilere sert ihtarlarda bulunuyor. Bölgelere yüksek rütbeli subaylardan millî komutanlar tayin ediyor ve bu komutanlara millet adına her çeşit yetki verilmiştir, diyor." Kongre teklifi kabul etti. Bundan sonra şu yolda açıklamalara devam ettim:

Buraya Galip Bey adında bir vali tayin edilmiş, geliyormuş fakat bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılmadı. Fakat biz başka bir bilgi elde ettik. Mister Nowil adında bir İngiliz Binbaşı Bedirhanlılardan Kamuran, Celadet ve Cemil Beyler ile beraber yanında on beş kadar Kürt atlısı olduğu hâlde Malatya'ya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhanlı Halil Bey tarafından karşılanmışlardır. Harput Valisi de görünüşte bir posta hırsızını takip bahanesiyle otomobile Malatya'ya gelmiştir. Bu maksatla bunlara Adıyaman'daki müfreze de verilmiştir. Maksatlarının Kürtleri, Kürdistan kurulacağı vaadiyle aleyhimize ve bize karşı suikast yapılmasına sevk etmek olduğu anlaşılmış ve karşı tedbirlere de başvurulmuştur. Mesela Vali'yi ve diğerlerini tevkif ettirmek istiyoruz. Malatya Mutasarrıfı da Kürt aşiretlerini Malatya'ya çağırmıştır. Bu durum üzerine 13'üncü Kolordu bölgesinde faaliyete giriştik. Gereken tedbirler alınmıştır. Yarın akşam Harput'tan gönderilen bir askerî birlik bozguncuları ortadan kaldıracaktır. Buradaki Kolordu Komutanı da gereken tedbirleri almıştır. Malatya ve diğer yerlere de gerekli emirler verilmiştir.

Efendiler, Sivas Kongresi'nin hemen bütün devamı süresince sınırlara gerginlik verecek mahiyette haberler almaktan geri kalmıyordum. Ancak aldığım bütün bilgileri olduğu gibi Kongre heyetine arz etmekte faydadan çok mahzur buluyordum. Gördünüz ki şimdi açıkladığım üzere, hakikaten tehlikeli sayılabilecek mahiyette olan Ali Galip meselesinden de bahsederken ihtiyatlı bir dil kullanmayı tercih etmişim. Bence en önemli mesele, her türlü güçlük ve tehlikelere rağmen Sivas Kongresi'nin neticeli kararlarla görüşmelerini bir an önce tamamlamış olmak ve bu kararları memlekette uygulamaya girişmekti. Bütün memleketi içine alan teşkilat nizamnamesinin ve umumi kongre beyannamesinin hemen basılarak her tarafa dağıtılması yoluna gidildi. Yalnız umulmadık yeni hadiseler karşısında kalındığından, Kongre sona erdiği hâlde Kongre heyetinin yeni durumların gelişmesini takip etmek üzere Sivas'ta kalmalarını uygun gördüm ve gerekirse daha kuvvetli olağanüstü bir kongre toplamak için de hazırlıklarda bulundum. Ali Galip'in kaçması üzerine, Kongre heyetini Sivas'ta alıkoymaktan vazgeçildiği gibi Ferit Paşa Kabinesinin düşmesi üzerine olağanüstü kongre toplanmasına da ihtiyaç görülmedi (Ves. 55).

Ali Galip Hadisesi

Şimdi efendiler, mücadele tarihimizde önemli bir olay teşkil eden Ali Galip meselesi hakkında, müsaade buyurursanız biraz geniş açıklamalarda bulunayım.

Efendiler, daha Temmuz başında, Erzurum'da bulunduğum zaman, Celadet ve Kamuran Ali adında iki şahsın yabancılar tarafından bol miktarda parayla İstanbul'dan Kürdistan'a gönderileceği, bunların menfi propaganda ve aleyhte kışkırtmalar yapmakla vazifelendirildikleri ve bir iki gün içinde hareket etmiş veyahut edecek oldukları haber verildi. Bu haber üzerine, bunların gürültüye meydan vermeden takip edilerek yakalanmaları lüzumunu 3 Temmuz tarihinde Diyarbakır'da 13'üncü Kolordu Komutanı'na ve ayrıca Kurmay Başkanı olan Halit Bey'e ve Canik Mutasarrıfı'na bildirdim.

20 Ağustos'ta, 13'üncü Kolordu Komutanı'na verdiğim emirde, adı geçen insanların İstanbul'dan hareket ettiklerinin bildirildiğini ve alınacak tedbirler arasında, bilhassa Mardin istasyonunun sıkı bir kontrol altına alınmasının uygun olacağını yazdım.

Sivas Kongresi'nin ikinci günü, yani 6 Eylül tarihinde "Bedirhanlı ailesinden Celadet ve Kamuran ile Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem adlarında üç şahsın, yanlarında, vaktiyle Diyarbakır vilayetinde aleyhimizde propaganda yapan bir yabancı subay bulunduğu hâlde, silahlı Kürtlerin muhafazasında Elbistan ve Arga üzerinden Malatya'ya geldikleri ve Mutasarrıf ile Belediye Başkanı taraflarından karşılandıkları 13'üncü Kolordunun yazısından anlaşılıyor." 15'inci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın 3'üncü Kolordu Komutanlığına, buna dair gönderdiği 6 Eylül 1919 tarih ve 529 numaralı şifresinde verilen bilgide: Yabancı subayın, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere İstanbul Hükümetinin izniyle dolaştığını söylediklerini, Malatya'da bulunan süvari alayının mevcudu az olduğundan bunları yakalamaya cesaret edemediğini, bununla beraber bunların derhâl yakalanması için İstanbul'a başvurulduğu 13'üncü Kolordudan bildirilmiştir. Bu adamların ne maksat ve vazife için nereleri gezecekleri hakkında bildiklerini Harput Valisi'nden sordum." denilmekteydi (Ves. 56). Harput Valisi Ali Galip Bey'dir. Bu adamların ne maksatla geldiklerini 3 Temmuz tarihinden beri biliyoruz. Beş-on silahlı Kürt'e karşı, bir süvari alayının mevcudu az görülmüş, yakalanmalarına cesaret edilememiş; asıl şaşırtıcı olan husus, bunların yakalanması için İstanbul'a başvurulmuş olduğu haberidir!.

Bu küçük ve önemsiz gibi görünen noktaları o zamanki durumu görüşte dikkate değer anlayış ve zihniyet farkları olduğunu gösterdiği için kayıt ve işaret ediyorum.

Diyarbakır'da, 13'üncü Kolordu Komutanı'nın hareket tarzı şüpheli görüldüğünden, doğrudan doğruya bu Kolordunun kurmay başkanına 3'üncü Kolordu Komutanı'nın imzasıyla 7 Eylül 1919 tarihinde yazılan (kişiye özel) şifrede Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil, Kamuran, Celadet ve Ekrem Beyler ile beraber İngiliz binbaşısının mutlaka yakalanmaları ve Sivas'a gönderilmeleri için Elazığ'da bulunan 15'inci Alay Komutanı İlyas Bey'in bizzat emrinde altmış kadar atlı ve katırlı askerden ibaret bir müfrezenin en geç olarak 9 Eylül'de Harput'tan Malatya'ya hareketi hakkında, işin bir an önce bitirilmesi bakımından, doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve müfrezenin derhâl hareketinin sağlanması rica edildi. 8 Eylül'de, Sivas'tan da bir otomobile bazı subaylar gönderileceği malumatı verildi (Ves. 57).

Diyarbakır'dan, Kurmay Başkanı'nın 7-8 Eylül 1919 tarihiyle bana gönderdiği şifrede:

"Yakalama hakkındaki arzuyu öğrendim. Bu hususta Komutan Bey'in emir vereceğini hiç sanmıyorum. Çünkü askerî vasıflarını çok iyi biliyorum. Tarafımdan yapılacak tebligatı ise, olduğu gibi yerine getirmekte tereddüt ederler. Bu hususta İstanbul ile haberleşmekteyiz. Bu duruma göre, ne yapılacağının tayini yüksek kararınıza bağlıdır. Şifre kaleminin 357 numarasıyla arz edilmiştir."

13'üncü Kolordu Kurmay Başkanı

Halit

Elazığ'daki Alay Komutanı İlyas Bey'den, 13'üncü Kolordu Komutanı'nın emrine cevap olarak gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da "Kolordudan aldığım emir üzerine hareketim geri bırakılmıştır. Kolordunun izni olmadan, buradan hareket etmekteğim uygun olmayacağından hareket emrimin Kolordudan bildirilmesine, lütfen yardımcı olunuz." denilmektedir (Ves. 58).

Halit Bey'e derhâl verdiğim cevap aynen şuydu:

7-8 Eylül 1919

Malum kişilerin alçaklıkları ortaya çıkmıştır. İstanbul hükûmeti... bu alçaklığa ortaktır. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu hususta tebligatta bulunurken hiç kimseyi tereddüte düşürmeyecek şekilde, derhâl emir vermek, vakit geçirmemek lazımdır. Komutanın tereddüt edeceğine ihtimal veriyorsanız, zatıalınız tarafımızdan Elazığ ve Malatya'daki alay komutanlarına yapılmış tebligatımızın uygulanmasını bildiriniz. Hakikaten lüzum varsa, komutayı, uygun gördüğünüz tümen komutanlarından birisi eline alsın! Ağırdan alma zamanı geçmiştir. Yaptıklarınızı bildirmenizi bekliyoruz, kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Komutanı İlyas Bey'e de aynı tarihte bizzat şu emri verdim. "Malum kişilerin ihaneti ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki merkezî hükûmet de bunların ihanetine ortaktır. Kolordunuz komutanı bu hususta izin istemiş olabilir ve cevap alamayabilir. Bu bakımdan meselenin kesin olarak halledilmesini zatıalınızden beklerim. Cevabınızı bekliyorum, efendim. Malatya'da bu işi hallettikten sonra, gerekirse, Sivas'ta bize katılırsınız. Mustafa Kemal-". Şifre dışındaki imza da 3'üncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'indi.

Malatya'da bulunan 12'nci Süvari Alayı Komutanı'nı da 7-8 Eylül gecesi, bizzat telgraf başına çağırılmış ve görüşmekteydim. Alay Komutanı Cemal Bey'den durumu ve kuvveti hakkında bilgi aldım. Gelenlerin, beraberindeki silahlı Kürtlerin "onbeş-yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben bu kuvveti kâfi gördüm. Hatta süvari ve topçu alayının yalnız subayları kâfi gelebilirdi. Yalnız hususi durumu ve ruh hâlini anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf görüşmesi şöyle oldu:

Ben: "Vali Galip Bey, İngiliz binbaşısının, Kamuran, Celadet ve Ekrem Beylerin hepsinin ustalıkla bir tertiple bu gece yakalanarak Sivas'a gönderilmeleri zaruridir. Durumunuz bunu yapmaya elverişli midir? Size buradan ve Harput'tan yardım yetiştirilecektir."

Cemal Bey: "Valiyi de beraber mi?" Ben: "Bilhassa, evet!"

Cemal Bey: "Arz ettiğim üzere, durumum ve kuvvetim elverişli değildir. Kamuran, Celadet ve Ekrem Beylerin yakalanmaları hakkında 13'üncü Kolordu Komutanı ile haberleşme yapıldı. Neticesinde, şimdilik yakalanmalarının durumun nezaketi dolayısıyla uygun olmayacağı hakkında emir de çıkmıştır." dedi.

Artık, bu zatın daha fazla üzerine varılamazdı. "Kendilerine hissettirmeksizin sıkı sıkıya göz hapsinde bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Hareket ederlerse, ne tarafa doğru ve ne vasıtayla hareket edeceklerini derhâl bildiriniz." talimatını vermekle yetindim (Ves. 59).

8 Eylül günü Cemal Bey'den şifreyle "malum kişilerin hâlâ orada olup olmadıklarını ve göz hapsinde tutmak için alınan tedbirlere ne dereceye kadar güvenilebileceğini" sordum ve kendisine "günde iki defa rapor vermesini" emrettim.

Halit Bey'e yazdığım telgrafta ertesi günü (8 Eylül 1919) aldığım cevapta, Elazığ'da Alay Komutanı İlyas Bey'e emir verildiği ve bu emrin sureti bildiriliyordu (Ves. 60).

Kolordu Komutanı Cevdet Bey de İlyas Bey'in 52 katırlı asker ve iki makineli tüfekle 9 Eylül sabahı hareket ettiğini ve 10 Eylül akşamı Malatya'da bulunacağını bildirdi. 9 Eylül tarihli olan bu

şifresinde “muhalefetlerle dolu bir muhitte, daha fazla faaliyet göstermemek hususunda kendisini mazur göreceğimi” de söylüyordu (Ves. 61).

9 Eylül’de, İlyas Bey müfrezesinden başka Aziziye’den iki süvari bölüğü, Siverek’ten Malatya’daki alaya bağlı bir bölük de Malatya’ya gönderildi (Ves. 62, 63, 64).

Vali Ali Galip Bey’in ve Bedirhanlılar ile Cemil Paşazade’nin yaptığı propagandanın tesirini silmek için Elazığ ve Dersim dolaylarıyla ilgisi olduğunu bildiğim ve o sırada Kemah’ta bulunan Halit Bey’e (eski mebus) 9 Eylül’de Elazığ’a hareket etmesini ve Haydar Bey ile irtibat kurmasını yazdım (Ves. 65). Ayın sonuna doğru oraya geldi.

Van valisi bulunan Haydar Bey de Elazığ Valiliği görevine başlamak üzere Erzurum’dan yola çıkarılmıştı. Haydar Bey 15’inci Kolorduya bağlı olup Mamahatun’da bulunan bir süvari alayı ile de irtibat kurarak gerektiğinde bu alayı Malatya’ya doğru harekete geçirecekti.

Otomobille bazı subayların da Malatya’ya gönderileceğine dair bir kayıt vardı.

Gerçekten, arkadaşlarımızdan Recep Zühtü Bey, görünüşte 3’üncü Kolordu Yaveri sıfatıyla, benden aldığı hususi talimatla, beraberinde bazıları olduğu hâlde 9 Eylül’de, otomobille Malatya’ya hareket etti. Maalesef, bindiği otomobil yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangal’da bozulmuş ve tam zamanında Malatya’ya yetişememişti. Kangal’dan sonra, kâh araba ve kâh hayvanla gece gündüz yola devam ederek Sivas’tan hareketinin dördüncü günü öğleden sonra Malatya’ya varabilmişti. Recep Zühtü Bey’in verdiği raporlar, durumun aydınlığa kavuşmasına çok yararlı olmuştu.

Efendiler, 10 Eylül günü geç vakit şu telgrafı aldık:

Kişiyeye özeldir.

Malatya’dan, 10.9.1919

Hiç durmayacaktır.

Sivas’ta 3’üncü Kolordu Komutanlığına, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’ne:

1- 10.9.1919 saat 2 sonrada, sağ salim Malatya’ya varılmıştır.

2- Malum kişilerin hepsinin maalesef Kâhta’ya doğru kaçtukları, etraflı bilginin daha sonra verileceği arz olunur.

15’inci Alay Komutanı

İlyas

Aynı günde fakat İlyas Bey’in telgrafından sonra da şu telgrafı alıyoruz:

Çok aceledir.

Malatya’dan 10.9.1919

Sivas’ta 3’üncü Kolordu Komutanlığına; Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’ne,

1- Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz binbaşısı ve yordakçıları olan malum kişiler 15’inci Alayın Elazığ’dan hareketini ve kendilerinin yakalanacaklarını haber alır almaz bugün sabah erkenden kaçmışlardır. Bunların Kâhta’daki Bedir Ağa’nın yanına gittikleri ve oradan temin edecekleri Kürtlerle burayı basmaya gelecekleri söylenmektedir.

2- Bunların ve Bedir Ağa aşiretinin fenalığa yeltendikleri takdirde, haklarında takibat yapılması için Kolordudan emir alınmıştır; izleri takip edilmektedir, netice ayrıca arz edilecektir.

3- 15’inci Alay Komutanı’nın emrindeki kuvvetle, bugün saat 2 sonrada, Malatya’ya geldikleri arz olunur.

12’inci Süvari Alay Komutanı

Binbaşı Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf yan yana getirilerek incelenirse dikkate değer bazı noktaların göze çarpmamasına imkân yoktur.

Süvari Alay Komutanı Cemal Bey, tarafımızdan aldığı talimat üzerine, malum kişileri sıkı ve emin bir şekilde göz hapsinde bulunduracak ve günde iki defa rapor verecekti.

Adı geçen şahıslar 10 Eylül günü sabah erkenden kaçtıkları hâlde Cemal Bey bu hususu ancak İlyas müfrezesinin gelmesinden ve İlyas Bey'in raporundan sonra bildiriyor. Cemal Bey, kaçakların, İlyas Bey müfrezesinin Elazığ'dan hareketini haber aldıklarını söylüyor. Hâlbuki telgrafhane Cemal Bey'in kontrolü altındaydı.

Sonra kaçakların Kürtleri toplayıp Malatya'yı basacakları söylentisinin dolaştığını da ilave ediyor. Bu noktalar, süvari alay komutanı hakkında şüphe ve tereddüt uyandırmaktadır.

Sonradan alınan bilgilerden anlaşıldı ki Ali Galip ve arkadaşlarına 9 Eylül akşamı haber verilmiş. Ali Galip geceyi uykusuz, hükûmet binasında geçirmiştir. 10 Eylül'de yanlarında birkaç jandarma ve silahlı Kürt olduğu hâlde, hükûmet binasında toplanıyorlar, veznedarın odasına giriyorlar, kasayı açıyorlar, yanlarına almak üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve kasaya konulmak üzere şu senedi yazıyorlar:

Mustafa Kemal Paşa ve adamlarının ortadan kaldırılması masraflarına karşılık olmak üzere, bu husustaki emre uyularak altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919. Halil Rami, Ali Galip.

İlyas Bey müfrezesinin Malatya'ya yaklaşmakta olduğu anlaşıldığı bir sırada, süvari alay komutanı, subaylara Mutasarrıf'ın evini hedef gösteriyor. Mutasarrıf'ın evini sarıyorlar, telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu hareketin başladığını sezen Halit Bey'in ailesi, hükûmet dairesine haber veriyor. Hükûmet dairesinde para almakla meşgul olan Vali, Mutasarrıf ve arkadaşları durumdan haberdar olur olmaz korku ve telaşla her şeyi unutup aldıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve beraberlerindekiyle birlikte hazır bulunan atlarına binerek hemen kaçıyorlar (Ves. 66-67).

Süvari Alay Komutanı'nın ve Topçu Alay Komutanı'nın, Vali'nin geceyi hükûmet binasında geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıf'tan çok Vali'nin yakalanmasının önemli olduğu da meydandaydı. Şu hâlde, malum kişilerin kaçmasına göz yumulduğu muhakkaktır. En zayıf yoruma göre, malum kişilerin yanlarındaki beş-on silahlı jandarma ve Kürt ile çatışmadan büyük fenalık çıkabileceği vehmi, Malatya'dakileri dolayısıyla tedbir almaya sevk etmiş ve bu şahısları ürküterek kaçırmayı tercih ettirmiştir, denilebilir.

10 Eylül'de İlyas Bey'e verdiğim talimatta belirttiğim başlıca noktalar:

- 1- Kaçakların bir an önce yakalanmaları;
- 2- Kürtlük cereyanına asla elverişli zemin bırakılmaması;
- 3- Malatya'da, mutasarrıflığı Jandarma Komutanı Tevfik Bey'in üzerine alması; uygun, namuslu ve vatansever bir zatın da Harput'ta hemen valiliğe getirilmesi;
- 4- Malatya ve Harput'taki hükûmet kuvvetlerini tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir faaliyete meydan verilmemesi;
- 5- Kaçaklara uyanların amansızca ve merhametsizce yok edileceğinin ilan olunması ve namuslu halkın hakikatten haberdar edilmesi;
- 6- Millî varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askere de karşı konulacağına belirtilmesi ve ona göre gerekli tertip ve tedbirlerin alındığının bildirilmesinden ibaretti (Ves. 68).

Efendiler, kaçakların komşu ve çevredeki aşiretlerden birtakım Kürtleri toplayabileceklerini ve hatta Maraş'ta bulunan yabancı kuvvetlerden faydalanabileceklerini muhakkak gibi kabul etmek lazımdı. Onun için alınmış olan tertibatı ve bu işe ayrılmış olan kuvvetleri takviye etmek gerekiyordu. Bu maksatla Sivas'tan bir katırlı müfrezeye daha 9 Eylül akşamı Malatya'ya gönderildiği gibi 3'üncü Kolordu mümkün olduğu kadar kuvvetlerini güneye indirecek, 13'üncü Kolordu takip işini üzerine alacak ve hainlere kıpırdayacak bir fırsat vermemek için yapılacak her şeyi yapmak gerektiğinden,

Mamahatun'daki süvari alayı da Harput'a doğru harekete geçirilecekti. Bu hususta 3'üncü, 13'üncü ve 15'inci Kolordu Komutanlarına gerektiği şekilde tebligat ve temennilerde bulunuldu (Ves. 69).

Efendiler, verdiğimiz talimat çerçevesinde kaçakları takip ettirirken, bir taraftan da elimize geçen bazı vesikaları gözden geçirelim. Bu vesikaların, hadiseyi ve Ali Galip teşebbüsünü ve İstanbul hükûmetinin bayağılığını her türlü açıklamalardan daha mükemmel bir şekilde ortaya koyacağını zannettiğimden, onların aynen gözden geçirilmesinin lüzumsuz olmadığı fikrindeyim.

Önce, Dâhiliye Nazırı Adil Bey ile Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın ortak imzalarıyla Elazığ Valisi Ali Galip Bey'e verilen 3 Eylül 1919 tarihli talimat metnini okuyalım!

Bunun arkasından Dâhiliye Nazırı'nın, gönderilecek kuvvetin ve harcanacak paranın miktarı hakkında Babıali'den çektiği telgrafını görürüz:

İstanbul

906

Kendisi tarafından çözülecektir.

Elazığ Valisi Galip Beyefendi'ye,

C: 2 Eylül 1919, numara iki:

Arz olunmuştur. Hakkında Padişah'ın yüce buyruğu bugün çıkacaktır. Bu itibarla kesinlik kazanmıştır. Talimat şudur:

Bildiğiniz gibi Erzurum'da kongre adı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplananların ne de aldıkları kararların esası, önemi vardır. Fakat bu durumlar memlekette birtakım dedikodulara sebep oluyor. Avrupa'ya ise pek mübalağa ile aksettiriliyor. Bundan dolayı pek fena tesirler yaratıyor. Ortada önem verilecek hiçbir kuvvet, hiçbir hadise olmadığı hâlde sırf bu mübalağalardan ve uyandırılan kötü tesirlerden endişeye düşen İngilizlerin yakında Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları tahmin ediliyor. Hükûmetin her tarafa olduğu gibi tarafınıza da gönderdiği malum tebligata aykırı hareketler devam ederse çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sivas'ı ve oradan daha ilerleyerek birçok yerleri işgal etmeleri ihtimali uzak değildir. Bu ise memleketin menfaatlerine şüphesiz aykırıdır. Erzurum'da toplanan malum şahısların yakında Sivas'ta bir araya gelerek yine bir kongre toplamak istemekte oldukları yapılan haberleşmelerden anlaşılıyor. Böyle beş-on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkamayacağı hükûmetçe bilinmektedir. Fakat bunları Avrupa'ya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun için bunların orada toplanmasına meydan vermemek gerekiyor. Bunun için de her şeyden önce, Sivas'ta hükûmetin tam güvenini kazanmış ve memleketin selametine uygun olan tebligatı olduğu gibi yerine getirmeye azimli bir vali buldurmak gerekmektedir. Yüksek şahsınızı onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sivas'ta kongre yapmak isteyen birkaç kişiye engel olmak o kadar güç bir şey değilse de yüksek rütbeli subaylar, komutanlar, subaylar ve askerinin bazılarının da bunlarla aynı fikirde oldukları anlaşıldığından, hükûmetin alacağı tedbirleri ellerinden geldiği kadar boşa çıkarmaya ve malum şahısları mümkün olduğu kadar korumaya çalışacakları dikkate alınarak, güvenilebilir bir iki yüz kişinin yanınızda bulunması başarı sağlamak için uygun görülmektedir. Bundan dolayı evvelce yazdığım gibi oralardaki Kürtlerden güvenilebilir yüz yüz-elli kadar süvariye birlikte alarak, ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sivas'a hiç kimsenin beklemediği bir zamanda girerek, vali ve komutanlığı hemen üzerinize alacak ve oradaki jandarma ve askeri, miktarları az olmakla beraber iyi idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet olamayacağından derhâl nüfuzunuzu kullanarak toplantıya meydan vermemiş olacağınız ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp muhafaza altında İstanbul'a gönderebileceğiniz meydandadır. Bu suretle kazanılacak hükûmet nüfuzu ve otoritesi memleket içinde macera

peşinde olanları yıldırarak bir daha bu gibi kötü hareketlerin ortaya çıkmasını önleyeceği gibi dışarıda da pek ziyade iyi tesir bırakacak, yabancıların asker çıkarmak ve oraları işgal etmek hususlarındaki tasavvurlarından vazgeçmeleri için hükûmetçe yapılacak müracaat ve teşebbüslere sağlam bir dayanak teşkil edecektir. Zaten Sivas halkının bazı tanınmış şahsiyetlerinden doğru olarak öğrenildiğine göre halk bu politikacıların tahriklerinden, para toplamak için yaptıkları baskılardan pek nefret etmiş. Bu hareketlerin önlenmesi için hükûmete her bakımdan yardıma hazırdır. Orada jandarmaya derhâl yazılacak, istenildiği kadar asker bulunacağı, bunlara nüfuzlu kimseler tarafından özel olarak yardım edileceği haber verilmektedir. Bu suretle yeteri kadar ve hükûmete kuvvetle bağlı bir jandarma birliği hazırlandıktan sonra yanınızda götüreceğiniz süvarileri hoşnut ederek yerlerine gönderiniz. İşte alınacak tedbirler bundan ibarettir. Bunun kolaylıkla ve başarıyla uygulanması, sadece son derece gizli hareket etmeye bağlıdır. Sivas'a tayininizden, hatta o taraflara gideceğinizden, kendi ailenizden en güvendiğiniz hiçbir kimseye bile bahsetmeyiniz ve Sivas'a girinceye kadar maksadı yanınızdakilere dahi sezdirmeyiniz. Bu, başarının temel şartıdır. Bu bakımdan şimdilik, her hâlde ailenizi orada bırakarak, çevredeki aşiretleri teftiş için beş-on gün dönmeyeceğinizi ailenize ve gereken kimselere anlatarak, hemen hareketle, bir gün evvel Sivas'a aniden girmeye gayret etmelisiniz. Oraya varışınızda, aşağıda bulunan telgrafı gereken kimselere tebliğ edip, valilik ve komutanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makine başında Nezarete durumu bildirmelisiniz. Böylece durum belli olur olmaz size yine makine başında, tarafımdan vaziyete göre gerekli tebligat yapılacaktır. Bu şekilde işe başladıktan sonra, ne vakit uygun görürseniz, ailenizi ve eşyanızı Sivas'a getirtebilirsiniz. Şu kadar ki şimdi orada bulunan Reşit Paşa'nın valilikten azlolunduğu, yerine başkasının gönderileceği her nasılsa duyularak, kendisi tarafından Nezarete başvurulduğundan ve isimleri sizce bilinen kimselerin Sivas'ta yakında toplanmak istedikleri alman haberlerden anlaşıldığından, boşuna bir dakika geçirilmeyerek bir an önce hareket ve bir saat evvel oraya ulaşmaya gayret etmeniz de işin icabı olarak çok önemli ve zaruridir. Şu sebep ve düşüncelere göre ne zaman hareket edeceğinizin ve ne kadar zamanda oraya varabileceğinizin bildirilmesi gerekmektedir.

Sivas'ta ilgililere göstereceğiniz telgraf şudur:

Zatıalilerinin Sivas vali ve komutanlığına tayinleri vekiller heyeti kararıyla Padişah hazretlerinin yüce buyruklarına sunulmuş ve gereği şerefle onaylanmış olduğundan hemen hareketle, bu telgrafı Sivas'taki sivil ve askerî memurlardan icap edenlere gösterip, vali ve komutanlığı üzerinize alarak göreve başlamanız ve hemen durumu bildirmeniz tebliğ olunur.

3.9.1919

Dâhiliye Nazırı
Harbiye Nazırı

Adil
Süleyman Şefik

Çok aceledir.
Babiâliden.
6 Eylül 1919

Malatya'da Elazığ Valisi Galip Beyefendi'ye,

C: 6 Eylül 1919.

Eşkîya takibi için gönderilecek kuvvetin masraflarının jandarma ödeneği hesabına, mal sandığından karşılanması zaruridir. Kaç kuruş sarf olunacağını ve gönderilecek kuvvetin miktarıyla hareket gününün hemen bildirilmesi.

*Nazır
Adil*

Dâhiliye Nazırı, üç gün sonra da Ali Galip'in bir telgrafına cevap olduğu anlaşılan şu telgrafi veriyor:

Aceledir.
İstanbul, 9.9.1919

Malatya'da Elazığ Valisi Beyefendi'ye,
C: 8 Eylül 1919. Numara iki:

Sivas'ta güvenilebilecek vasıta olmadığı için yeterli bilgiler alınmamaktaysa da ora ahalisinden, burada bulunan bir adamın ifadesine ve diğer yerlerden de alınan umumi bilgilere göre evvela halk bu tahriklere taraftar değildir. İkinci olarak da asker yok denecek kadar azdır. Bu hareketi idare etmekte olanlar malum şahıslar ile komutan ve subaylardan bazılarıdır. Bunlar, işe millî bir şekil vererek maksatlarını kabul ettirmeye çalışmaktadır. Hâlbuki millet bu işlere taraftar değildir. Orası daha yakın olduğundan istediğiniz bilgileri daha kolaylıkla elde edebilirsiniz. Bununla beraber gazeteler her nasılsa oraya tayin olduğunuzdan bahsettikleri için bir gün önce yola çıkmanız daha çok önem kazanmıştır. Birlikte bulunduracağınız kuvvetin ne kadar fazla olursa, başarıyı o nispette kolaylaştıracağı meydandadır. Bu kuvvetin miktarlarıyla hareket tarihinizin bir gün evvel kararlaştırılmasını ve bildirilmesini bekliyorum.

Nazır Adil

Ali Galip Bey, Nazır Adil'e cevaben Malatya'dan son olarak şu telgrafi veriyor:

Çok acele ve gizlidir.
Kendisi tarafından çözülecektir.
Dâhiliye Nezaretine,

Bu ayın on dördüncü günü yeteri kadar kuvvetle eşkıyanın takibi ve yakalanması için Malatya'dan hareket edecek şekilde gerekli tedbirler alınmıştır. Allah'ın yardımıyla çarpışmada neticenin başarılı olacağına itimat buyrulsun. Yalnız yazıların cevapları ve icapları geciktirilmemelidir.

9.9.1919

Elazığ Valisi
Ali Galip

Bu telgraftan, 9-10 Eylül gecesini hükûmet binasında, heyecanlar içinde sabaha kadar uykusuz geçiren Ali Galip'in, 9 Eylül 1919 günü henüz kahramanlığının üzerinde ve Allah'ın yardımıyla çarpışmada başarıdan pek ümitli olduğu anlaşılıyordu.

Efendiler, bu olay ve bu vesikalardan haberdar edilen sivil amirlerden, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e ve komutanlardan da Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya güvenilemeyeceği yolunda telgraflar çekilmesinin uygun olacağı düşünüldü. Halkın dikkati çekildi.

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın telgrafına cevap veren Adil Bey'in şu sözleri ne kadar garip ve hayret vericidir. Adil Bey bahsettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: "... Elbette Halife hazretlerinin yüce buyruklarına uymak gereğini takdir edersiniz." (Ves. 70).

Efendiler, tesadüfen bu görüşme esnasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu telgrafı kaleme alıp çekilmek üzere memura verdim.

11.10.1919

Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e,

Milleti, padişahına maruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde haince tertiplerde bulunuyorsunuz. Millettin kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı haince ve son bir ümitle alçakça harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve yordakçıları gibi aptalların ahmakçasına asılsız vaatlerine kapılarak ve Mister Nowil gibi milletimiz ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığınız alçaklıkların milletçe sorulacak hesabını göz önünde tutunuz. Güvendiğiniz şahısların ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman, kendi akıbetinizle mukayeseyi unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bütün komutanlar da gerektiği şekilde müracaatlarda bulundular.

12 Eylül'e kadar aldığımız raporlardan kaçakların 10-11 Eylül gecesini Rika'da geçirdiklerinin ve 11-12 Eylül gecesini de Rika'nın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret reisinin yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu. (Ves. 71). Bu bilgi, 20'nci, 15'inci ve 13'üncü Kolordu Komutanlarına bildirildi. (Ves. 72).

11 Eylül'de ve 11-12 Eylül'de Malatya ile telgraf başındaki haberleşmeler, henüz Malatya'da kesin emir ve talimat almış olan şahısların zihinlerinin karmakarışık bulunduğunu gösterecek mahiyetteydi.

Elazığ'dan gelen Alay Komutanı İlyas Bey, "Mutasarrıf Bey'in gönderdiği özel bir adam tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı şartlarla mevkilerine dönmek istedikleri" ifade edilmiş. Bu bakımdan "Memleketin selameti adına bunların bu şekilde ileri sürülen tekliflerini kabul etmenin uygun olup olmadığı hakkındaki emrinizi beklemekte bulunduğumuz arz olunur." demektedir. (1 Eylül) (Ves.73).

Bunun arkasından, 11-12 Eylül gecesi de, yine telgraf başına gelen Süvari Alay Komutanı Cemal ve Mutasarrıf Vekili Tevfik ve Topçu Alay Komutanı Münir ve Jandarma Yüzbaşısı Faruk ve Baytar Binbaşısı Mehmet ve Elazığ'dan gelen Alay Komutanı İlyas Beyler adına, İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatya'dan İlyas Bey: Güvenilir bir kimse olan Jandarma Yüzbaşısı Faruk Bey'den şimdi alınan bilgiler aşağıda yazıldığı gibidir:

Faruk Bey, Kâhta ve civarında takipteydi. Malatya'ya beş saat uzaklıkta Rika köyünde Kürtlerin toplandıklarını ve şimdi Mutasarrıf ile arkadaşlarının orada bulunduğunu, Siverek'e kadar olan aşiretlerin peş peşe adı geçen yerlere gelmekte olduklarını ve Dersim işaretlerine varıncaya kadar Kürtlük adına çağrıldıklarını, Mutasarrıf'ın fikrinde, evvela Malatya'ya hücum ve tamamıyla yağma edildikten sonra bütün kuvvetle Sivas'a doğru yürüyeceklerini, Malatya'da bulunan Türkleri katledeceklerini ve sürececeklerini ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü Mutasarrıf'ın Malatya'dan gitmesi Kürtlük adına kendilerine büyük bir aşağılama ve hakaretmiş gibi sayılıyormuş. Vali, bu yağma ve katliama taraftar ve razı olmadığını fakat Mutasarrıf'ın fikrine de engel olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya çarpışarak girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceğini ve beraberlerinde bulunan İngiliz binbaşısı da Urfa'da bulunan İngiliz tümeninin harekete hazır olduğunu bildirmişse de Hacı Bedir Ağa'nın da bunu kabul etmediği ve aşiretlerin Malatya'nın Kürdistan olduğunda ve Malatya'da Kürt

bayrağı çekilmesinde ısrar ettikleri, dün akşam Vali Malatya'ya dönmek istemişse de bırakmadıkları hiç mübalağasız arz olunur. Şartları aşağıdadır:

- 1- Vali'nin yerine dönmesi,
- 2- Mutasarrıf'ın eskisi gibi yerinde kalması,
- 3- Elazığ'dan gelen askerin geri gönderilmesi, 4- Vali'nin yüz silahlı Kürt'le Malatya'ya girdiği zaman, asayişin sağlanması ve Sivas'a doğru yürütmesi,
- 5- Aşiretlerden alınan, yedi tüfek, bir tabancanın geri verilmesi,
- 6- Yukarıda arz ettiklerime emirleri.

İlyas Bey'e şunu yazdım:

11-12 Eylül 1919

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye,

1- Verdiğiniz bilgiler heyetimizce dikkate alındı. Zatialinize şartlar ileri sürenler kimlerdir? Elbette ki böyle bir münasebete girmek asla doğru değildir. Hıyanetleri ortaya çıkan Vali, Mutasarrıf ve yardımcılarının yakalanmaları ve tahrik etmeye çalıştıkları bazı gafil kimseleri uyarmak bahis konusudur. Bunun için tam bir şiddetle karşılık vermek lazımdır. 13'üncü ve 15'inci ve 3'üncü Kolordu Komutanları bu dakikada telgraf başında hep birlikte alınacak tedbirleri kararlaştırmaktadırlar. Mümkün olan kuvvetler her taraftan harekete geçirilmiştir. Sükûnet ve ciddiyetle oraca gereken tedbirlerin zatialiniz tarafından alınmış bulunduğu emniyetimiz tamdır. O bölgede bulunan bütün telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey kardeşimizin hükûmetin kuvvetini ve nüfuzunu en üstün şekilde göstermesi dikkatle göz önünde tutulmalıdır.

2- Bu anda bütün Anadolu merkezlerinden, Zatişahane'ye, yapılan hıyanet arz edilmektedir. Oraca da aynı suretle hareket olunmalıdır.

3- İngiliz binbaşısının sözleri blöftür. Kürtlerin de toplanmaya muvaffak olsalar bile, askerî kuvvet karşısında ne dereceye kadar başarı göstereceklerini takdir buyurursunuz.

4- Bedir Ağa'yı ve Keven aşireti reislerini ve bu haince hareketlere karşı olan reisleri tarafınıza çekmeye çalışmanız uygun olur.

5- Hısnımansur'dan (Adıyaman) hareket eden süvari bölüğüyle Siverek ve Diyarbakır'dan hareket eden birer taburla irtibatınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede bulunan Kongre Heyeti adına

Mustafa Kemal

Gerçi kongre toplantı hâlinde ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat maneviyatı kuvvetlendirmek için Kongre Heyetinin alakasını göstermeyi uygun gördüğüm gibi imza olarak yalnız "Kongre Heyeti" diye de aynı mahiyette ayrıca bir telgraf da yazdım (Ves. 74).

Bu telgrafıma ek olarak, Urfa'da, Antep'te, Maraş'ta bulunan ve pek az olan yabancı kuvvetleri bildirerek "Size bir yabancı tümeninden bahsedenlerin söyledikleri, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak alçaklığından..."dır dedim (Ves. 75).

İlyas Bey, telgrafıma verdiği cevapta "Taarruz hâlinde, şiddetle karşı konulması kesin olarak kararlaştırılmıştır." dedikten sonra "Eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun müddet bir Kürt taarruzuna karşı savunmaya yeterli değildir. Bunun için mümkün olan, süratle yardımcı kuvvetler gönderilmesinin temin buyrulması bir kere daha istirahat olunur." dedi (Ves. 76).

İlyas Bey'e, gerektiğinde bir şey bildirebilmek için telgrafhanede bir subay bırakarak, önemli olan işinin başına gitmesini rica ettim (Ves. 77).

İlyas Bey tarafından 12 Eylül'de çekilen bir telgrafi çeşitli bakımlardan, subaylarımız ve memurlarımız için faydalı olabileceği düşüncesiyle aynen arz edeceğim:

Malatya, 12.9.1919

Sivas'ta 3'üncü Kolordu Komutanlığına,

Halep'teki İngiliz ordusuna mensup albay rütbesinde Mösyö P. Peel adında bir İngiliz subayı, bugün 12.9.1919 öğle üzeri Malatya'ya gelmiştir. Maksudunun Malatya, Harput ve Diyarbakır bölgelerinde ileri gelen kimseler, sivil ve askerî memurlarla görüşmek olduğunu, kaçak Mister Nowil'in memuriyeti hakkında bir şey bilmediğini ve bu hususta İngiliz hükûmetinin kesinlikle bilgisi olmadığını ve böyle bir propagandacı subayın buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşiretler içerisinde derhâl buraya getirilmesi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer haince bir maksatla buralarda gezdiğine kanaat getirirse tevkif ederek Halep'e göndereceğini ilave etti ve Vali Galip Bey'in de kendisiyle görüşmek üzere hayatının korunması hususunda kendisine teminat vererek buraya davet etmesini istedi. Bu hususta, üst makamdan adı geçenin buraya gelebileceği hakkında emir almadan buraya gelmesinin mümkün olamayacağını ve bu hususta ilgili makamlara müracaat edeceğimi de söyledim. Bu izin emrinin süratle bildirilmesine aracı olmamı rica etti. Kendisi "Yüksek Siyasi Mutemet" adıyla bilinirmiş. İstanbul hükûmeti kendisini tanımış. Kendisi burada iki gün kaldıktan sonra Harput'a gidecekmış. Vesikası yoktur. Kendisine muhterem bir misafir olduğu ve özel hürmet gösterileceği söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu zatın Harput'a doğru seyahat yapmasına müsaade edelim mi? Bildirilmesi, Sivas'tan iki subayın şimdi geldiği arz olunur.

15'inci Alay Komutanı

İlyas

Bu telgraf metninde söz konusu olan hususlar hakkındaki hareket tarzını gösterir görüşlerimiz şu suretle kısaca bildirildi:

Sivas, 12.9.1919

Tel

Çok aceledir.

Malatya'da 15'inci Alay Komutanlığına, C: 12.9.1919

Kim olursa olsun, vesikasız bir yabancı subayın Osmanlı ülkesi içinde işi yoktur. Kendisine gayet nazik, fakat askerce kesin olarak durumu bildiriniz ve geldiği yere hemen dönmesini ihtar ediniz. Memleketten çıkıncaya kadar da oranın ileri gelenleri ve memurlar ile hiçbir siyasi temasa geçmemesi için yanına muktedir, uyanık bir subayı veriniz.

Kaçak valinin vatan ihanetiyle itham edildiğini, ele geçince yakalanarak kanunun adaletli pençesine teslim edileceğini, bu hususta, başka türlü bir şey yapmak imkânı olmadığını ayrıca izah edersiniz, efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan tedbir ve tertipler ve bilhassa gösterilen asabiyet ve şiddet sayesinde, Ali Galip ve Halil Beylerin kandırmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış, hiçbir ümidi kalmayan Ali Galip, önce Urfa'ya ve oradan da Halep'e kaçmıştır. Mister Nowil de gözetim altında, rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Diğerleri de çeşitli yollardan kaçmışlardır. Bu safhaları daha fazla anlatmakta bir fayda görmüyorum. Bu hususlara dair söylediklerime ek olarak yayımlanacak olan vesikaların okunmasından, bugün ve yarın için ibret alınacak dersler çıkarılacağını ümit ederim (Ves. 78, 79, 80, 81).

İhanetin Ortak Elebaşlarından Ferit Paşa Kabinesine Taarruz

Efendiler, Ali Galip teşebbüsünün, Padişah'ın ve Ferit Paşa hükûmetinin ve yabancıların ortak bir teşebbüsü olduğuna, arz ettiğim vesikaları gördükten sonra şüphe ve tereddüt edenler kalmaz, zannederim. Bu ihanetin ortak elebaşlarına karşı alınması lazım gelen vaziyet bellidir. Ancak karşı teşebbüste mümkün olduğu kadar cephe hücumundan sakınmak, o günün gereği olmakla beraber, teşebbüs kuvvetini çeşitli hedeflere yönetmekten kaçınarak bir noktada toplamak ihtiyata uygundu. Biz de taarruzun hedefi olarak yalnız Ferit Paşa kabinesini tespit ettik ve Padişah'ın da bu işin içinde olduğunu bilmemezlikten geldik. Ferit Paşa Kabinesinin Padişah'ı hakikatlerden haberdar etmeyip aldatmakta olduğu tezini tuttuk. Padişah, durumu öğrendiği takdirde, derhâl kendisini aldatanlara layık oldukları muameleyi tatbik edeceğinden emin olduğumuzu ileri sürdük ve hükûmetin ortaya çıkmış olan cinayeti üzerine kendisine itimadın kalmaması tabii olduğundan hakiki durumu yalnız ve ancak doğrudan doğruya Padişah'a arz etmekle vaziyetin düzeltilebileceği hususunu, teşebbüslerimiz için hareket noktası kabul ettik. Bu düşünceyle, Eylül'ün on birinci günü Padişaha hitaben bir telgraf hazırlandı; bu telgrafta tahmin buyuracağınız gibi zamanın icabı olan birçok basmakalıp sözler içinde, "Hükûmetin silah zoruyla Kongre'yi basarak Müslümanlar arasında kan dökülmesine sebep olacağı, Kürdistan'ı ayaklandırmak suretiyle vatani parçalamak planını para karşılığında taahhüt etmiş olduğunun vesikalarla ortaya çıktığı, hükûmetin bu işlere alet ettiği adamların perişan edilerek kaçmaya mecbur edildiği, yakalandıkları takdirde kanunun pençesine teslim olunacakları ve bu cinayetleri hazırlayan Dâhiliye ve Harbiye Nazırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren İstanbul hükûmetine milletin itimat ve emniyetinin kalmadığı belirtildikten sonra, namuslu kimselerden meydana gelen yeni bir kabinenin kurulmasıyla bu casus şebekesi hakkında bir an önce kanuni soruşturma yapılarak suçluların cezalandırılması isteniliyor ve adil bir kabine kuruluncaya kadar İstanbul ile hiçbir şekilde haberleşme ve münasebette bulunmamaya karar vermiş olan milletin ordunun ayrılamayacağını, hadisenin içyüzünü bilen ve o civarda bulunan kolordu komutanları zatışahaneze arz etmeye mecbur olduk." deniliyordu (Ves. 82).

İşte bu telgraf suretinin bütün kolordularca İstanbul'a çekilmesinin uygun olacağı düşünüldü. 11 Eylül günü telgraf başında kolordu komutanlarına şu talimatı verdim:

Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suretin 3'üncü, 15'inci, 20'nci, 13'üncü ve 12'nci Kolordu Komutanlarının müşterek imzasıyla çekilmesini uygun görüyoruz. Okunduktan sonra diğer komutanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz:

Suret:

Sadrazamlık Yüksek Makamına,

Şimdi, doğrudan doğruya, pek mukaddes Başkomutanımız, şanlı Halifemiz Efendimize önemli maruzatta bulunmak mecburiyetindeyiz. Engel çıkarılmamasını rica eder, aksi takdirde doğacak vahim neticelerin sorumluluğunun sadece yüksek şahsımıza ait olacağını arz ederiz. 12'nci Kor., 13'üncü Kor., 20'nci Kor., 15'inci Kor., 3'üncü Kor.

Bu önemli maruzat, arz etmiş olduğum gibi Padişah'a yazılan telgraf metninden ibaretti.

Eylül'ün 11'inci günü, bilhassa 12-13'üncü gecesini, her tarafta, kolordu komutanları telgraf merkezlerini işgal ederek kararlaştırıldığı şekilde İstanbul ile haberleşmeye çalışıyorlardı. Fakat Sadrazam ortadan kaybolmuş gibiydi, cevap vermiyordu. Biz de telgraf başında, Sadrazam'ın telgrafları alıp cevap vermesi için baskı yapıyorduk. İstanbul merkezi telgraf memurlarıyla olan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru özel olarak şu bilgiyi verdi: "Sadrazam Paşa'ya yazılan ifade telefonla söylenildi. Alınan cevaplar: Telgraf metni Sadrazam Paşa hazretlerine arz olundu.

İletecekleri maruzatları usulü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgraflar da usulü dairesinde Padişah'a takdim edilir, buyurdıklarını Müdür Bey söylüyor efendim." (Ves. 83)

Bunun üzerine, gece yarısından sonra, saat 4'te şu telgraf, Sivas telgrafhanesine gönderildi:

11.12.1919

Sadrazam Ferit Paşa'ya,

Vatan ve milletin haklarını ve mukaddesatını ayaklar altına alarak ve Padişah hazretlerinin yüce şeref ve haysiyetlerini çiğneyerek birtakım gafilce teşebbüs ve hareketlere giriştiğiniz meydana çıkmıştır. Milletin Padişah'ımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır. Bu sebeple hâlini ve istirhamlarını ancak Padişah hazretlerine arz etmek mecburiyetindedir.

Kabineniz, gayrimeşru hareketlerinin vahim neticelerinden korkarak millet ile Padişah arasında engel teşkil ediyor. Bu husustaki direnmeniz daha bir saat devam ederse, millet artık kendisini her türlü hareket ve faaliyetlerinde serbest saymakta haklı görecektir ve bütün vatanın gayrimeşru kabinenizle kesin olarak alaka ve bağlantısını kesecektir. Bu son ihtarımızdır. Bundan sonra milletin alacağı vaziyet burada bulunan yabancı subaylar vasıtasıyla İtilaf temsilcilerine dahi etraflıca bildirilecektir.

Umumi Kongre Heyeti

Sivas Telgraf Müdürlüğüne de, aynı zamanda telefonla şu emir verildi:

Kongre'mizden seçilen bir heyetle, telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğrudan doğruya Mabeynihümayun'a (Saray) çekilmesine İstanbulca engel olunduğu bildiriliyor. Bir saat içinde telgrafın çekilmesine müsaade edilmediği takdirde İstanbul ile bütün Anadolu telgraf haberleşmelerini kesmeye mecbur olacağımızı üst makamınıza bildiriniz.

Umumi Kongre Heyeti

Kolordu Komutanlarına da aşağıdaki umumi tebliğ yapıldı:

Sivas'tan, 11-12.9.1919

20'nci Kolordu Komutanlığına,

15'inci Kolordu Komutanlığına,

13'üncü Kolordu Komutanlığına,

3'üncü Kolordu Komutanlığına,

Kongrenin Padişahlık yüce makamına olan maruzatına İstanbul'da Telgraf Başmüdürlüğüne engel olunmuştur. Bir saat içinde Saray'a yol verilmezse bütün Anadolu'nun İstanbul ile telgraf haberleşmelerinin kestirileceği cevap olarak, adı geçen müdürlüğe tebliğ ettirilmiştir. Kongre'nin bu meşru isteğine müspet cevap alınmadığı takdirde, tebliğ anından itibaren, Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezleriyle Sinop'ta telgraf haberleşmelerinin durdurulması, yani Kongre'nin tebliğlerinden başka hiçbir telgrafın İstanbul'a geçirilmemesi ve İstanbul'dan kabul olunmaması ve Batı Anadolu ile haberleşmemize engel olmayacaksa Geyve Boğazı tarafındaki hattın dahi tutulması veya geçici olarak kesilmesi ve yapılanların neticesinin bildirilmesi rica olunur.

Bu talimatın yerine getirilmesine engel olacak telgraf memurları, buldukları yerlerde derhâl Harp Divanına verilerek haklarında en ağır ceza uygulanacaktır. Tebligat gereğinin yapılması 20'nci, 15'inci, 13'üncü ve 3'üncü Kolordu Komutanlıklarından rica edilmiştir. Alındığının bildirilmesi.

Sivas'ta Umumi Kongre Heyeti

Bu telgraftaki talimat sonraki telgraflarla tamamlandı (Ves. 84, 85).

11-12 Eylül gecesi yapılmış olan umumi tebliğe ek olarak da şu ricada bulunuldu:

Bu gece netice elde edilinceye kadar hiçbir komutanın ve sivil idare amirlerinin ve ilgili heyetlerin telgrafhaneleri terk etmemesi rica olunur.

Umumi Kongre Heyeti

Telgrafhanelere de şu ihtarda bulunuldu:

Ektir: Bu tebligatın, gereğinin yapıldığı haberi Kongre Heyetince öğrenildikten sonra aynı şekilde aramızda haberleşmeye devam edileceğinden telgrafhanelerde adam bulundurulması rica olunur.

Kongre Heyeti

İstanbul'daki Hükûmetle Münasebeti Kesmek Kararı

İstanbul'un verilen bir saat mühlet içinde Saray'a yol vermeyeceği anlaşılıyordu. Bu bakımdan 12 Eylül 1919 günü, bütün komutanlara ve vilayetlere şu umumi tebliğ yapıldı:

Bir saate kadar, sureti aşağıda yazılı telgraf, Umumi Kongre Heyeti tarafından Sadrazam'a çekilecektir. Bu itibarla siz de hemen bu esasa göre ve bu mahiyette birer telgraf çekiniz ve hemen bildiriniz, efendim.

Umumi Kongre Heyeti

Saat beşte, Sadrazam'a bilgi edinmesi için verilen ve aynı zamanda bütün komutanlara ve vilayetlere yapılan tebligat şundan ibaretti:

Hükûmet, milletin sevgili padişahına olan maruzat ve irtibatını kesmekte ve ortaya çıkan haince hareketine devamda ısrar ettiğinden millet de meşru bir kabine iş başına geçinceye kadar İstanbul hükûmetiyle idari münasebetlerini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta haberleşmelerini tamamen kesmeye karar vermiştir. Mahallî sivil memurlar, askerî komutanlarla iş birliği yaparak bu hususu temin edecek ve neticeyi Sivas'ta Umumi Kongre Heyetine bildirecektir.

Bu tebligat bütün komutanlara ve sivil idare amirlerine gönderilmiştir.

12.9.1919

Umumi Kongre Heyeti

Mebusların Seçimi ile Meşgul Olunmaya Başlanması

Efendiler, ayın on ikinci günü İstanbul hükûmetiyle umumiyetle haberleşme ve bağlantı kesildi. Bazı müstesna yerler ve bu yerlerle olan münakaşalarımızı ayrıca izah edeceğim. Ondan önce, müsaade buyursanız, daha önemli sayılması gereken bir mesele hakkında bilgi arz edeyim. Yüksek malumunuzdur ki Ferit Paşa hükûmeti mebusların seçimi için güya bir emir vermişti. Fakat içinde bulunduğumuz tarihe kadar bu emir yerine getirilmemişti. Son durum üzerine, en önemli meselenin mebusların seçimini bir an önce yaptırmak olacağını takdir buyursunuz. Bu itibarla 13 Eylül'de derhâl bu hususla da uğraşılmaya başlandı (Ves. 86). Uzun uzadıya anlatmaktansa zikrettiğim tarihte verilen ilk umumi talimatı aynen bilgilerinize sunmayı daha faydalı bulurum. Tebligat şudur:

Tel.
13.9.1919

Balıkesir'de 14'üncü Kolordu, Konya'da 12'nci Kolordu, Diyarbakır'da 13'üncü Kolordu, Erzurum'da 15'inci Kolordu. Ankara'da 20'nci Kolordu, Bursa'da 17'nci Tümen, Çine'de 58'inci Tümen, Bandırma'da 61'inci Tümen Komutanlıklarına ve 61'inci Tümen vasıtasıyla Edirne'de 1'inci Kolordu, Niğde'de 11'inci Tümen Komutanlıklarına, Vilayetlere, Müstakil Sancaklara, Belediyelere, Müdafaai hukuk Cemiyeti Merkez Heyetlerine,

İstanbul hükûmetinin tuttuğu ve takip etmekte olduğu irticai yola ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük tehlike ve tehditlerine karşı haklarımızı savunmak için millî meclisin seçimini ve toplanmasını bir an önce sağlamak bugünün en önemli vazifesidir. İstanbul Hükûmeti, milleti aldatarak mebus seçimlerini aylarca yapmamış olduğu gibi son zamanda verdiği seçim emrini de türlü sebeplerle savsaklamakta ve geciktirmektedir. Ferit Paşa'nın, Toros'un ötesindeki vilayetlerimizden vazgeçtiği Barış Konferansı'na verdiği nota ile sabit olmuş ve Aydın vilayeti üzerinde Yunanlarla sınır tespitine kalkışması oradaki işgali, oldubitti hâlinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil sayılmış ve memleketin işgal edilen diğer bölgeleri için de bunlara benzer gafilce ve haince siyasetiyle memleket ve milletin parçalanmasına yol açacağı kesinlikle anlaşılmıştır. Millî meclisin toplanmasından evvel Barış Anlaşması'nı imzalayarak milleti bir oldubitti karşısında buldurmak niyetinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerle, Umumi Kongre, orduyu ve milleti uyanık bulunmaya davet ederek aşağıdaki hususların süratle yerine getirilmesini, milletin hayati meseleleri olarak kabul ve beyan eder:

İlk olarak: Seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanuna göre en kısa zamanda yapılarak tamamlanması için belediyeler ve Müdafaai hukuk Cemiyetleri bütün güçleriyle çalışmalıdır.

İkinci olarak: Sancaklardan çıkarılacak mebusların nüfus miktarına göre sayısı hemen tespit olunarak Heyetitemsilîyeye şimdiden bildirilmelidir. Adaylar meselesi daha sonra haberleşilerek halledilecektir.

Üçüncü olarak: Gerek seçim hazırlıkları, gerek seçimlerin yapılmasında gecikmeye yol açacak sebeplerin şimdiden düşünülerek ortadan kaldırılması ve hiçbir gecikmeye meydan verilmeyerek seçimlerin en kısa zamanda neticelendirilmesi.

Bu kararı bölgenizdeki bütün belediye ve Müdafaai hukuk Cemiyetlerine bildirerek gereğinin bir an önce yerine getirilmesine yardımcı olmanız rica olunur.

Heyetitemsilîye

Memleketi Mercisiz Bırakmamak İçin

Ferit Paşa hükûmeti inadında devam ediyordu. Bilindiği gibi düşünceye kadar devam etti. Memleketi günlerce mercisiz bırakmak elbette pek büyük mahzurlar doğururdu. Bundan dolayı önce fikir sormak üzere ve arkasından bazı itirazlara bakmaksızın emir tarzında tebliğ ettiğimiz kararları, Eylül'ün 13-14 gecesi şu suretle tespit etmiş ve kaleme almıştım:

“Kongrece alınması düşünülen tedbirleri gösteren suret, aşağıda arz edilmiştir: Bu husustaki yüksek görüş ve fikirleriniz alındıktan sonra, umumi heyetçe görüşülerek tatbik mevkiine konulacaktır. 15.9.1919 öğlesine kadar cevabınızı bekliyoruz, efendim.”

Millî davayı haince tevil ve tefsir ile millî teşebbüs ve faaliyetlerimizi gayrimeşru olarak ilan eden Saltanat ve Hilafet makamına karşı milletin ebedî bağlılığını bütün meşru ve kanuni vasıtalarla ispata çalıştığımız hâlde, Padişah ile millet arasında bir mânia duvarı teşkil eden ve ahaliyi silahlanmaya, birbirini öldürmeye sevk ve tahrik eden İstanbul hükûmetiyle münasebetlerini kesmek mecburiyetinde kalan Umumi Kongre Heyeti, aşağıdaki kararları zatialilerine bildirmeyi vazife sayar:

1- Padişah hazretlerinin yüce adına ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde, devlet işleri ve muameleleri eskisi gibi yürütülmeye devam olunacaktır. Irk ve mezhep farkı gözetilmeksizin halkın canı, malı, ırzı ve her türlü hakları teminat altında bulundurulacaktır.

2- Hükûmet memurlarının kendilerine verilmiş vazifeleri milletin meşru davasına uygun bir şekilde yapmaları tabiidir. Aksi takdirde vazifeden kaçınanların mazeretleri istifa sayılarak, yerlerine uygun görülen kimseler getirilecektir.

3- Vazife sırasında millî dava ve akıma aykırı hareketleri görülecek ve tespit edilecek memurlar din ve milletin selameti adına kesin olarak şiddetle cezalandırılacaklardır.

4- İstifa etmiş memurlardan ve halktan, her kim olursa, milletin kararları aleyhinde kışkırtıcı hareket ve telkinlerde bulunanlar da şiddetli cezalara çarptırılacaklardır.

5- Memleket ve milletin selamet ve saadeti hak ve adalet, memleket içinde güvenlik ve asayişin sağlanmasıyla mümkündür. Bu hususta gereken her türlü tedbirlerin alınması kolordu komutanlarıyla vali ve müstakil mutasarrıflıklardan beklenmektedir.

6- Milletin istekleri, Zatıshane'ye arz ve nakle muvaffak olunup da milletin güveni ve itimadını kazanmış meşru bir hükûmet kuruluncaya kadar haberleşme merci Sivas'ta Umumi Kongre Heyetitemsilîyesi olacaktır.

7- Heyetitemsilîyece alınan kararlar, bütün millî teşkilat merkezlerine gönderilecek ve ilan olunacaktır.

Mustafa Kemal

Yapılan İtiraz ve Tenkitler

Efendiler, bu son arz ettiğim tebligatımız üzerine, kısmen hafif fakat kısmen de oldukça şiddetli itirazlara, direnmelere ve hatta karşı teşebbüslere ve tehditlere uğradık. İtirazlar ve tenkitler, yalnız son tebliğimiz hükümleri üzerinde kalmadı. Bu münasebetle daha başka noktalara da yayıldı. Bu hususta yüksek heyetinize belirli bir fikir vermiş olmak için bu yolda yapılmış olan yazışmalardan bazılarını kısaca arz etmekliğime müsaadenizi rica ederim.

Erzincan Müdafaa-i hukuk Cemiyeti Merkez Heyetinin 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında: “Kararların uygulanmasından önce, İstanbul hükûmetine kırk sekiz saatlik bir süre verilmesinin uygun olacağı bütün üyelerce kararlaştırılmıştır.” tarzında zararsız bir düşünce ileri sürülüyordu (Ves. 87).

Diyarbakır’dan 13’üncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey; 14 Eylül 1919 tarihli uzun şifresinde: “Hükûmet merkeziyle büsbütün alaka kesilerek yazışmalar Kongre Heyet-i temsilîyesi ile yapılacak olursa, muhalifler, siyasi bir maksat güdenler bu hareketi Hilafet’e karşı isyan edilmiş göstererek halkı yanıltacaklardır. Bu durum devam ederse memur ve askerin maaşları ve yiyecek masrafları için kaynak ve tedbir düşünülüyor mü? İstanbul hükûmeti İngiliz nüfuzu altındadır. Her türlü ısrar ve çabaya rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükûmet kurulmasına imkân yoktur. İngilizler, hükûmetin uygun görmesiyle geniş ölçüde bir işgal planı uygularsa, yeni baştan İngilizlerle savaşa girişmeye taraftar mısınız? Ve girişildiği takdirde başarı sağlanacağından ne dereceye kadar eminsiniz? Bu ısrarlı hareket vatanın menfaatlerine uygun mudur?” gibi birtakım düşünceler ve soruları içine alıyordu (Ves. 88).

Erzurum Merkez Heyetinin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: “Talimatnamemizin altıncı maddesinin (yani Heyet-i temsilîyenin merci olma ile ilgili) nizamnamemizle uygunluğu sağlanmak üzere merkez heyetlerinden uygun karar alınması gerekir.” denilmektedir.

Malatya’daki komutan İlyas Bey’in 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: “Elazığ vilayeti halkının, Kongre’nin maksat ve emelinden haberdar edilerek hiç olmazsa bir derece aydınlatılmalarına değin bu hususun geri bırakılması yerinde görülürse, uygun bulduğumu arz ederim.” düşüncesi ileri sürülüyordu. (Ves. 89).

İçinde bulunduğumuz Sivas’ın Müdafaa-i hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti de uzun bir raporunda: “Bildirilen maddelerin bütününden memlekette geçici bir idare ilan edileceği anlaşılmaktadır.” diye başladıktan sonra “bunun, cemiyet nizamnamesinin özel maddesine ve hiçbir maddesine dayanmak imkânı görülememekte olduğu hakkında” dikkatimiz çekiliyor ve Zatışahane’ye arz olunacak hususları ulaştırabilecek yolları büyük bir sükûnet ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde aramayı” tavsiye ediyordu (Ves. 90).

Heyet-i temsilîye üyelerimizden olup birçok davet ve ricalarımıza rağmen bize katılmayan, Sivas Kongresi’nde bulunmamak için mazeretler ileri süren Servet Bey’in “Esselamü aleyküm” dindarca hitabıyla başlayan 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzon’dan çektiği açık telgrafında: “Sivas Kongresi beyannamesini ve daha sonra tebligatınızı aldık. Cevap olarak bildirdiğimiz düşünceler Kazım Paşa Hazretlerince görülmek arzu edilmiştir ve görülmüştür” ... “Önce Sivas Kongresi’nin, umumi kongre şekline girmiş ve bir Heyet-i temsilîye vücuda getirmiş olduğu anlaşılıyor ki bu nokta kararlarımıza aykırıdır” ... “Sivas Kongresi, Heyet-i temsilîyemiz arasına üye seçmeye yetkili olamayacaktır” ... “İstanbul hükûmeti ile haberleşmeyi kesme bir oldubitti hâline geldi” ... “Heyet-i temsilîyenin merci olması meselesi umumi efkâr üzerinde pek kötü tesirler yapacaktır. Bundan kesin olarak kaçınılmalıdır.” ... “Sivas Kongresi, Erzurum nizamnamesini değiştirmeye yetkili değildir. Bu kongre, Vilayatişarhiye Heyet-i temsilîyesine uymaya mecbur olacaktır. Erzurum kararları üzerinde, zihinlerin bir sarsıntı devresi geçirdiği bugünlerde, onun dışındaki hükümlere şüpheli gözlerle bakılacağından şüphe buyurmayınız.”... “Erzurum Kongresi hükümleri dışında yapılacak işlere katılmayacağız.” protestosu ile son buluyordu (Ves. 91).

15'inci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın 15 Eylül 1919 tarihli yazısında "Sivas Kongresi'nin sorusuna karşılık olarak Trabzon heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri cevabı okudum. Pek yakından tanıdığım bu zatlara güvenim ve saygım sınırsızdır. Kendilerinin görüşlerine yön veren temel düşünceyi anlıyorum ve benimsiyorum" dedikten sonra ayrıntılar üzerinde görüşlerini ileri sürüyor ve bu arada "Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu vilayetleri adıdır. Sivas Kongresi ise bütün milleti temsil eden bir kongredir ki bu kongrenin de ayrıca bir temsilciler heyeti olması tabiidir. Ancak Sivas Umumi Kongresi Heyetitemsilîyesi, Doğu Anadolu Vilayetleri Temsilciler Heyetini ortadan kaldırmış olmuyor. Bu Temsilciler Heyeti tabiatıyla her an mevcuttur. Yalnız bu Temsilciler Heyetinden olup bugün Sivas Kongresi Heyetitemsilîyesine girmiş bulunanlar varsa, bunların, Doğu Anadolu Vilayetleri Temsilciler Heyetinden istifa etmelerini istemek doğru olabilir. Sivas Kongresi, bütün milletin menfaatlerini ve Doğu Anadolu Vilayetleri Temsilciler Heyeti de yalnızca Doğu Anadolu vilayetlerinin hak ve menfaatlerini korur." ... "Heyetitemsilîye'nin merci olmaklığı ve yetkisi keyfiyeti, meselenin en önemli noktasını teşkil etmektedir ki bu konuda şimdiden acele gösterilmemesi hususunda sizinle tamamen görüş birliği içindeyim. Heyetitemsilîye tekliflerinin birden beşe kadar olan maddelerine gelince, bunların değil sorulmasını, hatta beyanname hâlinde veya bir temenni şeklinde bile yayımlanmasını fazla görürüm." görüşünde bulunuyordu (Ves.92).

Trabzon'da Servet Bey'e yazdığımız cevap telgrafıyla Kazım Karabekir Paşa'ya verdiğimiz cevaptan da bahsedeyim. Servet Bey'e yazılan telgraf şuuydu:

Trabzon'da Servet Beyefendi'ye,

Trabzon Merkez Heyetinden sorulan görüşe henüz cevap gelmedi. Bu husus ayrıca Kazım Paşa hazretlerinden de sorulmuştu. Görüşlerin birleştirilmesine neden lüzum görüldüğü tabiatıyla anlayışlamamıştır. Sırayla belirtilen görüşlerinize aynı sıra ile aşağıdaki gibi cevap arz ediyorum:

Önce, Sivas Kongresi'nin umumi bir kongre olacağını herkes biliyordu. Bunun, sizce başka türlü görülmekte olduğunu şimdi ilk olarak sizden işitiyorum. Heyetitemsilîye meselesine gelince, bu heyet aslında Erzurum Kongresi'nin seçtiği ve kabul ettiği heyettir. Şu sırada bendenizle birlikte Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sivas'ta hazır bulunmaktadırlar. Daha dört üyemiz eksik olmakla beraber çoğunluk vazifesini yapmaktadır. Bunun da sizce açık bir şekilde bilineceğine şüphemiz yoktur. Çünkü sizi de durumun öneminden dolayı daha Erzurum'da iken çağırılmış ve diğer arkadaşların birlikte götürüleceği bildirilmişti. Sivas Umumi Kongresi'nin, nizamnamemizin sekizinci maddesine göre bazı üyelerle Heyetitemsilîye'mizi güçlendirebileceği birlikte görüşülmüş ve bunda da mahzur görülmemiş, tersine millî birliği temsil için bu, gerekli sayılmıştı. Sivas Umumi Kongresi'nde bundan başka bir şey yapılmamıştır. İstanbul hükûmeti ile haberleşmeleri kesmek, temel kararlarımızın dördüncü maddesinin dışında değil, içinde ve hatta o madde içine giremeyecek, hatıra gelmeyen haince sebeplere dayanır bir mahiyettedir. Esasen bu oldubittiyi yapan biz değiliz, İstanbul hükûmetidir. Şifre telgrafımızda bildirilenlerin yapılması zaruri bir iştir. Bundan, hiçbir şekilde vazgeçmeye imkân kalmamıştır. Biz, tatbik hususunda bizimkine uygun görüşünüzü almak üzere başvurmayı bir vazife saydık. Uygun görüp görmemek, sizce değerlendirilecek bir husustur. Yalnız şunu da arz edeyim ki bugün Anadolu ve Rumeli'nin birlikte harekete mecbur olduğu bir yönde, azınlığın değil, çoğunluğun uygun bulduğu yola girmeye ve azınlıkları bu yola çevirmeye kesin mecburiyet vardır. Merci olmaklık ve yetki meselesi hakkında daha akla yatkın bir görüşünüz varsa, lütfen bildiriniz. Benimsenmesi zaruri görülen bugünkü hareket tarzı dikkatle incelenirse, bütünüyle nizamnamemize ve Erzurum Kongresi'nin temel kararlarına uygundur.

Bunun dışına çıkıldığı noktayı göremiyorum. Şu duruma göre zatıalilerinizin kendinizi katılmaktan alıkoyduğunuz nizamname ve bilinen kararlar dışında yapılan işlerin açıklanmasını rica ederim. Bugün kaçınılmayacak bir hareket varsa, o da, İstanbul hükümetinin millet ve memleketin kaderini alçakça İngilizlerin arzusuna bırakması ve kendi menfaatlerine kurban etmesidir. Buna karşı buraca alınan karardan başka bir karar alınmasına imkân varsa, lütfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kazım Karabekir Paşa'ya da verdiğimiz uzun cevabın başlangıcı aynen şöyle idi:

Servet ve İzzet Beylerin, Heyetitemisiliye'nin Trabzon Merkez Heyetinden açıklanmasını istediği hususta cevap olarak çektikleri açık telgraf alındı. İçindeki açıkça duyurulması mahzurlu olan düşünceleri, Heyetitemisiliye tamamen Servet ve İzzet Beylerin kendi görüşleri olarak kabul eder. Heyetitemisiliye herkesten istediği düşünceleri, Servet ve İzzet Beylerden değil, nizamname gereğince Trabzon Merkez Heyetinden istemiştir. Servet ve İzzet Beylerin görüşlerini ihtiva eden özel telgraf ile tarafınızdan hem kendilerine hem de Heyetitemisiliye'ye cevap olmak üzere ileri sürülen düşünceler hakkında da aşağıdaki açıklamalara lüzum görülmüştür:

Her şeyden önce, adı geçen kişileri sizce de bilinen düşüncelere sevk eden temel fikri anlamak, maalesef Heyetitemisiliyece mümkün olamamıştır.

Nizamnamenin dördüncü maddesi, bir geçici idare kurulması sebeplerini ve şartlarını açıklar. Hâlbuki bilinen son haince olaylar sebebiyle alınmış ve alınması lüzumu üzerinde düşünce sorulmuş olan tedbirler, hiçbir vakit geçici idare kurmak gayesi ile ilgili değildir. O hâlde, bu hususla dördüncü madde arasında münasebet aramaya lüzum yoktur. Tedbirler, Zatişahane'ye doğrudan doğruya başvurmaya yol bulmak ve meşru bir kabinenin iş başına getirilmesini istirham etmek maksadıyla alınmıştır.

Sivas'ta toplanan kongre, Batı Anadolu temsilcileriyle Erzurum Kongresi'nin Umumi Heyeti, buna göre bütün Doğu Anadolu vilayetleri adına yetkili olmak üzere, kongrenin kararına uygun şekilde seçilen bir hususi heyet bulundurmakla, Sivas Kongresi elbette bütün Anadolu ve Rumeli adına ve bütün milleti temsil etmek üzere umumi bir kongre vasfını kazanmıştır. Bu kongre, Erzurum Kongresi kararları ve teşkilatını aynen fakat tabiatıyla daha da genişleterek kabul etmiş ve sonunda Şarki Anadolu Müdafaaihukuk Cemiyeti, "Anadolu ve Rumeli Müdafaaihukuk Cemiyeti" umumi adı altında genişletilerek birleştirilmiştir.

Nizamnamenin üçüncü maddesi ve kongrenin temel kararları zaten bu yüksek gayenin sağlanmasını kesin dilek olarak göstermiştir. Sivas Umumi Kongresi, Erzurum Kongresi'nde Şarki Anadolu Müdafaaihukuk Cemiyeti adına seçtiği Heyetitemisiliye'ye tam olarak güvenini bildirmek suretiyle, aynen Anadolu ve Rumeli Müdafaaihukuk Cemiyeti için Heyetitemisiliye olarak kabul etmiştir. Buna göre, Sivas Umumi Kongresi'nin kararları başka, Erzurum Kongresi'nin kararları başka ve Şarki Anadolu Müdafaaihukuk Cemiyetinin Heyetitemisiliye'si başka ve Anadolu ve Rumeli Müdafaaihukuk Cemiyetinin Heyetitemisiliye'si başka gibi başlıklar ve ayrılıklar elbette söz konusu olamaz ve bunun söz konusu olması şüphesiz ki pek samimi olan millî birlik maksadımız ve mukaddes gayemiz için son derece zararlıdır. Böyle olunca birbirini ortadan kaldıran Temsilciler Heyetleri olmadığı gibi birine girince diğerinden çekilmesini istemenin doğru olabileceği üyeler de yoktur. Bugün, bütün Anadolu ve Rumeli'yi içine alan cemiyetimizin, Sivas'ta bulunan tek Heyetitemisiliye'si Erzurum Kongresi'nde nizamnamenin özel maddelerine uyularak seçilmiş dokuz kişiden beşinin katılmasıyla vazife

görmeye devam etmektedir... Hakları, yetkisi ve menfaatleri Doğu Anadolu vilayetlerinden tabiatıyla hiçbir bakımdan az olmayan Batı Anadolu'nun, haklı ve yerinde olan düşünce ve tekliflerini dikkate almayarak onları, olur olmaz bir tabi durumunda bulundurmaya kalkışmak bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususlardandır... Bu sebeple Heyetitemsiliye'miz altı üye ilavesiyle güçlendirilmiştir." (Ves. 93).

Bundan sonra daha birçok açıklamaları içine alan bu telgrafımız, aynen Trabzon Merkez Heyetine de çekilmiştir (Ves. 94).

Bu münakaşalar üzerinde daha birçok açıklama ve açıklama istekleri oldu. Hatta "Müdafaai hukuk Heyeti Trabzon Merkezi" uydurma imzasıyla diğer vilayetlere aleyhimizde telgraflar da çekildiği görüldü (Ves. 95). Nihayet on beş gün sonra Trabzon'dan bir telgraf aldık. Fakat Servet Bey'den değil... Aynen arz edersem durum anlaşılır.

Sivas'ta Heyetitemsiliye adına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,
Sureti aşağıya alınan Trabzon Belediye Heyetinin telgrafı İstanbul'a şimdi çekiliyor. Bu suretin 15'inci Kolordu Komutanlığına yazdırıldığı arz olunur.
Mevki Komutanı
Ali Rıza

Suret
1 Ekim 1919

İstanbul, Sadrazam Ferit Paşa Hazretleri'ne,
Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen millî feryadı Trabzon kendisine mahsus ağırbaşlılık ve sükûnetle inceledi ve takip etti. Memleketin, bu duruma fazla tahammülü yoktur. Vatan sevginiz varsa artık mevkini terk ediniz Paşa hazretleri.
Belediye Reisi Hüseyin

Üye	Üye	Üye	Üye
<i>Hüsnü</i>	<i>Ahmet</i>	<i>Mehmet Avni</i>	<i>Mehmet Salih</i>
Üye	Üye	Üye	
<i>Şefik</i>	<i>Mehmet</i>	<i>Temel</i>	

Kazım Karabekir Paşa'nın Tavsiyeleri

Kazım Karabekir Paşa'dan 7 Eylül 1919 tarihinde de kişiye özel bir şifre aldım. Pek içten ve kardeşçe bir dille yazılmış olan bu şifre bir iki hatırlatmayı ihtiva ediyordu. Kazım Karabekir Paşa: "Paşam, diyor, Sivas'tan gelen tebliğ ve genelgeler, kâh Heyetitemisiliye adına kâh doğrudan sizdendir. 10 Eylül 1919 tarihinde, İstanbul'daki hükûmete hitaben kendi adınıza tebliğ ve ihtarlarımız olmuştur. Bana itimat ve emniyet buyurunuz ki bu şekilde imzanızla yapılan tebligat, sizi en çok hürmetle sevenlerce bile, büyük bir samimiyetle ve iyi niyetli düşünceyle tenkit olunuyor... Bunun ne kadar tesirli olacağını ve tepkiye yol açacağını takdir buyurursunuz... Bu bakımdan Heyetitemisiliye ve Kongre kararlarının daima imzasız, sadece Heyetitemisiliye diye yayınlanmasını rica ederim." Telgraf şu cümlelerle son buluyordu: "Yüksek şahsiyetinizin her hâlde ortada tek başına görülmemesi memleket menfaati bakımından gereklidir. Oy birliği ile (Bu noktada oyları toplanan kişilerin veya heyetin kimler olduğunu henüz bugüne kadar öğrenebilmiş değilim.) arz olunan bu ricalarımın iyi karşılanacağından eminim, ellerinizden öperim." (Ves. 96).

Kazım Karabekir Paşa'yı samimi olarak tereddüt ve tenkide düşürdüğünü gördüğünüz noktaları mümkün olduğu kadar açık olarak düşünmenin ve izah etmenin gereği ortadadır. O tarihteki duygu ve düşüncelerimin ilham mahsulü olan görüşlerimi, bugünün yeni tesirlerine kaptırmaktan sakınarak, o tarihte verdiğim cevabı aynen arz etmeyi tercih ederim:

19 Eylül 1919

15'inci Kolordu Komutanı Kazım Paşa Hazretleri'ne,

C:

Muhterem Kardeşim,

Derin bir samimiyete dayandığına asla şüphe etmediğim kanaatinizi açık bir kardeşlik diliyle bildirmiş olmanız, kardeşlik bağlarımızın sağlamlaşmasına ve yürekten memnuniyetimin doğmasına vesile olmuştur. Zihninizde beliren mahzurları bütünüyle anlıyorum. 10 Eylül tarihinde kendi adıma hükûmete gönderilmiş bir tebliğim yoktur. Yalnız telgrafhanede bulunduğum bir sırada, Dâhiliye Nazırı Adil Bey ile makine başında karşı karşıya geliverdik. Onun Sivas Valisi Reşit Paşa'ya verdiği manasız cevaplara karşı bendeniz sırf şahsi olmak üzere onun şahsına hitaben bildiğiniz biraz sertçe uyarmalarda bulundum. Bu, bayağı bir karşılıklı konuşma şeklinde olmuştur. Bundan başka gerek hükûmete ve gerek Padişah'a ve gerek yabancılara karşı olan müracaatlarda hep "Kongre Heyeti" veya "Heyetitemisiliye" ifadesi imza yerine geçmiştir. Yalnız Amerika Senatosuna yazılan ve sizin de bildiğiniz bir mektuba Kongre kararıyla beş kişi imza koymuştur ki bu arada benim de imzam vardır. İçeride yapılan açık yazışmalara gelince, bunda da Heyetitemisiliye tabirini imza yerine kullanmaktaydık.

Ancak bunun bazı çevrelerce kötü tesir ve güvensizliğe yol açtığı görüldü. Gerçekten böyle umumi bir tabirin gösterdiği kişiler ve kuvvet gizli kaıyor. Ortada sorumlu kimdir? Bazı yerlerden, özellikle Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Canik gibi yerlerden doğrudan doğruya şahsen makine başına çağrılmaya başladım. Âdeta Heyetitemisiliye adı altında gizlenen şahıslarla birlikte olup olmadığım üzerinde bir tereddüt belirtisi sezildi. Hatta Trabzon'dan Servet Bey de Heyetitemisiliye imzalı tebligatı kötüye yorarak ve adı geçen heyetin nitelik ve niceliği hakkında birçok yanlış düşüncelerden sonra şahsen bendenizi makine başına çağırdı. Görüşüldükten sonra bütün bu münakaşaların sebebinin imzanın Heyetitemisiliye olarak, belirsiz bir şahsiyet ifade eder tarzda konulmuş olduğunu söyledi. İşte bu sebeplerden dolayı bu imza meselesi, kardeşçe bildirmenizden önce

Heyetitemsiliyece görüşme konusu olmuştu. Heyetitemsiliye'nin gizli bir komitenin yürütme kurulu olmayıp, hükûmetten resmî izin almış kanuni ve meşru bir cemiyetin temsilcilerinden meydana gelmiş olması dolayısıyla, ilgili kanuna uygun olarak, kararların ve tebliğlerin sorumlu bir şahıs tarafından imzalanması usulü zaruri görülmüştü. Heyetitemsiliyenin tebliğlerine ve yayımlarına umumi ve belirsiz bir ad vererek düşeceği kanun dışı durumdan dolayı doğacak mahzurlar millî akıma karşı olanların esasen yapmakta oldukları zararlı propagandalara imza bulmak yüzünden ilave edebilecekleri zarardan pek fazla görüldü ve neticede, oy birliği ile imza koymak usulü karar altına alındı. Bu karara rağmen bu defa yaptığımız kardeşçe hatırlatma üzerine, meselenin bir defa daha görüşülmesini Heyetitemsiliye'ye teklif ettim. Daha önce ileri sürülmüş olan gerçekler ve düşüncelerden dolayı "ayın" şekilde yazılan şeylerin Heyetitemsiliye kararlarıyla olduğu açıklanmak üzere yazılmasına oy birliği ile karar verdiler. Şahsımla ilgili olması bakımından bu görüşmede tarafsız kalmayı uygun gördüm. Prensip olarak bir kişinin imza etmesi kabul edildikten sonra, benim yerime başka birinin imza etmesi söz konusu oldu. Bu noktada heyetin ileri sürdüğü mahzurlar şunlardır: Bütün cihan benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün başka bir kişinin imzasıyla tebligata başlanınca ve benim ismimin ortadan kalkmasıyla, ya aramızda bir geçimsizlik ve ayrılık olduğu sanılacak veyahut herhangi bir kişi imza ettiği takdirde benim ortaya çıkmaktan çekinir, gayrimeşru bir durumda olduğum ve buna göre de yapılanların gayrimeşru bulunduğu zannına düşülecektir. Bundan başka, herkesçe inanılacak ve güvenilecek bir arkadaşımız imzasıyla ortaya çıkınca, bugün benim için görülen mahzurlar aynen o arkadaşımız için de görülecektir. O hâlde onun da çekilip diğer birinin imza koymaya başlaması gibi neticede bizim için güçsüzlük belirtisi olacak bir sıra takip etmek gerekir. Bilmem bunu ne dereceye kadar yerinde bulursunuz? Gerçekten bendenizin şahsım, bilhassa işin başlangıcında saldırı hedefi olarak görülmüştü. Fakat gerek içeriden ve gerek dışarıdan beklenen saldırılar yapılmış, Allah'a şükür hepsi de isteğimize uygun sonuçlanmıştır. İstanbul hükûmeti ve kötülüğümüzü isteyenler her teşebbüslerinde yenilmişlerdir. Yabancılara gelince Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek ciddi görüşmeler yapılmış ve bunların Sivas'a kadar gelen yetkili memurları bizimle iyi münasebetlere girişmişlerdir. Bizim de içinde bulunduğumuz Kuvayimillîye'nin, bir iki kişinin kıskırtması sonucu olmayıp tamamen millî ve umumi bir şekilde ve mahiyette olduğunu, bize de söyleyerek rapor ile ilgili makamlarına bildirmişlerdir. Bir de bu gibi hareketlerde az çok ön ayak olanlar hakkında memleketimizde bilinen ahlaksızlık icabı bazı kirli vicdanlı insanların dedikodusunun önüne geçmek mümkün değildir. Bu hissî durum, her millette de aynıdır. Bu gibi mahzurlara karşı buraca düşünülen tek çare, bizim sarsılmaz bir dayanışma ve samimiyetle yüce gayemize yürümekte bir an tereddüt göstermemekliğimizdir. Bendeniz, umumi menfaatlerle ilgili iş ve hareketlerimizde şahsi görüşlerimle değil, bütün değerli arkadaşlarımla içten ve gönülden birliğiyle hareketi tercih ettiğim siz kardeşimce de bilinmektedir. Bununla beraber bu hususta başkaca siz kardeşimin hatırına gelebilecek düşüncelerinizi bildirmenizi bekler, büyük hürmet ve samimiyetle gözlerinizden öperim, kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbul hükûmeti ile haberleşmeyi kestiğimiz 12 Eylül 1919 tarihinden sonra Ferit Paşa kabinesinin düştüğü tarihe kadar değişik tarihlerde tekrar Padişah'a, yabancı devlet temsilcilerine, İstanbul Belediyesine ve bütün basına çeşitli muhtıra ve beyannameler yazıldı (Ves. 97).

Padişah'ın Beyannamesi

20 Eylül 1919 tarihli, Sadrazam Damat Ferit imzalı bir umumi tebliğ ile Padişah'ın da bir beyannamesinin yayımlandığını hatırlayacaksınız (Ves. 98). Bu beyannamenin dikkate değer noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu noktaları sıra ile işaret edeceğim:

1- Hükûmetin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir'de meydana gelen facialar Avrupa devletleri ve medeni milletlerin dikkatini çekti ve lehimizde sevgisini uyandırdı.

2- Bir hususi heyet yerinde tarafsız olarak soruşturmaya başladı. Hakkımız medeniyet dünyasının gözleri önünde ortaya serilmektedir.

3- Millî birliğimizi bozacak hiçbir karar ve teklif olmadı.

4- Bazı kimseler tarafından sözde halk ile hükûmet arasında anlaşmazlık olduğu ilan ediliyor.

5- Bu durum, kanuni şartlar içinde bir an önce yapılmasını arzu ettiğimiz seçimleri de geri bıraktırıyor ve barışın yaklaşmakta bulunduğu bir sırada, varlığı mutlaka gerekli olan Meclisimebusanın toplanmasını da geciktirecektir.

6- Bugün vatandaşlarımdan beklediğim, hükûmetin emirlerine tamamiyle uymaktır.

7- Büyük devletlerin hak verici duyguları Avrupa ve Amerika umumi efkârının ölçülü davranışı durumumuzu ve haysiyetimizi koruyacak bir barışa yakında kavuşmak ümidimi kuvvetlendirmektedir.

Yüksek malumlarıdır ki bu beyannamenin yayımlanması bizim, memleketle İstanbul hükûmeti arasında haberleşme ve münasebetleri kestiğimiz ve bu noktada ısrar etmekte bulunduğumuz günlerde oluyor. Herhâlde verdiğimiz talimat ve umumi emirlere uyulduğu takdirde, beyannamenin hiçbir taraftan alınmaması ve millete okutturulmaması gerekli idi. Hâlbuki şimdi arz edeceğim bir telgraftan, karar ve tebliğlerimize uyulmayarak ve görüşümüze büsbütün aykırı olarak bu beyannamenin bazı taraflardan alındığı anlaşıldı.

Trabzon Mevki Komutanına,

Yüce Padişah hazretlerinin milletine karşı yayımlamak lütfunda buldukları beyannamelerinin derhâl memurlar ve şehir halkına duyurulması gereklidir. Böylece, şimdiki hain hükûmetin, melek huylu Padişah'ımız Efendi'mizi ne kadar küstahça bir cüretle hâlâ aldatmakta olduklarını anlamayanlar kaldıysa, tamamen bilip anlasınlar. Millet ve memleketi için kutlu yüreklerinin ne kadar büyük bir sevgi ve esirgeyişle dolu olduğunu gösteren bu beyannamede, en açık bir surette göze çarpan husus, kabinenin haince hareketi hakkında Hilafet makamına millet tarafından arz olunan şikâyet yazısının hâlâ kendisine ulaşmamış olmasıdır. Çünkü millet ve vatana karşı bizzat kabine üyelerinin yönelttiği ihaneti bilmiş olsalardı, bu hainleri bir dakika bile mevkilerinde tutmayacaklarına kutlu beyannamedeki ifadenin samimiyeti en büyük şahittir. Bu hainler, bu hakikati bildikleri için Halife'miz Efendi'mizi doğrudan doğruya millete temasa getirmiyorlar. Bunun için millete düşen vazife, şanlı Padişah'ına sonsuz sevgi ve bağlılığını durmaksızın tekrarlar ve gösterirken bütün millet ve ordunun, ayrılmaz bir bütün hâlinde, söz götürmez haklarını, millet hayatını ve memleketi kurtarmaya çalıştıkları fakat bu hain kabinenin, bağlılık belirten bu meşru hareketi, Padişah'ımız Efendi'mizden gizledikleri, büsbütün ters bir şekilde gösterdikleri hakikatini, dün karar verildiği üzere, Hilafet makamına vasıtasız arz etmek ve duyurmaktır. Erzurum halkının bu yolda yazacakları telgraf sureti oraya bildirilecektir.

21 Eylül 1919 Kolordu Komutanı

Kazım Karabekir

Kazım Karabekir Paşa, bu telgrafını şöyle bir notla bize de bildiriyordu:

Bu konuda yüksek düşünceleriniz var mı? Bu kutlu beyanname milletin Padişah'ına karşı hakikati bildirmesine yeniden bir fırsat vermiştir ki Erzurum halkı, kabinenin bütün cinayetlerini tekrar etmek suretiyle yeniden Padişah'a maruzatta bulunacaklardır. Bunun suretini ya çekilmek için veya bilgi için muhterem heyetinize sunacağım.

Kazım Karabekir

Makine başında cevap olarak bildirdiğimiz düşünce şuydu:

Ferit Paşa kabinesinin canice iş ve hareketleri ile ilgili vesikaların millete gerektiği ölçüde, köy ve kasabalara kadar ulaştırılıp yayımlanmamış olduğu yüksek malumunuzdur. Böyle olsa bile bu tebliğler ile Padişah'ın beyannamesinin ihtiva ettiği şeyleri karşılaştırarak mukayese ve muhakeme etmek ve hakiki durumu çıkarmak pek mümkün değildir. Bu sebeple biz, aslında böyle bir beyannamenin Babıali'de sahte olarak hazırlanmakta olduğunu da daha önce haber almış ve bunun milletin zihnini bulandırmasını önlemek için İstanbul'dan alınmamasını uygun bulmuştuk. Zaten İstanbul ile resmî haberleşmenin kesilmiş bulunmasından dolayı doğrudan doğruya Saray'dan değil, yine Ferit Paşa'nın notu ile Babıali'den verilen bu beyannamenin Sivas, Ankara, Kastamonu ve başka merkezlerde olduğu gibi hiçbir taraftan alınmamış olduğunu sanıyorduk. Bu beyannameyi almak için daha önce milletin Padişah'a durumu ve hakikati anlatmasına müsaade olunması gerekirdi. Bunun için bu beyannamenin yayılıp herkese duyurulmasına aracılık etmeyi faydalı bulmuyoruz. Fakat bu beyanname Trabzon, Erzurum ve Sivas gibi merkezlerde gerekenler tarafından okunmuş bulunduğuna göre, düşündüğünüz gibi her merkezden İstanbul'a bir telgraf çekilmesi uygun olur.

Mustafa Kemal

Padişah'ın bu beyannamesinin, milletin zihninde doğuracağına şüphe olmayan kötü tesirlerin bir dereceye kadar önüne geçebilmek için bu beyannameye yazılanları yalanlamaya ve çürütmeye vesile olacak şekilde Padişah'a bir cevap yazmayı ve bunu memlekette yayıp duyurarak okutturmaya tek çare olarak düşündük ve öyle yaptık (Ves. 99).

Halit Bey'in Trabzon ve Çevresinde Millî Teşkilat Kurmaya Memur Edilmesi

Efendiler, Trabzon'da bir-iki kişinin, pek yiğit ve muhterem olan Trabzon halkının hiç de bilgisi olmadığı hâlde, onlar adına, oradaki millî varlığı şahıslarıyla temsile kalkıştıklarına ve bu yüzden millî teşebbüs ve kararların gereği gibi yürütülüp yerine getirilmemekte olduğuna kanaat getirdim. Trabzon'da vali bulunan Galip Bey adında bir zatın da menfi akımı yaratmakta amil olduğunu anladım. Bunun üzerine Trabzon civarında Torul'da bulunan ve henüz tümenine komutaya başlamamış olan Halit Bey'in Trabzon çevresinde millî teşkilat kurmaya memur edilmesi uygun görüldü ve Kolordu Komutanı'na bu düşünce bildirildi. 20 Eylül 1919'da alınan cevapta: "İngilizlere karşı gizlenen Halit Bey'in, yaradılışı gereği ortaya çıkarması muhtemel durumların bu nazik zamanda belki düzeltilmesi mümkün olamaz." yolunda bazı düşüncelerden sonra, "Halit Bey, haberim olmadan maruzatta bulunsa bile yerine getirilmemesi" bildiriliyordu (Ves. 100) .

Kazım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına verdiğimiz cevapta: İngiliz mahzurunun bizlerce düşünülmediğini ve şiddetli ve kesin hareket mahzurlu görüldüğüne göre Trabzon'da durumun düzeltilmesi neye ve ne gibi vasıtaya bağlı ise, onun doğrudan doğruya kendileri tarafından düşünülmesini 22 Eylül 1919 tarihli bir şifre telgrafla rica ettik (Ves. 101).

Bizim, 15'inci Kolordu Komutanı ile bu yazışmaları yaptığımız günlerde, Torul'dan Yarbey Halit Bey de doğrudan doğruya bizimle haberleşmeye başladı. Kendisini cevapsız bırakmamak ve durum hakkında aydınlatmak maksadıyla karşılık verdik.

15'inci Kolordu Komutanı'nın, bir bakıma bizim 22 Eylül 1919 tarihli telgrafımıza cevap teşkil eden, 27 Eylül 1919 tarihli bir şifre telgrafını aldık. Bunda, halkı önce aydınlatmak ve doğru yola götürmek vazifesini yaptıktan; karşı duranlar görülürse, onları da layık oldukları muameleye uğratmaktan ibaret olan ve pek büyük tecrübelerle kazanılan prensibini aynen Trabzon çevresinde uyguladığını açıkladıktan ve Dokuzuncu Tümen Komutanı Rüştü Bey'i, kurmaylarıyla birlikte, üçüncü Tümen Komutanlığı vekilliğiyle Trabzon'a gönderdiğini, Halit Bey'i Trabzon için uygun bulmadığını bildirdikten sonra "İngilizler hakkındaki görüşe gelince, bana kalırsa, mümkün olduğu sürece açık ve belirli bir düşmanlıktan kaçınmayı tercih ederim." kanaati ifade ediliyordu (Ves. 102). Buna verdiğim 29 Eylül 1919 tarihli özel ve şahsi cevabımda şunları yazdım: "Trabzon vilayeti umumi efkârı hakkındaki bilgiler tamamen buraca da bilinmektedir. Trabzon merkezi dışında, bütün kaza ve sancaklarıyla haberleşilmektedir. Merkezdeki durum da valinin tevkif ve uzaklaştırılmasından sonra ortadan kalkmıştır. (Valiyi tevkif eden ve muhafaza altında Erzurum'a gönderen, emrim üzerine, Halit Bey'dir). Rüştü Bey'in Üçüncü Tümen komutanlığı vekilliğiyle Trabzon'a gönderilmesinde aklıma gelen noktaları arz edeceğim:

İlk olarak, valiyi tevkif eden Halit Bey'dir. Birkaç gün sonra Rüştü Bey'in bu şekilde gönderilmesi Halit Bey'in hareketini oradaki kötü düşüncelilere karşı tenkit gibi olabilir.

İkinci olarak, Halit Bey, ciddi durumlarda tümenin başına geçmeyi beklerken, bugün geçirmekte olduğumuz ağır ve tarihî anlarda, başka bir kişinin yerine geldiğini görmekten müteessir olabilir. Bu tutumdan vazgeçilmesini rica ederim. Bununla birlikte kolordunuzun askerî işlerine karışmak istemem (Ves. 103).

Kazım Karabekir Paşa'nın verdiği 2 Ekim 1919 tarihli uzun cevapta, bu muamelenin Halit Bey'in başvurusu üzerine olduğunu ve kendisine durumu tam olarak anlatmak için Erzurum'a çağrıldığını bildirdi (Ves. 104). Hâlbuki 1 Ekim 1919 tarihinde Üçüncü Tümen Emir Subayı Üsteğmen Tarık imzasıyla, Başyaver'im Cevat Abbas Bey'e gelen özel bir şifrenin son cümleleri şöyleydi:

"Son günlerde Komutan Bey, Üçüncü Tümenin bugünkü komuta durumunun değiştirilmesini kolordudan istedi. Eğer kolordu bu teklifi kabul etmez ve yerine getirmezse, emir almaksızın fiilen

komutaya başlayacağını ve önceki karar gereğince kolordudan ayrılarak doğrudan doğruya kongrenin emrine gireceğini arz eyerim. Paşa hazretlerini gereğince aydınlatınız efendim.” (Ves. 105).

Bu tarihten on beş gün sonra idi. Kazım Karabekir Paşa’dan 17 Ekim 1919 tarihli şu telgrafi aldım:

Kendi bölgemde millî arzunun gerçekleştirilmesi ve yerine getirilmesi için son noktaya kadar askerlikten ve komuta zincirine uymaktan ayrılmamak hususunu, geleceğin disiplini için de son derece lüzumlu görüyorum. Atılganlıkla ileri görüşlülüğün birbiriyle uyuşturulmadığı yerlerde ve işlerde, netice pek parlak da olsa, tez elden tersine döndüğü ve faydasız kaldığı misalleriyle görülmüştür. Özellikle, İngiliz, Fransız temsilcilerinin bulunduğu Trabzon çevresinde, komuta zincirinin çok iyi anlaşılmasına ve pek uyanık ve ileri görüşlü davranılmasına çok büyük ihtiyaç vardır.

Üzülerek bildireyim ki verdiğim açık talimata rağmen Halit Bey’in kendi başına ve askerî kıyafetiyle, Vali’yi tevkif etmesi tuhafı dillere destan olmuştur. (Halit Bey’i bu işe sevk edenin kim olduğunu arz etmişim.). Seçimler meselesinde de bu şekilde faaliyet gösterirse, kendisi için İngilizlerin bir çıkış daha yapmaları ve güç durumun ortaya çıkması kaçınılmaz olur (Seçimler meselesinin çabuklaştırılması ve millî arzuya uygun olarak halledilmesi için Halit Bey’e ve başka gereken birçok kişilere, yardım ve gayrette bulunmaları özellikle, rica edilmişti. Bir de İngilizlerin yapacağı çıkışın kaçınılmaz ne gibi bir durum yaratabileceğini; kendi durumumu göz önüne getirerek bir türlü anlayamamış olduğumu itiraf edeyim.). Bunun için adı geçen efendiyle haberleşilmeyerek yüksek arzularınızın yerine getirilmesinde bendenizin aracılığını rica ederim. Adı geçen şahsiyeti her türlü iddianın ötesinde ise herhangi bir bölgeden mebus seçilmesi hakkındaki yüksek fikirlerinizin bildirilmesi arz olunur.

Bu telgrafa 19 Ekim 1919 tarihinde sadece şu cevabı verdim:

“Halit Bey’in mebus olmak veya olmamak konusundaki temayüllerini bilmediğimden bu hususta düşünce bildiremeyeceğim efendim.”

Efendiler, Ferit Paşa kabinesinin düşmesine kadar geçen günler içinde karşılaştığımız meseleler çeşitlidir. Engeller ve güçlükler az değildi. Bunların hepsini sayıp açıklamaya kalkışmak, yüksek heyetinizi çok yorabilir. Bu yüzden, bu safhayı tamamlayacağımı sandığım bazı noktalara yalnız dokunmakla yetineceğim.

Ali Galip’in tavsiyesi üzerine, İstanbul hükûmetince Dersim Mutasarrıflığına tayin edildiği anlaşılan ve Sivas’a gelen Osman Nuri Bey, 8 Eylül’de Sivas’ta alıkonuldu.

Millî akıma karşı haince davranışlarda bulunduğu ortaya çıkan Ankara Valisi Muhittin Paşa, özel maksatla geziye çıkmıştı. 13 Eylül’de Çorum’da bulunuyordu. Muhittin Paşa’nın yakalanıp muhafaza altında Sivas’a gönderilmesi için Ankara’da Kolordu Komutanı’na ve Samsun’da Beşinci Kafkas Tümeni Komutanı’na emir verildi. Muhittin Paşa tevkif edilerek Sivas’a getirilmiştir. Kendisiyle bizzat görüştüm. Gerekli öğütleri verdikten ve uyarmalarda bulunduktan sonra yaşına hürmet ederek Samsun üzerinden İstanbul’a gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de üç-dört gün sonra özel şekilde Sivas’a davet olundu.

Millî Mücadele’ye karşı oldukları anlaşılan Niğde mutasarrıfı, muhasebecisi ve komiserinin muhafaza altında Sivas’a gönderilmeleri, 16 Eylül’de Niğde’de Tümen Komutanlığına emir olundu.

Kastamonu Valisinin İstanbul Hükûmetince Değiştirilmesi ve Buradan Çıkan Hadise

Efendiler, Kastamonu'da vali bulunan İbrahim Bey, ben ordu müfettişi iken Kurmay Başkanı'm bulunan Albay Kazım Bey'in şahsen tanıdığı bir kimse idi. Bu sebeple kendisine her türlü sırlar bildirilmişti. Aramızda şifreli yazışmalar yapılmaktaydı. Kendisi İstanbul hükûmeti tarafından İstanbul'a çağrıldı. Bu çağrıya asla uymaması gerekirken, anlaşılmaz sebepler ve düşüncelerle - İstanbul'da tevkif olunmak için Kastamonu'yu terk etmişti. İstanbul, İbrahim Bey'in yerine bir başkasını Kastamonu'ya vali tayin etmişti. Bu zat, 16 Eylül'de İnebolu'ya varmış bulunuyordu. Kendisinin tevkifini oradaki ilgililere emrettik. Bu meselede enteresan küçük bir safha oldu. Müsaadenizle biraz etraflıca anlatayım: Kastamonu'da ve Kastamonu vilayeti içinde gevşeklik ve kararsızlık eserleri görülmeye başlayınca, Kastamonu'ya güvenilir ve becerikli bir subayın gönderilmesini Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'dan rica etmiştim. Fuat Paşa, Kastamonu Mevki Komutanı sıfatıyla oraya Albay Osman Bey'i göndermişti. Osman Bey, tam 16 Eylül günü Kastamonu'ya varmıştı ve yeni gelen vali hakkında verdiğimiz emrin uygulanmasını kendisinden bekliyorduk. Arz ettiğim emri verdikten sonra, uygulama ve yürütme hakkında telgraf başında bilgi bekliyordum. Gece olmuştu. İstedğim bilgiyi vererek, Kastamonu'da konuşabileceğim bir kimse bulamıyordum. Nihayet, 16-17 Eylül gecesi, Kastamonu ve dolayları Komutanı Albay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve aynen şu telgrafi verdi:

Bugün Kastamonu'ya geldim. İstanbul hükûmetinin adamları ve Vali Vekili ile Jandarma Komutanı'nın bir oyunuyla evimde tevkif edildim. Yiğitlik timsali subaylarımızın yardımlarıyla şimdi kurtuldum. Ben de Vali Vekili'ni ve Jandarma Alay Komutanı'nı birlikte tevkif ettirdim. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki durum ciddidir. Kongreden çok rica ederim, bütün kararlarından buraya bilgi vererek Kastamonu'nun muhterem halkını aydınlatsın. Yeni valinin İnebolu'ya indiği haber alınmıştır, hakkında ne muamele yapılacaktır? Burada Vali Vekili ve başkalarının tayini hakkında millî kongrenin bana yetki vermesini ve bu istirahatımın cevabını makine başında şimdi beklediğimi arz ederim.

Osman Bey ile makine başındaki görüşmemiz şöylece devam etti. Kendisinden sordum: Şimdilik orada duruma hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada vilayet ileri gelenlerinden güvenilir kim vardır? Yeni tayin olunup İnebolu'ya geldiği haber alınan valinin adı nedir?

Osman Bey'in cevabı şu idi: "Hâlen vilayete hâkimim. Her hâlde, kongrenin yardımcı olarak beni aydınlatması gereklidir. Tayin olunan valinin, Konya valiliğinden emekli, çok eski bir zat olduğu söyleniyor. İsmi Ali Rıza'dır. Kuvvetim, iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir ağır makineli bölüğünden ibarettir. Halk ile henüz görüşülememiştir. Vilayet ileri gelenlerinden Defterdar Ferit Bey vardır."

Osman Bey'e şu emri verdim: "Şimdi kendiniz vali vekilliğini üzerinize alınız ve bütün askerî ve sivil kuvvetleri elinize almaya tam yetkilisiniz. Gelmekte olan valiyi, hemen tevkif ettirecek süratli tedbirler alınız. Yaptıklarınıza açıktan karşı çıkanlara tereddütsüzce silah kullanırsınız. Vilayet defterdarı, benim Diyarbakır'dan tanıdığım Ferit Bey ise size yardım etmesi gerekir. Bolu Mutasarrıfı'na, aldığımız vaziyeti ve yetkiyi şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı şekilde hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevkif Bey'e de benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre anahtarı vardır?"

Osman Bey'in cevabı: "Vali vekilliğini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendi üzerime almayacağım. Bildiğiniz Ferit Bey'dir. Sinop Mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi vazifeden alınmıştır. Vekillik, Jandarma Tabur Komutanı Remzi Bey'dedir. Mazhar Tevfik Bey'in Sinop'ta olduğu

bildiriliyor. Şifre anahtarı tevkif edilen alay komutanındadır; istendi, alacağım cevaba göre arz ederim, efendim.”

“Yanınızda başka şifre anahtarı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, durumdan bilgisi var mıdır?” diye sordum.

“Durumdan bilgisi yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre anahtarı almadım çünkü tevkif edileceğimi bilmiyordum, makam şifresiyle yazarım ümidindeydim.” cevabını verdi.

“Oradaki jandarma tabur komutanı kimdir, ne kadar jandarma kuvveti vardır, emriniz altına girdi mi?” sorusunu yazdırdım. Buna da verdiği cevapta: “Jandarma Komutanı Emin Bey, yanımda ve benimle iş birliği yapmıştır, merkezde jandarma sayısı otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle iş birliği yapmıştır, polis sayısı kırktır. Piyade Tabur Komutanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tevkif edilmiştir. Jandarma Tabur Komutanı Emin Bey yüzbaşısıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır.”

“Emin Bey’i biraz anlatır mısınız?” sorusuna “1902 mezunlarından, Üsküplü Emin, tanırırsınız. Ayrıca ellerinizden öpüyorlar.”

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım: “Emin Efendi’yi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey’e durumu anlattınız mı? Önemli hususlar makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop Mutasarrıf Vekili olan Jandarma Komutanı’na güvenilmezse onun yerine sizce uygun görülecek birinin vekilliğe geçirilmesi için gerekli tedbirler düşünülmeli. Yardıma ihtiyaç görüyor musunuz?” Osman Bey: “Kuvvetçe ihtiyaç görüp görmediğimi daha sonra arz edeceğim; Jandarma Tabur Komutanı, yeni geldiği için tutumu anlayamamıştır, efendim.” cevabını verdi. Osman Bey’e başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Bey ile durum üzerinde görüşüp görüşmediklerini sorup anladıktan sonra, şu telgrafı yazdırdım:

16-17 Eylül 1919

Osman Bey ve Ferit Beyefendi’ye,

Tedbirlerinizde ve çalışmalarınızda başarı dilerim. Bize durumunuzdan ve gelmekte olan valinin tevkif edildiğinden haber vermenizi bekleriz.

Mustafa Kemal

Kastamonu da İstanbul'a Karşı Harekete Geçiyor

Ferit Bey, Vali Vekili; Albay Osman Bey, Kastamonu ve dolayları Komutanı olarak çalışmaya başladıktan bir iki gün sonra, kendilerini tekrar telgraf başına çağırarak bilgi istemiştim.

İstanbul'da gereken makamlara, istenildiği gibi halkın imzası altında telgraflar yazıldığı ve bütün vilayetlere ve sancaklara da bu telgrafların gönderildiği bildirilmekle beraber birtakım sorular da soruluyordu. Bu arada "halk diyormuş ki:

1- Diğer vilayetlerin umumi efkârı bizimle beraber değiller midir?

2- Bu olağandışı durum ne zamana kadar devam edecektir?

3- Kabinenin direnmesine karşı ne gibi tedbir buyuruldu? Lütfen bizi aydınlatınız, Paşa'm."

Halk adına yöneltilen bu soruların Vali Vekili ve Komutan Beylerin de zihinlerini işgal etmekte olduğunu düşünmek ve ona göre cevap vermek zahmete değirdi. Bundan dolayı Sivas-Kastamonu telini saatlerce işgal eden uzun bilgi verildi ve açıklamalarda bulunuldu. Bu açıklamaları şöyle özetleyebilirim:

1- Millî galeyan, vatanın her köşesinde kuvvetli ve ateşli bir şekilde vardır. Bütün vilayetlerin en ufak köylerine kadar halk ve en ufak birliğine kadar bütün ordularımız baştan aşağı hassasiyetle ve tam bir birlik hâlinde, bildirilen kararları uygulamakta ve yürütmektedirler. Ve halkın ikinci ve üçüncü sorusuna cevap olmak üzere de:

2- Ne vakit ki Kastamonu halkı, bu durumu olağan dışı bulup endişeye düşmek zaafından kurtularak maksadımıza erişinceye kadar dayanmakta tereddüt eseri göstermeyecektir, işte o zaman olağan dışı durum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Kabinenin direnişi tabiidir. Buna karşı başka tedbire kalkışmadan önce ilk tedbirimizi hakkıyla ve her tarafta kesinlikle uygulama çarelerini düşünelim. Mesela: Bolu'nun durumu hakkında ne yapılmıştır? Bolu hizasına kadar bütün mevkilerin İstanbul ile resmî haberleşmesinin kesildiğinden emin miyiz? Bununla ilgili olarak, beklediğimiz bilgiler henüz gelmedi. İşte, bu dediğim tedbir İstanbul'a kadar genişletildiği takdirde kabinenin direnmeye gücü kalmayacağını sanırım. Bunun beraber bundan sonra da çok cahilce ve çok ahmakça bir direnişe devam etmek isterlerse, her hâlde daha tesirli tedbirler uygulanmasına imkân vardır.

Bundan sonra Vali ve Komutan'ın verdiği bilgilerden şunlar anlaşıldı: İnebolu'dan İstanbul'a geri gönderilen yeni vali Zonguldak'ta, Dâhiliye Nazırı'ndan şöyle bir emir almış:

"Bolu ve çevresi serbesttir. Zonguldak'a çıkınız, vilayetin gereken yerleriyle haberleşiniz ve son emre kadar orada bekleyiniz." Gerçekten yeni vali, Zonguldak'ta kalmış ve tehditlere başlamış. Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak Mutasarrıfı'na yeni valiyi tevkif edip karadan Kastamonu'ya gönderilmesini emretmişler, Mutasarrıf bunu yapmamış. Bununla beraber teşebbüsü öğrenen yeni vali, orada barınmayarak, İstanbul'a dönmüş (Ves. 106).

Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu Kuvayımilliye Komutanı

Bir münasebetle arz etmiştim ki 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Kongre adına bazı kararlar almış ve hazırlıklar yapmıştı. Ali Fuat Paşa'ya, Kongrece "Batı Anadolu Kuvayımilliye Komutanı" unvanı verildi. Paşa, Eskişehir ve dolaylarını millî bir bölge sayıp komutanlığına Süvari Yarbayı Atıf Bey'i; Afyonkarahisar dolaylarını da millî bir bölge sayıp komutanlığına 23'üncü Tümen Komutanı Ömer Lütfü Bey'i tayin etmişti. Bu Tümenle Anadolu'ya geldiğimiz daha ilk günlerinde ilgilenildiğini ve meşgul olunulduğunu o günlere ait açıklamalarım sırasında söylemiştim. İstanbul hükûmeti Fuat Paşa'nın yerine Hamdi Paşa'yı tayin etmiş ve göndermişti. Hamdi Paşa, Eskişehir'e kadar geldi. Orada, kendisine 16 Eylül'de İstanbul'a dönmesi gerektiği bildirildi.

İngilizler, Eskişehir Bölgesi Kuvayımilliye Komutanı olan Atıf Bey'i tevkif edip İstanbul'a gönderdiler. Kuvayımilliye Komutanı olan bir kimsenin kendini kolaylıkla düşman eline düşürmeyecek tedbirleri almış olması gerekirdi. Bu husustaki gaflet ve tedbirsizlik kendisini kurtarmak için uzun zaman arka arkaya teşebbüslerde bulunmamızı gerektirdi. Bildiğiniz gibi o tarihte Eskişehir'de İngiliz birlikleri vardı. Fuat Paşa, toplayabildiği millî kuvvetlerle birlikte Eskişehir'e yakın Cemşit denilen yere gitmişti. Eskişehir'i uzaktan sardı. Eskişehir'de bulunan İtilaf Kuvvetleri Komutanı General Sally Clade'in Fuat Paşa'ya gönderdiği bir mektupta kullanılan ifadeler ve Kuvayımilliye'mizi vasıflandırış şekli, millî komutanlarımızın ve Kuvayımilliye'mizin yüksek şeref ve haysiyetlerine karşı bir tecavüz sayıldığından ve adı geçen generalin hak ve yetkisi dışında görüldüğünden bu hususta İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri siyasi temsilcilerinin bir muhtıra ile dikkatleri çekilmişti. 25 Eylül 1919 tarihinde General Sally Clade'in Fuat Paşa'nın yanına gönderdiği bir heyet -ki bir kurmay binbaşı ile Eskişehir İngiliz kontrol subayından meydana gelmişti İngilizlerin iç işlerimize ve millî mücadelemize hiçbir şekilde karışmayacaklarına dair söz verdiler. Bu sıralarda İngilizler, Merzifon'da bulunan kuvvetlerinin geri alınması hâlinde memnun olup olmayacağımızı dolaylı yoldan anlamak istemişlerdi. Tabiatıyla, pek memnun olacağımızı, bildirmiştik. Gerçekten, oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarıyla birlikte, önce Samsun'a çektiler. Sonra oradan da İstanbul'a götürdüler. Eskişehir'e hâkim olduktan sonra Fuat Paşa'yı, Bilecik ve Bursa dolaylarına göndermeyi düşünüyorduk.

Konya Valisi Cemal Bey İstanbul'a Kaçıyor ve Konya Halkı da İstanbul'u Tanımıyor

Efendiler, Konya'da vali bulunan Cemal Bey, Ferit Paşa kabinesinin Anadolu'da önemli bir dayanak noktası hâline geldi. Konya'da Ordu Müfettişi olan Cemal Paşa'nın İstanbul'a gidip gelememesi, orada bulunan Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in kararsızca davranışları ve en sonunda habersiz İstanbul'a çekilip gitmesi, Konya ve dolaylarını Vali Cemal Bey'in hükmü altında bırakmıştı. Oraya, gayeyi yakından anlamış olan bir kimsenin gönderilmesine ihtiyaç vardı. Sivas'ta yanımızda bulunan Refet Bey'in gönderilmesi uygun görüldü. Refet Bey hareket etti. Konya'da, Heyetitemsiliye tarafından gönderilen bir komutanın gelmekte olduğu haber alınınca, vatansever kimseler canlanmış, öte yandan da Vali Cemal Bey cezaevinde ne kadar kanlı katil, tutuklu varsa hepsini çıkarıp silahlandırmış ve kendisine bir kuvvet yapmak istemişti. Konya'nın muhterem halkı, bu alçakça harekete karşı ayaklanarak vatanseverliğin gerektirdiği şeyi yapmaya karar vermiş ve bunun farkına varan Cemal Bey, 26 Eylül'de İstanbul'a kaçmıştır (Ves. 107). Halk, belediye dairesinde toplanarak, Hoca Vehbi Efendi'yi vali vekilliğine getirmişti.

Refet Bey'in Yersiz Bazı Teklifleri

Efendiler, dikkate değer bir noktadır; bu anda hatırıma geldi, yüksek heyetinize arz etmeden geçemeyeceğim; Sivas-Konya yolu üzerinde bir telgraf merkezinden, Refet Bey'den özel bir telgraf aldım. Refet Bey, bunda Konya ve dolaylarında başarı sağlamak için kendisine 2'nci Ordu Müfettişliği unvan ve yetkisinin verilmesi lüzumunu bildiriyordu. Refet Bey birçok zaman sonra Ankara'da bulunduğum sırada, Bolu dolaylarındaki asilerin tepelenmesine memur edildiği zaman dahi oradan bir şifre ile halk üzerinde mühim tesiri olacağından söz ederek kendisine Paşa unvanının verilmesini benden istemişti. O zamanlar Refet Bey'in gerek birinci ve gerek ikinci arzularını yerine getirecek resmî mevki ve yetkide bulunmadığımı açıklamaya lüzum yoktu. Özellikle bunu Refet Bey'in en iyi bilmiş olmasına şüphe edilebilir mi? Refet Bey, bu arzularını yerine getirtmek için benim İstanbul hükûmeti nezdinde aracılık etmemi ima etmek istiyordu da denilemezdi. Çünkü dünyaca biliniyordu ki ben, ordu müfettişliğinden ve askerlikten istifa etmiş olduktan başka, Padişah ve İstanbul hükûmeti tarafından sürülmüş ve idama mahkûm bulunuyordum. Çalışmalarım bir kongrenin seçtiği heyet içinde, Heyetitemsiliye içinde, onun adına oluyordu. Millî çalışmalarda bulunmak ve bilhassa bu hususta başarılı olmak için resmî unvan ve yetki şart idiyse de zaten o, benim kendimde yoktu. Başarı sağlamak için içinde bulunduğum durum ve şartların ne olduğu anlaşıldıktan sonra, benden resmî şekiller içinde sıfat ve yetki aramaya lüzum olmayacağı tabii idi. Şüphesiz Refet Bey'i Konya'ya gönderirken biz kendisine gayeye uygun her türlü iş ve hareket için tam ve geniş yetki vermiştik. Bunun kullanılması ve uygulanması onun kendi becerikliliğine ve kudretine bağlıydı.

Efendiler, her tarafı faaliyete ve millî teşkilatlar kurmaya yöneltmek için çalışırken, İstanbul hükûmetinin emeline hizmet eden bazı sivil idare amirleri tarafından sözde manevi tehditle dolu telgraflar da alıyorduk. Mesela, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza adında biri tarafından, yaptıklarımızın İtilaf Devletleri'ne karşıymış gibi sayıldığı ve bu yüzden bütün Osmanlı ülkesinin İtilaf Devletlerince askerî işgal altına alınarak Türk hükûmetine son verileceği, temas neticesinde aldığı bilgiye göre bildiriliyor ve kabine ile uzlaşma teklif olunuyordu. Bu telgrafın Mutasarrıf'a yabancılar tarafından yazdırıldığına şüphe yoktu. Buna, tabiatıyla gereği gibi cevap verildi (Ves. 108).

General Harbord Heyeti ve Generale Verdiğim Cevap

Efendiler, hatırlarımızda olsa gerektir ki memleketimizde ve Kafkasya'da incelemeler yapmak üzere Amerika hükûmeti, General Harbord'un başkanlığı altında bir heyet göndermişti. Bu heyet Sivas'a geldi. 22 Eylül 1919 günü, General Harbord ile uzun uzadıya görüşmelerde bulunduk. Generale, millî mücadelenin maksat ve gayesi ve millî teşkilat ve birliğin ortaya çıkış sebebi, Müslüman olmayanlara karşı olan duygular ve yabancıların memleketimizdeki yıkıcı propagandası ve yaptıkları hakkında geniş ve delilli açıklamalarda bulundum. Generalin bazı garip sorularıyla da karşılaştım. Mesela: "Millet, düşünülebilecek her türlü teşebbüs ve fedakârlıkta bulunduktan sonra da başarı sağlanamazsa ne yapacaksın? Verdiğim cevapta -yanlış hatırlamıyorsam- demiştim ki: Bir millet varlığını ve istiklalini elde etmek için düşünülebilen teşebbüsleri ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarı sağlar. Ya başaramazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Öyle ise millet yaşadıkça ve fedakârca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık söz konusu olamaz.

Generalin sorduğu sorudan asıl maksadın ne olabileceğini araştırmak istemedim. Fakat verdiğim cevabın takdirle karşılandığını bugün yeri gelmişken belirtmek isterim.

Abdülkerim Paşa'nın Aracılıkları

Efendiler, Eylül'ün 25'inci günü akşamı Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu Komutan Vekili Mahmut Bey'den aldığım bir şifre telgrafta şunlar bildiriliyordu: "Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşa'yı telgraf başına istediler. Dâhiliye Nezaretinin vilayet şifresiyle bir şifre yazdırdılar. Bunun özeti, Padişah'ın beyannamesindeki en doğru yol göstermelere göre hareket etmek suretiyle vatanın kurtulması kolaylaşacaktır. Millî mücadele, medeniyet âlemine nefretle karşılanan gayeler gibi aksettirildi. Hükûmetle milletin ayrılığı yabancıların işe karışmasına yol açacaktır. Konferans, hakkımızda karar verirken bu anlaşmazlık hayır ve selamet işareti olmayacaktır. Neticede, mücadelenin liderleri ile görüşmek üzere, yüksek şahsiyetlerle bildirilecek yerde buluşma, oldubitti şeklinde istenmekte ve vaktin darlığından cevap beklenilmektedir. Şahsi görüşlere saygılı davranılacağını, şahsa ve şerefe dokunulmayacağını uzun uzadıya ilave ediyor. Telgrafı yazan bu zat, Kurmay Tuğgenerallerden Abdülkerim Paşa'dır. Bu telgrafa Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa vasıtasıyla ve aynı şifre ile cevap beklemektedir. Adı geçen kişinin, bu hilesi ile müracaatın bizden olduğunu ilan etmek ve yaymak gayesini güttüğü anlaşılıyor. Telgraf başında beklemekte bulduklarından, bir dakika önce kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin bildirilmesi istirham olunur.

Ali Fuat Paşa hazretlerine de yazılmıştır." (Ves. 109).

Mahmut Bey'e aynı günde saat 7 sularında makine başında verdiğim telgrafta şunları bildirdim: "Kerim ve Hadi Paşalara, Fuat Paşa'nın Ankara'da bulunmayıp meşgul olduğunu ve fakat görüşmek istiyorlarsa Sivas'ta bulunan Heyetitemsiye ile ve bu Heyet arasında bulunan Mustafa Kemal Paşa ile makine başında arzu ettikleri tarzda görüşmenin mümkün olduğunu bildirirsiniz. 'Onlar görüşmek arzusundalarsa' diye bildirmekte dikkatli bulunmak lazımdır." (Ves. 110).

Mahmut Bey, Kerim Paşa'nın Ankara'ya çektiği telgrafı aynen bize de yazdı. İçindekiler, aşağı yukarı Mahmut Bey'in özetlediği şeylerdi. (Ves. 111).

Efendiler, İstanbul hükûmeti ile resmî haberleşmeleri kesişimizin on beşinci günündeyiz. Millî karara karşı muhalefet durumuna geçen bazı yerler, ister istemez millî akıma uymaya mecbur edildi. İstanbul hükûmetine hizmet eden bazı memurlar ya kaçtılar ya da boyun eğme durumuna getirildiler. İstanbul'a, bütün memleketten, her gün İstanbul hükûmetinin düşürülmesi isteğiyle ilgili binlerce telgraf yağdırılmaya başlandı. İtilaf Devletleri'nin, Anadolu'da dolaşan subay ve memurları, Millî Mücadele'ye karşı tarafsız olduklarını, memleketin iç durumuna karışmayız sözünü her yerde açıktan söylemeye başladılar. Bu durum karşısında artık Padişah ve Ferit Paşa, Millî Mücadele'nin liderleriyle anlaşmaktan başka çare kalmadığına ve fakat herhâlde, mevkillerini bırakmamak şartıyla, bu anlaşma yolunu bulabilecek araçlar araştırmaya başladıkları kanaatine varılırsa, hata edilmiş olmaz inancındayım.

Efendiler, ismi geçen rahmetli Abdülkerim Paşa, benim çok yakın arkadaşım. Çok namuslu, çok gayretli ve temiz kalpli bir vatanseverdi. Selanik'te ben yüzbaşı, o binbaşı olarak bir büroda çalışmış, senelerce hususi arkadaşlık etmiştik. Rahmetlinin tavır ve hâllerinden tarikat mensubu olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekkelere devam ettiği de görülmüştür. Fakat herhangi bir şeyhe bağlandığını bilen yoktur. Çünkü kendisini, inançları ve vicdan anlayışında, manevî derecelerde - birinci hazret, büyük hazret kabul ediyordu ve kardeşlik dairesinde bulunanlara hazret, kutup vesair gibi - kendisince karşısındakinde gördüğü kabiliyete göre makamlar verirdi. Bana "kutuplar kutbu" derdi. Şimdi açıklayacağım görüşmemizde de bu noktalara tesadüf edeceğiz. Kerim Paşa'nın kendine mahsus bir konuşma üslubu ve yazış tarzı vardı. Kerim Paşa, çok samimi ve zamanında kendisine pek çok şöhret kazandıran yüksek bir belagatla görüşür ve öyle yazardı. Kendisinde, inandırma gücü ve kudreti olduğu da sanılır ve farz edilirdi. Bizim Selanik'te bulunduğumuz sıralarda, orada ordu komutanlığı ve ordu müfettişliği ile bulunmuş olan Hadi Paşa, Kerim Paşa'yı açıkladığım vasıflarıyla dostlar arasında sayılır ve sevilir bir kimse olarak tanıdı.

İşte, Ferit Paşa'nın kabine arkadaşı Hadi Paşa, sıkışmış olan Padişah'ın ve Ferit Paşa'nın, pek uygun bir aracı ile imdadına yetişmek istiyordu. Kerim Paşa, Ali Fuat Paşa'yı da Selanik'ten tanıyordu.

Efendiler, 27-28 Eylül 1919 gecesi, gece yarısına bir saat kala telgraf başında Kerim Paşa ile karşı karşıya geldik. İki taraf birbirini şu sözlerle tanıdı:

Sivas: "Mustafa Kemal Paşa telgraf başındadır. Kerim Paşa'ya söyleyiniz, buyursunlar, diyorlar."

İstanbul: "Yüksek şahsiyetleri, Mustafa Kemal Paşa hazretleri misiniz, ruhum?"

Ben: "Evet, Muhterem Kerim Paşa hazretleri" dedikten sonra:

Kerim Paşa: "Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" adresini yazdırdı ve "Paşa'ya söyleyiniz anlar; Birinci Hazret karşınızdadır." sözlerini bir çeşit parola gibi ilave etti. Kerim Paşa, "Zatıalilerinin afiyetleri iyidir inşallah kardeşim." diye başladı.

Kerim Paşa'nın, İstanbul hükûmeti tarafından kalbinin temizliğinden ve ahlakının yükseldiğinden yararlanılarak nasıl aldatıldığını anlamak için sözlerinin başlangıcını aynen kendisine tekrar ettireceğim. Rahmetli Kerim Paşa şöyle devam etti:

"Vatanın menfaati için büyük vatansever kardeşimle ve muhterem temsilci kardeşlerimle görüşmek isterim. Ayağınız toprağına ulaştırılmak üzere Ali Fuat Paşa vasıtasıyla bir telgraf göndermişim. Yüksek elinize ulaşan işte, o telgraftaki esaslar üzerinde sevindirici bir çözüm inşallah buluruz. Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek mühim karışık devreyi Allah'ın lütfu ile kolayca feraha çıkartırız. Bunun için Allah'ın keremiyle, nurdan yaratılmış, kurtarıcı emellerimizin gönül mürşidiyle bununla ilgili önemli şeyler konuşarak, vatan için olan dileklerimizi bir araya getirelim değil mi pek anlayışlı ve tedbirli kardeşim? Ne buyurursunuz, ruhum? Yere geçesice kötü niyetlilerin bu güzel memleketimiz üzerindeki iftiralara ve açıkça kötülük gütmelerine son verelim ve onları kendi ümitlerinin pusularında kötürüm ve cansız bırakalım ve yalnız, hükûmet ile milletin sırf vatanın selameti ile ilgili hizmetlerini ve işlerini uzlaştıralım ki ortak ve yüce gaye aslında hep birdir. Vatan endişesiyle gösterilen bunca asil tepkilerin, medeniyet dünyası karşısında aziz topraklarımızın gözetilip korunması ile ilgili en büyük vatanseverlik gayreti olduğunu bir kere daha belirtmek için bugünkü durumun güçlüklerini ortadan kaldıralım ve buna bir çare bulmak için de bu aziz kardeşinizle görüşmeye başlayalım, bekliyorum kardeşim. Bu teşebbüsüm hakkında, hükûmetin geniş ölçüde iyi niyet gösterdiğini ilave ederim, ruhum."

Efendiler, Kerim Paşa ile 27-28 Eylül, gece yarısından önce saat 11'de başlayan bu görüşmemiz, gece yansından sonra saat yedi buçuğa kadar, tam sekiz buçuk saat devam etti. Üç safhaya ayrılabilen bu görüşmemiz, esercedit denilen büyük tabaka kâğıtlardan yirmi beş sayfa doldurdu. Bunların hepsini burada okuyarak, tahammülünüzü kötüyeye kullanmaktan korkarım. Rahmetli Kerim Paşa'nın, esaslı görüşlere ve -kendisinin inancına uymasa da- yazık ki güçlü bir mantığa dayanmakla beraber tatlı sözlerinin ve oturaklı cümlelerinin okunup işitilmesini sağlamak için yayımlayacağım vesikalar arasına bu görüşmemizi de aynen alacağım.

Yalnız, bu görüşmede iki tarafın güttükleri hedef ve dayandıkları esas noktalar hakkında, bilhassa neticesine dair kısa bir fikir verebilmek için müsaade buyurursanız, her safhasından birer parça bahsedeceğim.

Kerim Paşa'nın arz ettiğim ilk telgrafına cevap verirken, biraz da onun tarz ve üslubuna uymuş olduğum görülecektir.

Cevabımda ben de şöyle başladım:

"Kerim Paşa Hazretlerine: 'Kutuplar kutbu' deyiniz, anlar." diye seslendikten sonra "Şimdi cevap veriyorum." dedim.

"Pek muhterem ve temiz kalpli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleri'ne,

Allah'a şükürler olsun, afiyetim yerindedir. Büyük ve asil milletimizin meşru haklarını anlamış ve korumaya ve savunmaya bütün varlığı ile girişmiş olduğunu görmekle pek mesudum... Görüşmek hususunda gösterilen arzuya samimiyetle teşekkür ederiz... Fuat Paşa hazretleri vasıtasıyla

çekilmiş olan telgrafın içindekileri öğrenmiş bulunuyoruz. Dayanak noktası olarak kabul buyrulan beyannamede öne sürülen hususların Ferit Paşa ve arkadaşlarına karşı bir hitap ve çıkışma olduğu azıcık bir düşünme ve inceleme ile ortaya çıkacak açıklıktadır. Padişah'ın kalbini derin üzüntülere uğratan durumlar ve davranışlar, milletimiz tarafından değil fakat Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırı Adil Bey, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların çalışma arkadaşları bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey tarafından ortaya konulmuştur.

Malatya'daki ihanet teşebbüsü, Çorum'daki haince tertip, Konya'daki alçakça teşebbüs sizce gerçek yüzleriyle bilinmiyorsa, zatlalilerinizi meselenin çözümüne başlangıç olmak üzere düşündüğünüz noktadaki isabetsizlikten dolayı mazur görürüz... Yabancıların görüşünün lehimizde değişmesi tam bir hakikattir. Ancak bu değişme, hiçbir vakit Ferit Paşa hükümetinin takip ettiği siyaset neticesi değildir. Bu netice, milletimizin varlığını gösterme ve ispatlama yolunda kendi kendisine giriştiği azimli teşebbüsünün eseridir. İşte bu hususta, zatışahaneyi aldatıyorlar...

Kurtuluş çaresi ve yaşama prensibi ancak ve ancak Kuvayimillîye'nin önderliğinde ve millî iradenin üstün olmasındadır. Bu sağlam ve meşru esastan en küçük sapma, Allah korusun, devlet, millet ve vatanımız için çok acı bir yıkım doğurur... Asil millî mücadelemizi kötüye yormak ve kötü göstermekten geri durmayan, aşağılık şom ağızlıların çok olduğu muhakkaktır. Fakat pek çok üzülmeye değer ki bu kötülükten başka bir şey düşünmeyenlerin başında, Devlet-i ebed-müddetimizin sadrazamı Ferit Paşa ve Nezaret mevkilerinde bulunan Adil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor.

Memleketimize, takım takım Bolşevik girdiğini ve Millî Mücadele'nin Bolşevik mücadelesi olduğunu resmî olarak ilan eden ve yayan bu bedbahtlardır.

Asil ve temiz millî mücadelemizin, İttihatçıların son çırpınışları olduğunu ve İttihatçıların parası ile yürütüldüğünü resmen ve açıkça dünyaya, yabancı gazetecilere söyleyen bu gafillerdir.

Anadolu'da, karışıklık olduğunu ajanslarla resmen ilan eden ve Ateşkes Anlaşması'nın özel maddesine göre, aziz vatanımızı düşman işgaline uğratmak isteyen bu cahillerdir.

Malatya'nın Müslüman halkı ile Sivas'ın Müslüman halkını birbirleriyle boğazlaşmaya sürüklemek isteyen bu zavallılardır. Millî Mücadele'nin önüne geçeceğim diye, Sivas'ın ve millî hassasiyetin görüldüğü her yerin yabancılar tarafından işgalini isteyen bu hainlerdir. Bununla beraber, bizim en yüce gayemiz, tıpkı siz kardeşimin düşündükleri gibi kötü niyetlilerin bu güzel memleket üzerindeki iftiralarını ve açıkça takip ettikleri melun maksatlarını kırmak ve onları kendi ümitlerinin pusularında kötürüm ve cansız bırakmak ve devlet ile milletin yaptığı işleri sırf vatanın selametiyle ilgili noktada uzlaştırmaktır. Allah'a şükürler olsun, bu gayenin gerçekleştirilmesinde, artık milletimiz her türlü kötü niyetli davranışları kırmış ve bütün kahramanlığıyla azimli adımını atmıştır. Yabancılar bile milletin yaygın kuvvetini ve azimli kararını ve buna karşılık İstanbul hükümetinin ne kadar sallantıda ve milletle ilgisi bulunmayan âciz bir heyet olduğunu takdir etmiştir. Merzifon'u boşalttılar. Samsun'u da boşaltmaya başladılar. İç işlerimize ve millî mücadelemize karşı tarafsız kalacaklarını söylüyorlar. İşte millî teşebbüslerimizin, istiklali elde etmek yolunda elde etmeyi başardığı ilk netice budur.

Millî akım, İstanbul'da, Kanun-i Esasi hükümlerine uyulmasını sağlamakla neticeye ulaşacaktır.

Şimdiki hükümetin, geniş ölçüde bir iyi niyet taşıdığını sanmanın yerinde olmadığını arz etme müsaade buyurmanızı rica ederim.

Ben, daha Erzurum'dan Ferit Paşa'ya hakikati, durumu izah ederek milletin kuvvet ve iradesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yazmıştım ve kendisine karşı gelme ve engelleme yolunda devam etmemesi gerektiğini ihtar etmiştim. Bu gafil zat, buna cevap vermediği gibi millî akımın birkaç kişinin tahriklerinden doğduğunu ilan etti ve menfaat hırsı ve bilgisizlik gafleti ve körlüğü ile iki tarafı idare ederek mevkilerini koruyabilecekleri gibi asılsız bir zanda bulunan birkaç valisinin aldatici raporlarını, benim temiz ve vatanseverce yol göstermelerime tercih etti. Bugün, her türlü

kötülük ve hainlik ve âciz ve zavallılık durumunda kaldıktan ve millet de bütün olup bitenlerin gerçek yüzünü tam bir açıklıkla öğrendikten sonra, bize düşen vazife, bir an durmaksızın, millî davaya yararlı yeni bir kabinenin işbaşına gelmesini sağlamaktır.

Eğer bugünkü kabinenin şahısları ve hayatları hakkında herhangi bir tereddütleri varsa, bugün için bu gibi şeylerle uğraşma tenezzülünden pek yüksek olan milletimiz adına kendilerine istedikleri söz ve teminatı vermeyi de milletimizin menfaati için gerekli şeylerden sayarız. Fakat tuttukları yanlış yolda inatla direnmekte devam edecek olurlarsa, ortaya çıkacak akıbetlerin sorumluluğu kendilerine ait olacaktır.

İşte, yaptığımız bu iyi niyetli teşebbüs dolayısıyla bir defa daha ve son olarak, asil yüksek şahsiyetiniz gibi kalbi gerçekten vatan ve millet sevgisiyle ve Padişah'a sevgi ve bağlılıkla dolu olan ve kardeşlik hatıralarını daima hürmetle taşıdığım kardeşim Abdülkerim Paşa hazretleri ile de bildirmiş olmak, bizim için her türlü vicdan huzurunun bir defa daha duyulmasına vesile olmuştur.”

Efendiler, buraya kadar söylediğim sözler bir maddenin özetidir. Bundan sonra gelen maddede:

“Millî Mücadele, bütün genişliği ile İstanbul'a doğru ilerlemektedir. Ferit Paşa ve arkadaşları bunu bilmektedir. Zati alileri de bu bilgileri isteyiniz ve aydınlanınız.” dedikten sonra, gerçekten o günlerde yapılmış olan başarılı birtakım hareketlerin raporlarını özetleyerek açıklamada bulundum ve “Artık, bütün bu hareketleri durdurmak, yalnız ve ancak bir şeye bağlıdır. O da millî davaya bütün manasıyla uyacak bir zata kabine başkanlığının verilmesine ve o zatın da millî davayı anlayarak ona göre tedbir almaya girişmesine bağlıdır.” dedim.

“Bütün bu söylediklerimiz karşısında siz kardeşimin de bir düşüncesi varsa lütfen bildirmenizi rica ederim.” cümlesinden sonra, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal” diye imzama koydum.

Bundan sonra, Kerim Paşa: “Önce, zati alileriyle birlikte bulunan muhterem zatların hepsine selam ve hürmetlerimi arz etmek ve iletmek lütfunda bulunmanızı rica ederim.” girişi ile görüşmemizin ikinci safhasını açtılar. Kerim Paşa, devam etti:

“Başladığım kısa konuşmanın bütün safhalarını zati aliniz anlattınız. İki yerde, işin hallinde isabet gösterilmediğini söyleyerek mazur sayılacağımı ileri sürdünüz. Gerçi, her yanda olup bitenler bütünüyle bilinemeyince bir meselede hakemlik etmek güç ise de memleketle ilgili işin çözümlenmesinde bize ışık tutan, tertemiz vatan endişesi olduğundan, dayanağımız sağlam ve bellidir. Vatanın alın yazısının çizileceği şu sıralarda bütünlük içinde bulunan bir millet ve hükûmetin göreceği işi göz önünde tutarak bunun kolay çözüme ulaşması dileğimi arz etmek isterdim.

Hareket noktası olarak aldığımıza işaret buyurduğunuz Padişah'ın beyannamesini anlamakta, mümkündür ki bendeniz yanılmış olayım. Yalnız müsaade ediniz de asıl işlerin hallinde en büyük bir dayanak sayılan bu yüksek beynamedeki toplayıcı yönleri açıklayarak, Padişah'ın dediklerinin neleri içine aldığını anlatayım. Ben zannediyorum ki, Padişah'ımız...”

Ben, hemen Kerim Paşa'nın devam etmesini önleyerek, şunu yazdırdım:

“Kerim Paşa hazretleri, lüzumundan fazla açıklama yapmak, asıl maksattan ikimizi de uzaklaştırabilir ve bir de, Padişah'ın beyannamesinin yorumlarıyla fazla uğraşmak faydasızdır. Rica ederim, asıl mesele üzerinde görüşelim.

Kerim Paşa cevap verdi:

“Asıl mesele üzerinde görüşeceğiz. Müsaade buyurunuz, devam edelim efendim.”

Ben: Rica ederim, en son söz ve teklif üzerinde anlaşalım, dedim. Kerim Paşa: Evet, oraya geleceğiz efendim.

Ferit Paşa Kabinesi Çekilmelidir

Söze ben devam ettim ve “Kerim Paşa hazretleri, meşru çalışmalarımızın ve millî tepkilerin artık daha fazla kötüye yorulmasına ve düzeltilmeye muhtaç görülmesine ve hele bu düzeltmeler ve değiştirmeler için de suçluluğu ve hainliği açıkça ortaya çıkan kabine üyelerinin meşru olmayan savunmalarının esas olarak alındığını görmeye tahammülümüz yoktur. Biz, son durumu açıkladık ve milletin kesin isteğini arz ettik. Bilmem tekrarı lazım mıdır? Zatialileri bu sonuçlandırılması gerekli millî arzuya karşı, Ferit Paşa kabinesinin sadrazamlık gibi devletin en yüksek mevkisini hâlâ kirletmesine aracılık etmek istiyorsanız, bu gayretiniz hiçbir faydalı netice vermeyeceğinden başka, siz kardeşim hakkındaki bizim eski kardeşlik duygularımızın da sarsılmasına yol açacağından endişe ederim.

Şimdi, Ferit Paşa, bir an kaybetmeksizin mevkini bir namuslu kimseye bırakacaksa ve buna inanıyorsanız, hallolunacak hiçbir güçlük kalmamıştır. Aksi takdirde, aracılığınız, kalbinizin kırılmasından ve faydasız bir yorgunluktan başka bir netice vermeyecektir.

Ferit Paşa, mevkisini korumaya devam ederse, bu, kendisinin çok acı bir akıbeta uğramasına yol açacaktır. En son ve en kesin söz şudur: Maksadımız, bu sarsılmaz hakikati Padişah’ın bilgisine sunmaktır. Siz ancak bu asil vazifeyi yapmakla, bugün vatan ve milletin yüksek şahsiyetinizden beklediği dinî ve millî vazifeyi yerine getirmiş olursunuz.”

Kerim Paşa, “Sözü uzatmamak tabii asıl maksattır.” diye başlayarak sözü lüzumundan fazla uzattı. Bu uzun sözler şu cümle ile son buldu: “Vatan için burada yaptığım şu teşebbüs elbette Allah ve millet katında, bütün asaletiyle değerli kalır ve işin gerçek sahibi olan her şeye kadir Ulu Allah, millet ve vatanın kurtuluşunu sağlayacak esasları, arada bulunanlara böylece bağlayarak tamamlar. Ulu Allah güçlükleri çözücüdür. Değerli gözlerinizden öperim.”

Tekrar cevap vermek sırası bana, gece yarısından sonra saat 4.30’da geldi. Kerim Paşa’nın temas ettiği noktaları cevapsız bırakamazdım. Ben de uzun düşünceler ileri sürdüm ve sonunda: “O hâlde, dedim, bizim ve zatialileri gibi gayretli ve vatansever kimselerin yapacağı teşebbüsün gayesi ne olmak gerekir? İdaresinin her dakikasından millet için gelecekteki mukadderatımız için yeni bir felaket sebebi hazırlamaktan başka bir netice beklenmeyen Ferit Paşa ile milletin arasını bulmak imkânsızlığıyla uğraşmak mı yoksa bir an önce bu meşru olmayan kabinenin yerine millet ve memleketin ihtiyaçlarına ve mukadderatına uygun bir yeni heyetin devlet işlerini üzerine alması lüzumunu Padişah’a bildirmek için yol aramak mıdır? Lütfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır şeklinde cevap verirseniz, Allah ve millet katında bütün asaletiyle değerli kalacağına şüphe olmayan bu asil teşebbüsünüzün bizlerle ilgili yöndeki safhasını tamamlamış olursunuz.”

Kerim Paşa, istediğimiz kısa cevaba yine uzun cevap verdi. Fakat bu uzun sözler arasında, bazı cümlelerle, bize Padişah’ın aldatılmış olmayıp her şeyi bildiğini anlatıyordu.

Kerim Paşa’nın bazı cümlelerinde şu sözler vardı: “Yüce Padişahlık katı kesin karar ve çözüm makamı olup meşru bir devlette bu yüksek makam, bütün millet fertlerinin yöneleceği mihrapdır. Anadolu’nun bütün dileklerinin Halife hazretlerine duyurulduğu hakkında bendenize bilgi vermişlerdir. O hâlde millet işlerinin yöneleceği ve dileklerin kabul olunacağı yüksek makam olan Padişahımız Efendi’mizin her şeyden haberi vardır.”

Kerim Paşa, kendine mahsus cümlelerle devam ettiği düşüncelerine şöylece son verdi: “Yüce Mevla, nice derin sebepler yaratarak ve telkin ederek bu çözülmesi güç düğümü tamamen çözecektir. Elbette ki Allah’ın işi güzeldir ve yakındır. Tanrı’nın eli her elden üstündür. Geleceğimiz, Allah’ın lütfu ile milletçe layık olduğumuz yücelikte uğurlu ve hayırlı olacaktır. İşte, kerim inanç budur, aziz ruhum.”

Bu defa Efendiler, gece yarısından sonra saat 6.10’a gelmiş olmasına rağmen üçüncü safhanın açılmasına ben teşebbüs ettim.

Rahmetli Kerim Paşa'nın pek hoşlandığını bildiğim bir ifadeyle, "Büyük Hazret!" ifadesiyle söze başladım:

"Ümmetin ve milletin yüce mihrabı olduğu içindir ki milletin dileklerini bildirmeye yol bulmak gayesiyle teşebbüsten geri durmadık. Yalnız, büyük bir hatadan zatalinizi kurtarmak maksadıyla arz edelim ki Anadolu'nun bütün dileklerinin Halife'ye duyurulduğu hakkındaki sözlere, milletin henüz güveni kesin değildir. Çünkü millet emindir ki Padişah, ihanetleri ortaya çıkmış olan birkaç kişiyi millete tercih buyurmazlar."

Kerim Paşa'nın temas ettiği noktalara cevap verirken şunları söyledim:

Pek güzel ve yakın olan Allah'ın emrinin tecellisiyle bahtsız ve zulme uğramış asil milletimizin kurtuluşa ve selamete ermesini, yüce Allah'ın rahmet deryasından ümitle diler ve ufukları daima (inatçı bir dumanla) sarılı olan İstanbul'daki bazı kişilerin hakikati görmemekte bayağınca direnen duygularının ortadan kalkmasını bekleriz. Milletın asil ruhu da işte böyle duygularla doludur.

Yalnız, tekrar etmeliğime müsaadenizi rica ederim ki evet veya hayır şeklinde cevap verilmesini istirham ettiğimiz sorular ne yazık ki cevapsız bırakılmıştır. Azizim, Allah'ın eli her elden üstündür fakat bununla beraber, güçlükleri ve meseleleri çözmeye girişenlerin kesinleşmiş bir hedefi olmak gerektir... Millet, Allah'ın emrini yerine getirecektir ve buyurduğunuz gibi milletçe elde edeceklerimiz hayırlı ve uğurlu olacaktır. İyilik dileyen dualarınızın eksik edilmemesini rica ederim. Çalışmak bizden, yardım ve kolaylık ölümsüz Allah'tandır.

Mustafa Kemal

Artık Kerim Paşa'nın yorulduğu anlaşılıyordu. "Son iki sözüm, ruhum." diyerek "Millî davanın esaslarını yüce tutmak ve korumak şartıyla içten temennilerin sayılıp döküldüğünü ve Allah'ın eli... ulu ayetinin, hayırla kabul buyrulması için kullanılmış" olduğunu söyledikten sonra "Allaha ısmarladık yine görüşeceğiz..." dedi ve çekilmek istedi. Bırakmadık.

Son sözü biz söylemek istedik ve dedik ki: "Kardeşimizin hatırında kalması için son bir cümle arz ediyorum: Millet güçlü, her şeyi kavramış ve yolunda kesin inançlıdır. Fiilî mücadele hızla gelişmektedir. Yüce ve Şevketli Padişah'ımız Efendi'mizin lütuf ve sevgisinin eseri olmak üzere karar vermeleri ve meseleyi çözmeleri zamanıdır." (Ves. 112).

Efendiler, bundan sonra Ferit Paşa kabinesi ancak üç gün dayanabilmiştir.

Görüşmeye muvaffak olamadığım dostum rahmetli Kerim Paşa'nın bazı kimselere söylediğine göre, bu konuşmamızı olduğu gibi Padişah'a göstermeyi başarmış ve onun üzerine direnme gücü kırılmış.

Kerim Paşa'nın, Kara Vasıf Bey'e olan 8 Kasım 1919 tarihli mektubunda da bu nokta işaret edilmiştir.

Rahmetlinin bu mektubunda şu satırlar vardır:

"Eski sadrazam, en son görüşme üzerine ve bunun pek devamlı tesiri ve önemle söz konusu edilmesiyle sonunda çekilmek gerektiğine inanarak ve bütün direnme gücü yok olarak istifasını takdim etti... İşte sessiz sedasız, vatan için çalışılan ve tek başına bendenizin tertemiz gayretiyle başarılan büyük hadise budur..."

Dikkat edilmelidir ki bu yazıları ben yazmış ve eski sadrazam ile Padişah'ımız Efendi'miz hazretleri bütün bu görüşmeden sonra, neticelerini öğrenmeleri üzerine bunların sağlam esasları karşısında kararlarını vermişlerdir... Teşebbüsün ve yazılan yazıların ne dereceye kadar yüksek noktaları ihtiva ettiği ve nasıl bir temiz vicdan ve keskin görüşle yaşanan hakikatlerin kâğıda geçirildiği, elbette Allah katında ve milletin tarihi önünde asaletle bezenmiş bir değer olarak kalacaktır...

Bütün bunları sayıp dökmeye beni sevk eden sebepler, geride kalmış hadiselerin gerçeklerini göstermektir...” Rahmetli Kerim Paşa, mektubun sonunda: “Bu kâğıdımın bir suretini Heyetitemsiliye’ye göndermek lütfunu esirgemezseniz, büyük hakikatlerin tam olarak ve birlikte yayımlanmasına yardım etmiş olursunuz.” demiş ve sureti değil fakat mektubun aslı bana gönderilmişti. Bu mektubu da yayımlanacak vesikalar arasına koyacağım (Ves. 113).

Efendiler, bu görüşmenin yapıldığı gecenin ertesi yani 28 Eylül günü, özeti bütün kolordulara şifre ile bildirildi.

Trabzon'dan Gelen Teklif

Rahmetli Kerim Paşa'nın Fuat Paşa'ya yazdığı ilk telgrafında, İstanbul'dan yüksek şahsiyetlerin mücadelenin liderleriyle ve belli bir yerde buluşmalarından söz edildiğini görmüştük. Buna benzer fakat tersine, yani Anadolu'dan İstanbul'a gitmek yolunda bir teklif de bundan daha önce Trabzon'dan çıkmıştı. Bunu müsaade buyurursanız biraz açıklayayım: Trabzon Valisi Galip Bey, 18-19 Eylül tarihlerinde vazife gezisiyle Ardase'de bulunuyordu. Kazım Karabekir Paşa'nın Ardese'ye gidip vali ile görüşmesi söz konusuydu. Bu konu üzerinde 19 Eylül'de telgraf başında Kazım Karabekir Paşa ile görüştük. Vesile, 18 Eylül tarihli Trabzon'dan aldığım bir telgraftı. Kendisine olduğu gibi verdiğim bu telgrafta: "Millî menfaatlere dokunan 6 maddeyi kabul etmiyoruz (Bu 6 madde İstanbul ile münasebeti kesmeyle ilgili emirdir.). Arz edeceğimiz Zatışahane'ye ulaştırılması ise gönderilecek bir heyet ile sağlanabilir kanaatindeyiz." denilmekteydi (Ves. 114). Kazım Karabekir Paşa, makine başında Trabzon Valisi ile görüşmüş, özetini bildirdi. Vali soru şeklinde birtakım düşünceler ileri sürmüş, Karabekir Paşa uygun cevaplar vermiş. Vali en sonunda: "İstanbul'a bir heyet gönderilerek konunun Padişah'a arzını ve bu heyetle kendisinin gitmesini teklif etmiş ise de biz çeşitli vasıtalarla konuyu arz için çare düşündüğümüze göre bu fikirden vazgeçmiştir. Böyle bir heyetin gitmesi ve buna Saray'ın durumunu bilen Gümüşhane temsilcisi Zeki Bey'in de katılması teklif edilmektedir." denilmekteydi (Ves. 115).

Gariptir ki iki gün sonra, yani 21 Eylül 1919'da Torul'da Yarbay Halit Bey'in gönderdiği bir şifrede de bu heyet meselesinden söz ediliyordu. Fazla evhama kapılan Padişah'ı, yabancıların ve Ferit Paşa'nın kucağına atmamak için İstanbul'a gizlice bir heyet gönderilmesinin uygun olacağı ve bu heyete temsilci Servet ve Zeki Beyler alınırca memnun olarak kabul edecekleri Zeki Bey'in ağzından bildiriliyordu (Ves. 116). Halit Bey'e, 22 Eylül'de verdiğim cevapta, Zeki ve Servet Beylerin içinde bulunacağı bir heyetin İstanbul'a gönderilmesinin uygun olmadığını bildirdim. 24-25 Eylül tarihinde Halit Bey'den aldığım bir telgrafta, Trabzon'daki karşı hareketin başı olan Trabzon Valisi Galip Bey'i, kolordu ile Erzurum valisinin davetini kabul edip Erzurum'a gitmediğinden, mecbur kalarak silahlı kuvvetle muhafaza altında bu gece (24-25 Eylül) Erzurum'a gönderdim." deniliyordu (Ves. 117).

Efendiler, garip tesadüf değil midir ki rahmetli Kerim Paşa'nın ilk aracılık telgrafı Trabzon valisinin tevkif olunduğu gecenin ertesi günü, Trabzon'da Vali ile Zeki ve Servet Beylerin ve bunların aldatmaları üzerine bazı kimselerin İstanbul ile ilgiyi kesme hareketini önlemek hususundaki teşebbüslerinin ve İstanbul'a gizli bir heyet hâlinde gitmek hususundaki planlarının başarısızlığa uğratılmasının gerçekleştiği bir günde, yani 25 Eylül günü çekiliyor ve bizi ancak 27-28 Eylül gecesi aramak lüzumu hissediliyor. Yapılan yazışmalardan anlaşıldığına göre Erzurum'a giden Vali Galip Bey, tekrar Kazım Karabekir Paşa'ya, İstanbul'a bir heyet aracılığı ile başvurmaktan söz etmiştir ki bununla ilgili olarak Paşa'nın 27 Eylül tarihli bir izin isteme telgrafını alıyoruz. Buna 28 Eylül'de cevap olarak çekilen telgrafta, Kerim Paşa ile yapılan görüşmenin özeti verildikten sonra, "Söz konusu müracaata lüzum görülüp görülmeyeceğinin bildirilmesini rica ederiz. Lüzum görülürse Trabzon Valisinin Dâhiliye Nazırı Adil Bey'den, millî mücadelemize karşı gelmek hususunda hiçbir farkı olmadığından kendisinin asil millî mücadelemize hiçbir şekilde karışmasına müsaade buyurulmaması" cevabı veriliyor. (Ves. 118). Kazım Karabekir Paşa'nın 30 Eylül'de verdiği cevapta: "Trabzon valisinin bu gibi işlere karıştırılmaması hakkındaki" düşüncemizin yerinde olduğu kabul olunduktan sonra, "Trabzon'un durumunda çoktandır beklenen düzelme oldu." deniliyordu (Ves. 119).

Efendiler bu son arz ettiklerimle bir hakikat üzerinde daha fikirleri aydınlatmak isterim. Trabzon valisi Galip Bey ile Zeki Bey'in Saray ve Ferit Paşa ile münasebetleri vardı. Bir heyet hâlinde İstanbul'da gerekenleri aydınlatmak ve bazı tedbirler tavsiye etmek ve yeni emirler almak gibi maksatlara dayandığı bence şüphe götürmüyordu. Nitekim Zeki Bey daha sonra İstanbul'a gittiğinde, arkasından gerektiği kadar para ve cephaneye gönderilmek vadiyle ve özel talimatla

Trabzon ve Gümüşhane dolaylarında teşkilat yapmak üzere gönderilmiştir. Kendisini, İnebolu'da tevkif ettirmiş ve Ankara'ya getirtmişim. Bana, bu söylediğim şeylerin hepsini itiraf etti. Yalnız, sözde İstanbul'u aldattığını, alacağı para ve silahları sözde bize teslim etmek niyetinde bulunduğunu söyledi. Buna, o gün ve hatta bugün inanacak safdiller bulunabilir mi? Bununla beraber, ben bu zatı, Erzurum Kongresi'ndeki münasebet hatırasına hürmet göstererek, yalnız gerekli ihtar ve nasihatlerde bulunmakla yetinerek serbest bırakmışım.

İlk Bozkır Hadisesi ve İzmit Mutasarrıfının Muhalefeti

Efendiler, İstanbul hükûmeti tarafından, kolordu komutanı olarak Konya'ya gönderilen Sait Paşa'yı 30 Eylül'de İstanbul'a geri gönderdik. Konya Valisi Cemal Bey'in kaçmasından önce tertip ettiği ilk Bozkır hadisesinin önüne geçmek için, 20'nci Kolordu ve Niğde'de 11'inci Tümen'in vasıta ve yardımlarıyla gerekli tedbirler alınarak İstanbul'un çıkmasını beklediği hadiseleri önledik. Ereğli; Bolu, Adapazarı, İzmit dolaylarında kurulmaya çalışılan Kuvayimillîye teşkilatı, Eylül ayının son günlerinde büyük hassasiyet göstermeye başladı ve o civarlardaki Kuvayimillîye liderleri kabinenin direnmesi hâlinde İstanbul'a harekete hazır bulduklarını bildiriyorlardı. Bu hususu, 28 Eylül'de bütün memlekete ve tabiatıyla İstanbul'a da bir genelgeyle bildirdik. Ancak İzmit şehrinde 2 Ekim gününde menfi denebilecek yeni bir durum karşısında kaldık. O tarihte İzmit mutasarrıfı, Suat Bey adında bir zattı. Kendisini telgraf başına çağırdık. Son günlerdeki tebliğlerimizin tamamen alınıp gerekenlerin yapıp yapılmadığını sordum. Mutasarrıf Bey verdiği izahatta diyordu ki: "Tebliğleri aldım. Anlaşmazlık ve karışıklık olmaması için halkı serbest bırakarak dinlemeyi en doğru hareket bildim. Menfi söylentiler vardır. Heyetitemsilîye'den açıklama istemek ve bilhassa maksadın (İttihat hükûmetini önceki şekliyle ihya etmek olup olmadığını kesin olarak anlamak kararındalardır. Bendeniz tarafsız bir adam olmak üzere sükûn ve asayiş korumakla mükellefim. Bendeniz her kim ve her ne için olursa olsun, neticesi meçhul bir maceraya başkalarını sürüklemeyi doğru görmem; tedbirli ve ihtiyatlı hareket edilmesi taraftarı olduğumu tam bir tecrübem üzerine arz ederim." (Ves.120).

Verdiğim cevap, aynen şuydu:

Suat Bey'e,
Sivas, 2 Ekim 1919

C. İzmit'te zerre kadar anlaşmazlık ve karışıklığa meydan vermemek, esas vazifeniz olduğu gibi tarafımızdan da bilhassa rica edilmiş bir husustur. Millî teşkilat ve mücadelemizin meşru maksat ve mahiyetini, gerek zatıalinize ve gerek İzmit'te birçok kimselere ve bütün dünyaya karşı yazmış ve yazmakta bulunduğumuz beyanname ve açıklamalarla en kinci düşmanlarımıza bile anlatmış olduğumuza şüphemiz kalmamıştır. Artık ancak ayak takımının dedikodusundan başka bir mahiyeti olmayan söylentilerin karar vermek hususunda tesiri olabileceğini imkân tasavvur etmiyoruz. Bundan başka, halkın öğrenmek istediği noktalar vardysa bunlar neden derhâl bize sorulup mesele halledilmemiş bulunuyor? Zatıaliniz tarafsız durumda kalmayı tercih buyuruyorsunuz. Hâlbuki takip ettiğiniz yol, kesinlikle tarafsızlık olamaz. Çünkü zatıaliniz milletin meşru mücadelesine karşı tarafsızlığınızı iddia ettiğiniz hâlde, haince hareketleriyle gayrimeşru ve esasen yok hükmünde olan Ferit Paşa kabinesinin emirlerini yerine getirmekle meşgulsünüz. İttihatçılığın ihyasıyla uğraşacak kısır görüşlülerden olmadığımızı zatıaliniz pek güzel takdir buyurabilirsiniz. Zatıalinize pek samimi ve fakat bütün kesinliğiyle şunu arz ederim ki zatıaliniz henüz Ferit Paşa kabinesine itimat beslemiyorsanız bunu, Dâhiliye Nezaretine resmen bildirmelisiniz. Eğer milletin hüküm ve arzusuna aykırı olarak Ferit Paşa kabinesine güveniniz varsa İzmit'in muhterem halkını meşru olan millî mücadelesinde serbest bırakmak üzere derhâl mevkinizi terk ile İstanbul'a hareket ediniz. Bu iki noktadan herhangi birine uymamanız hâlinde, yüksek şahsınızın uğrayacağı akıbetin yaratıcısı ve sorumlusunun yine zatıaliniz olmuş bulunacağını büyük bir samimiyetle bildirmeyi vicdani bir vazife sayarım.

Heyetitemsilîye adına
Mustafa Kemal

Mutasarrıf Bey'in "Kulunuzu sükûnetle dinleyiniz efendim, bendeniz iyi ifade edemedim. Maksadınızın yüce ve meşru olduğundan zaten şüphe edilemez." cümleleriyle başlayan cevabında yazılan satırlar "Bizi, yarınki cuma namazı toplantısına kadar kendi halimize bırakınız. Ferit Paşa'ya, kim bilir kaç defa kaleme hücum eden bendenizi ne kadar kötü gözle görüyorsunuz, efendim." cümleleriyle son buluyordu (Ves. 121).

Bunun üzerine ertesi günkü cuma namazı toplantısına kadar bekleyeceğimize dair yazdığım telgrafa, şu iki cümleyi ilave ettim: "Zatıalınızı kötü gözle gördüğüm hakkındaki zan doğru değildir. Çünkü vicdanımız sızlamaksızın verebileceğimiz hükümler ancak fiilî neticelere bağlıdır, efendim" (Ves. 122).

O tarihte, İzmit'te, Albay Asım Bey adında bir zat tümen komutanı olarak bulunuyordu. Asım Bey'e de bir iki günden beri, telgraf başında tebligatta bulunulmuştu. Fakat hiçbir cevap alınamıyordu. Onu da, 2 Ekim günü makine başına çağırdım, konuştum. Kendisine: "Kabinenin düşeceği ve belki de düşmüş olması muhakkaktır; bu bakımdan milletin azim ve iradesi her türlü tereddütün üstünde bir kudrete sahiptir." dedikten sonra kesin düşünce ve kararını beklediğimi söyledim (Ves. 123). Tümen Komutanı Asım Bey'in uzun mazeretler ve düşüncelerle dolu cevabından çıkan müspet mana, şimdiye kadar cevap vermeyişinin sebebinin İstanbul'daki Kolordu Komutanından sorduklarına cevap almayışından ileri geldiği (Ves. 124) ve yarınki cuma namazında karar alınacağı cümleleriyle özetlenebilir (Ves. 125). Bazı nasihat ve teşvikleri ihtiva eden cevabımızda ayrıca şunları da söyledim: "Ferit Paşa'nın yarına kadar çekilmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu takdirde, yarınki toplantınız neticesinde zatişahaneye ve belli olduğu takdirde yeni hükûmet başkanına kabinenin millî gayeyi tamamen benimsemiş tarafsız şahsiyetlerden kurulmasını istirham etmek hususunu ve bunun beklendiğinin arz edilmesini sağlayınız. Bir de vatanımızı ve millî istiklalimizi kurtarmak için kurulacak yeni kabineyle birlik olarak daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan tamamen sükûnet içinde Heyetitemsiliye kararıyla arz ettiğim hususları göz önüne alarak teşkilata devam buyrulmasını rica ederim." (Ves. 126).

Ferit Paşa'nın İstifası

Efendiler, ben, Asım Bey'e bu son cümleleri yazdırırken (2 Ekim 1919, saat 3.40 sonrada) araya imzasız şöyle bir özel telgraf girdi:

Paşa Hazretleri, İstanbul'da samimi arkadaşlar söylediler. Bütün akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa sıhhi durumu sebebiyle istifa etmiş. Tevfik Paşa kabineyi kurmaya memur buyrulmuş. Daha sabahtan söyleniyordu fakat doğrulanmamıştı. Şimdi doğrulandı efendim.

Bu telgrafı kim veriyor? Anlayınız, dedim. Sormaya zaman kalmadan telgraf şu şekilde devam etti:

Biz, Ankara telgrafçıları, Paşa hazretlerinin eteğine yüz süreriz ve vatanımızın başına bir bela kâbusu olan bu kabinenin devrilmesi için milletin başında bulunarak kazandığı bu başarıyı tebrik ederiz. Lütfen söyleyiniz.

Telgraf haberleşmesi kesildi. Hakikaten 2 Ekim'de Ferit Paşa kabinesi düşmüş bulunuyordu. Fakat yeni kabineyi kuran Tevfik Paşa değil, âyandan (senatörler) Korgeneral Ali Rıza Paşa idi.

Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim; bütün telgrafçılarımızın Millî Mücadele ve teşebbüslerimize yaptıkları fedakârca hizmetlerinin millî tarihimizde önemli yeri vardır. Kendilerine bugün açıkça teşekkür etmeyi bir vazife bilirim.

Ali Rıza Paşa Kabinesi

Efendiler, Ferit Paşa kabinesinin düştüğünü ve Ali Rıza Paşa'nın kabine kurmaya memur edildiğini 2-3 Ekim 1919 tarihinde yazdığım bir genelgeyle bütün millete bildirdim. Bu genelgenin bir suretini de bilgi edinmesi için yeni sadrazama verdim.

2 Ekim günü, yeni sadrazamla temas aramıştık. Ertesi günü, Meclis-i Vükelanın (Bakanlar Kurulu) toplantısı esnasında, Heyetitemsilîye ile görüşecekleri vadedilmişti.

Arz ettiğim bu genelgede belli başlı noktalar şunlardı:

1- Yeni kabine, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edilen millî teşkilat ve gayelere saygılı olduğu takdirde, Kuvayımillîye ona yardımcı olacaktır.

2- Yeni kabine, Millî Meclisin toplanmasıyla fiilî denetleme görevine başlayıncaya kadar milletin mukadderatı hakkında herhangi bir taahhüd e girmeyecektir.

3- Barış konferansına tayin olunacak delegeler, millî davayı hakkıyla kavramış ve milletin güvenini kazanmış bilgili ve muktedir kimselerden seçilecektir.

Beyannamede, bu saydığım esasların yeni kabine tarafından kabul edilmesinin teklif edileceği belirtildikten sonra, “bu hususta başkaca görüşleri varsa yarın öğleye kadar bildirilmesi” dileğinde bulunuldu.

3 Ekim 1919 günü, Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya yazdığım telgrafta “Millet, şimdiye kadar başına geçenlerin, Kanun-i Esasiye ve millî emellere aykırı hareketlerinden üzüntü duydu. Bundan dolayı meşru haklarını tanıtmak ve mukadderatını ehliyetli ve güvenilir ellerde görmek hususunda kesin kararını verdi. Gereken sağlam teşebbüslere girişti. Düzenli teşkilata tabi olan Kuvayımillîye, milletin kesin iradesini tamamen gösterme ve ispat etme kudretini kazandı.

Millet, Padişah'ın güven ve itimadını kazanmış olan yüksek şahsiyetiniz ile muhterem arkadaşlarınızı, güç durumda bırakmak istemez. Aksine yardımcı olmaya bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak Vekiller Heyeti içinde Ferit Paşa ile beraber çalışmış nazırların bulunması, yüksek heyetinizin görüşleriyle, millî emellerin ne derecede uyduğunu büyük bir samimiyetle anlamak mecburiyetini ortaya çıkarmıştır. Milletçe, tam bir güven duyulmadıkça atılmış olan kurtuluş adımının durdurulması ve yarım tedbirlerle yetinilmesi uygun görülmemektedir. Bu bakımdan şu hususların, sizce kabul edilip edilmeyeceğini kesin ve açık olarak anlamak isteriz.” dedik ve genelge dolayısıyla belirttiğim üç esası saydık. Daha sonra, “Bu noktalarda uyuşma meydana geldiği anlaşıldıktan sonra, olağan dışı durumların ortadan kaldırılması maksadıyla bazı ikinci derecede arz edeceğimiz hususların da...” bulunduğunu bildirdik (Ves. 128).

Ali Rıza Paşa, bugün yemin merasimi için Saray'a gideceklerinden, telgrafımıza, yarın cevap verileceği bildirildi.

Ali Rıza Paşa Kabinesinde Sezilen Tereddüt

Biz bazı tavırlardan, Ali Rıza Paşa kabinesinde bir tereddüt, bu kabineyi teşkil eden zatların da kafalarında bir bulanıklık keşfeder gibi olduk. Onun için bazı tedbirler almayı uygun gördük.

Aynı günde, bir genelge yazdık. Bunda “Hükûmet ile millet arasında görüş ve gaye birliği meydana geldiği, bir genelgeyle bildirilinceye kadar eskisi gibi resmî haberleşmenin kesilmiş bir hâlde bulundurulması” lüzumunu bildirdik (Ves. 129).

Bundan başka, her taraftan gelen teklif ve görüşleri birleştirerek, bütün kolordu komutanlarına ve Millî Mücadele’ye yardımcı olan valilere de 3 Ekim günü bazı tebliğlerde bulduk. Yeni kabine ile ilk temasımızla ilgili olan bu vesikaları, aynen, yüksek heyetinizin gözleri önüne sermeyi, bundan sonraki haberleşme ve münasebetlerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için uygun görüyorum. Müsaade buyurur musunuz.

Şifre

Sivas, 3.10.1919

Bütün Kolordu Komutanlarına ve Millî Mücadele’ye Yardımcı Olan Vali ve Vali Vekillerine,

Aşağıdaki telgrafın Harbiye ve Dâhiliye Nazırlarına çekilerek neticenin bildirilmesi rica olunur:

Dâhiliye Nazırının haince hareketlerine alet olarak halkı fiilen silahlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan Konya Valisi Cemal ve Elazığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tevkifleriyle harp divanına verilmeleri ve Trabzon Valisi Galip, eski Kastamonu Valileri İbrahim ve Ali Rıza Beyler ile Ankara Valisi Muhittin Paşa’ya herhangi bir vazife verilmemesi ve milletin kanuni haklarına tecavüz etmediklerinden ve millî dava ve mücadeleye yardımlarından dolayı, azledilen Sivas Valisi Reşit Paşa’nın eski görevine iadesi, eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit ve eski Van Valisi Haydar Beylerin derhâl açık bulunan vilayetlere tayin edilerek vazifelendirilmeleri istenilmektedir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Şifre

Sivas, 3.10.1919

Bütün Vali ve Kolordu Komutanları ile Müstakil Mutasarrıflıklara,

Aşağıdaki şekle uygun olarak Sadrazam’a müracaat buyrulması ve neticenin bildirilmesi rica olunur:

Müslüman halkı silahlandırmaya ve birbirlerini öldürtmeye kalkışan ve orduyu içten yıkmak ve sonunda vatani savunmasız bırakmak için emir verdiklerinden ve ordunun sırlarını, şifreleri çalmak için fiilî tertiplere girişmek suretiyle açığa vuran ve Kanun-i Esasi hükümlerince dokunulmazlığı bulunan milletin hususi haberleşmelerine engel olan eski nazırlardan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, Dâhiliye Nazırı Adil Bey’in, Millet Meclisi açılınca Yüce Divana sevk edilmek üzere herhangi bir tarafa kaçmalarına meydan verilmemesini ve Telgraf Umum Müdürü Refik Halit Bey’in aynı sebeplerden dolayı derhâl

tevkifiyle ilgili mahkemeye verilmesini kanunun dokunulmazlığı ve kutsallığı adına istemekteyiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i hukuk Cemiyeti
Heyet-i temsilîyesine adına
Mustafa Kemal

Tabii ki, Harbiye Nezaretine geçen Cemal Paşa, orduya bir resmî tebliğ yapacaktı. İşte ona ilk cevap olmak üzere kolordulara şu telgrafın verilmesini tavsiye ettik:

Şifre

3'üncü, 20'nci, 12'nci, 15'inci, 13'üncü Kolordu Komutanlıklarına;
20'nci Kolordu Komutanı Fuat Paşa'ya (ayrıca),
Konya'da Refet Bey'e (ayrıca),

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın ilk tebliğine cevap olmak üzere aşağıdaki telgrafın gizli olarak kendisine çekilmesi ve neticenin bildirilmesi rica olunur:

“Zatıdevletlerinin meşru olan Millî Mücadele'nin başlangıcından beri büyük bir kanaat ve imanla başında bulunduğunuzu biliyoruz. Harbiye Nezaretine tayininiz memnurlukla karşılanmıştır. Zatıdevletlerinin muvaffak olması için bütün ordu ve bütün Kuvayımillîye yardımcı olacaktır. Sırf başarınızı sağlamak maksadıyla aşağıdaki hususların bir an önce yerine getirilmesini rica ederiz:

a) Cevat Paşa veyahut eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa'yı Erkânıharbiye-i umumiye Riyasetine,

b) Galatalı Albay Şevket Bey'i veyahut Yusuf İzzet Paşa'yı, İstanbul'daki Kolordu Komutanlığı ve İstanbul Merkez Komutanlığına. Yusuf İzzet Paşa, İstanbul Merkez Komutanı ve Galatalı Şevket Bey 25'inci Kolordu Komutanı şeklinde olabilir.

c) Albay İsmet Bey'in Harbiye Nezareti Müsteşarlığına, d) Tümen Komutanı Yarbay Kemal Bey'in Emniyet Genel Müdürlüğüne tayinine yardım edilmelidir.

e) Ordu üzerinde kötü tesir yapmış olan ve Harbiye Nezaretini âciz ve kıymetsiz bir hâlde düşüren ve rütbeleri, Millî Meclisten geçmeksizin iade edilen ve sırf siyasi fikirleri yüzünden memuriyet verilmiş bulunan emeklilerin derhâl vazifelerine son verilerek, önemli ve hassas makamların emniyetli ellere teslimi lazımdır.

f) Eski 3'üncü Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, hiç sebepsiz istifaya mecbur edildiğinden, bu muamelenin düzeltilerek kendisinin şimdi bulunduğu Konya'da 12'nci Kolordu Komutanlığına tayini ve Fuat Paşa hakkındaki muamelenin düzeltilmesiyle 20'nci Kolordu Komutanlığına iadesi.

g) Fuat Paşa'nın yerine tayin edilen Hamdi Paşa ve 12'nci Kolorduya tayin edilen Sait Paşa derhâl asıl vazifelerine döndürülmelidir.

h) İlk fırsatta müfettişliklerin yeniden kurulmasıyla Doğu Anadolu'daki kolorduların, 13'üncü Kolordu da dâhil olduğu hâlde, Kazım Karabekir Paşa'ya ve Batı Anadolu'daki kolorduların, İstanbul ve Edirne de dâhil olduğu hâlde, Ali Fuat Paşa'ya verilmesi ve şimdilik iki müfettişlikle yetinilmesi uygun görülmüştür.

Heyet-i temsilîye adına

Mustafa Kemal

Efendiler, yeni sadrazamdan beklediğimiz cevap, nihayet geldi, şudur:

Çok aceledir.

Sadaret, 4.10.1919

Sivas'ta Müdafaa-i hukuk Cemiyeti Heyet-i temsilîyesine,

C: 2 ve 3 Ekim 1919

Ali Rıza Paşa Kabinesi Millî Teşkilat ve Gayeleri Soruyor

“Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edildiği telgraflarında bildirilen, teşkilat ve gayelerin neden ibaret olduğu hükûmetçe bilinmediğinden, durumun gereği incelenmek üzere, her şeyden önce bahis konusu kongrelerin zararlarının acele bildirilmesi temenni olunur, efendim.”

Sadrazam Ali Rıza, Sadrazam Paşa ve muhterem arkadaşlarının içlerinde, biraz sonra görüleceği gibi, Kuvayimilliyenin temsilcisi olarak kabineye girdiğini söyleyen Cemal Paşa bulunmuş olmasına rağmen hükûmeti kurdukları güne kadar millî gayelerin neden ibaret olduğunu bilmediklerini söylemeleri garip görülmeye değer bir husus değil midir?

Bundan daha çok dikkati çeken nokta, millî gayelere uyup uymamak hususunda ilk iş olarak kongrelerin kararlarını istemeleridir. Hâlbuki bu kadar gürültüye ve uygulanması Ferit Paşa'nın düşmesine sebep olan kongrelerin kararlarını bilmemelerine imkân tasavvur olunabilir miydi? Maksatlarının zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir taahhüde girmeksizin, yeni ve şeytanca tedbirlerle milleti kandırarak meydana gelmiş olan dayanışma ve bağlılığı gevşetmek olduğuna asla şüphe etmedim. Fakat köprüler atılacaksa, ben de her şeyden önce onların bütün içyüzlerini milletin gözü önüne serecek bir hareket tarzını tercih ettim. Bu bakımdan, Sadrazam'ın ve muhterem arkadaşlarının isteğini yerine getirdim. 4 Ekim 1919 tarihli telgrafla, kongre beyannamesini aynen ve nizamnamenin yalnız teşkilatla ilgili temel noktalarını da özet olarak bildirdim (Ves. 130). Hükûmet ile resmî yazışmalara hiçbir taraftan girişilmemesi hakkında tekrar umumi tebliğler yapıldı (Ves. 131).

Efendiler, aynı günde şöyle bir telgraf aldık:

Sadaret,
4.10.1919

C: Başkanlığım altında kurulan yüksek kabine, milletin arzusuna uygun olarak vatan ve memleketin saadet ve selametini sağlamak için sarsılmaz bir azimle çalışmak hususunda tam bir görüş birliğine varmıştır. Osmanlı topluluğunun güvenliği, millî istiklalin korunması ve yüce Hilafet ve Saltanat makamının dokunulmazlığı, Kanun-i Esasi hükümlerince bütün milletin kuvvet ve iradesine dayanılarak sağlanacağı şüphesiz bulunduğu gibi, Ateşkes Anlaşması'nın yapıldığı tarihteki sınırlar içinde kalan bütün Osmanlı toprakları ve vilayetlerinin Ateşkes Anlaşması'nın esasları olan Wilson Prensipleri'ne göre doğrudan doğruya Osmanlı Saltanatının idaresi altında bırakılması ve sınırlar içinde kalıp nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan vatanın parçalanmasını önlemek suretiyle bu topraklar üzerindeki tarihî ve dinî ve coğrafi haklarımızın ve bu şekilde hak ve adalete uygun bir karar alınmasının sağlanması dahi bugünkü hükûmetçe vazgeçilmez bir gaye olması ve Millî Meclisin toplanmasına kadar milletin mukadderatı hakkında hiçbir kesin ve resmî taahhüde girilmemesi ve barış konferansına gönderilecek delegelerin, millî davayı kavramış ve güvenilir, ileri görüşlü ve muktedir kimselerden seçilmesi tabiidir. Memleketimizde, meşrutiyet rejimi gereğince millî hâkimiyet esasen mevcut bulunmakla, vazifesini hakkıyla anlamış olan bugünkü hükûmet, milletçe kabul edilmeksizin, memleket mukadderatı hakkında karar veremeyeceği için her türlü teşebbüs ve yollara müracaat ve Meclisimebusanın bir an evvel toplanması konusunda lazım gelen kolaylıkları göstermeye gayret etmektedir. Ancak hükûmetin hareketlerine hâkim olan prensip, kanun hükümlerine tamamen uyararak aksi hâlleri önlemek ve ortadan kaldırmaktan ibarettir. Olağan dışı ve kanunsuz durumların devamı, Osmanlı Devleti'nin merkeziyle Anadolu'yu birbirinden ayırmaya yol açarak birçok kötü neticeler doğuracağından, Allah esirgesin, payitahtın varlığını tehlikeye düşürecek ve memleketin diğer kısımlarının da işgal altına alınması

neticesini vererek vatanın birliğini bozacaktır. Bu bakımdan bugünkü hükûmet, tarafınızdan işgal olunan resmî dairelerin boşaltılması ve hükûmet işlerinin aksatılmasına son verilmesi ve en küçük zaafa bile uğratılmaması şart olan hükûmet nüfuzuna saygı gösterilmesi ve yabancılarla siyasi münasebetlere girişilmemesi ve mebusan (milletvekilleri) seçimlerinde halkın hürriyetine asla tecavüz olunmaması hususlarının tarafınızdan taahhüt edilmesini istiyor.

Muhterem efendiler, dikkat buyrulursa bu telgrafta ne adres vardır ne de imza. Gerçi sadaret makamından yazıldığı anlaşılıyordu. Fakat diğer bir şey daha anlaşılıyordu ki, bu satırları yazan zat veya zatlar, bir defa Heyetitemsilîye'yi tanımak ve onunla imza altında resmî yazışma ve görüşmelerde bulunmak istemiyorlardı.

Bir de bizim kongrelerde tespit ettiğimiz kararları ve kendilerine teklif ettiğimiz üç noktanın göz önüne alınmasını, yeni kabinenin sadrazamı ve nazırları tabii buluyorlar. Bu kararların ve esasların gerçekleştirilmesine gayret etmekte olduklarını söylüyorlar.

Ancak Sadrazam “Hükûmetin hareketlerine esas olan prensip, kanun hükümleridir. Vazifesi, aksi hâllerin önlenmesinden ve ortadan kaldırılmasından ibarettir.”, girişinden sonra, bizim hâl ve hareketlerimizin, olağan dışı ve kanunsuz olduğunu ima ederek, bunun devamı hâlinde, merkezle Anadolu'nun birbirinden ayrılmasına sebep olacağını ve bundan doğacak tehlikeleri sayıyor ve nihayet, baklayı ağzından çıkararak, “tarafınızdan işgal olunan resmî dairelerin boşaltılması ve hükûmet işlerinin aksatılmasına son verilmesi ve hükûmetin nüfuzuna saygı gösterilmesi ve yabancılarla siyasi münasebetlere girişilmemesi ve mebusların seçimlerinde halkın hürriyetine asla tecavüz olunmaması hususlarının tarafımızdan taahhüt edilmesini istemek” suretiyle, bizim varlığımıza ve faaliyetimize son vermek maksadında olduğunu ifade etmiş bulunuyor.

Efendiler, belki unutturum, geniş açıklamalara girişmeden önce söylemeliyim ki tarafımızdan işgal olunmuş resmî daireler yoktu. Yalnız Sivas vilayeti, Heyetitemsilîye'yi okulların tatil bulunması dolayısıyla lisede misafir etmişti. Söz konusu edilmek istenilen resmî daire bu olacaktı. Yeni kabine her türlü faaliyetine başlangıç olmak üzere Heyetitemsilîye'yi buradan kovarak nüfuz ve haysiyetini halkın gözünde kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı açıkça belirtilmemiş olan bu telgraf üzerine, Sivas telgraf merkeziyle, İstanbul telgraf merkezi arasında aynen şu haberleşme yapıldı:

Olağanüstü
İstanbul Merkez Müdürlüğüne,
Sadaret merkezinden yazılan telgraf, başlığı ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaai hukuk Cemiyeti Heyetitemsilîyesi tarafından kabul edilmedi. Telgraf sureti merkezimizde alıkonmuştur. Gerekenlere bilgi verilmesi rica olunur.
İmza
Kongre Merkezi

“Bize, üzerinde, Sadrazam Paşa Hazretlerinin cevabıdır, başlığıyla Ametçi Bey verdi ve kopyası telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretlerine böyle veriniz.”

“Heyetitemsilîye'ye hitap edilmemekte ve kimden olduğu bilinmemektedir. Bu sebeple muhatap ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.”

“O hâlde şimdi dağıldı. Kabinede bu hususta bir şey yazarlarsa tabii durum aydınlanır, efendim.”

Cevap olarak bu ifadeyi verdikleri vakit dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa evinden belki yazar. Bizim bu merkezin işi, kabine toplantısı dağılınca son bulur, kapanır, azizim.

“Siz dediğimizi Ametçi Bey'e söyleyin.” “Ametçi Bey de gitti. Yalnızım.” “Telefonla söyleyiniz.”

“Bizde şehir telefonu yok. Bununla beraber siz telgrafi öylece saklayınız da sabahleyin resmen bir şey yazdıralım, efendim.”

“Sadrazam Paşa’ya telefon edin.”

“Kardeşim Sadrazam Paşa’ya anlatamayız ki...”

Olağanüstü

Babıali, 4.10.1919

Sivas Kongre Merkezi Müdürlüğüne,

Erenköyü’nde oturan Sadrazam Paşa hazretleri telefonda arandığı ve saat yirmi biri yirmi geçtiği hâlde bulunamadı. Konuşmanın nasıl geçtiği çaresiz yarın arz edilecektir, efendim.

Babıali Müdürü

Hüseyin Hüsnü

Olağanüstü

İstanbul, 4.10.1919

Kongre Merkezine,

C: Babıali Müdürlüğünden de bildirildiği gibi şimdi 21’i 25 geçeye kadar telefonda arandıkları hâlde, Sadrazam Paşa hazretlerinin konaklarından cevap alınmadı. Biraz sonra yine arayacağım. Cevap alırsam, derhâl bildiririm. Alamazsam sabahı beklemek zaruri olacaktır, efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü

Tevfik

Efendiler, ertesi günü yani 5 Ekim 1919 tarihinde, imzasız telgrafın Sadrazam tarafından, Heyetitemsiliye’ye hitaben ve cevap olarak yazıldığı söylendi. Bunu resmen tespit eder resmî ve imzalı bir yazı olmamakla beraber, biz böyle küçük bir nokta üzerinde daha fazla durmayı faydalı ve lüzumlu görmedik. Sadrazam Paşa’ya cevap yazmayı uygun bulduk. 5 Ekim’de yazdığımız uzun cevabın, esas noktalarını özetleyeyim:

“Tekliflerimizin tamamen tasvip ve kabul edilmiş olduğu anlaşıldı.” dedikten sonra tarafımızdan taahhüt olunması istenilen noktalar hakkında açıklamalarda bulunduk ve dedik ki: “Olağan dışı ve kanunsuz durumlar yaratan Ferit Paşa kabinesiydi. Bu durumlar, Ferit Paşa kabinesi tarafından girişilmiş olan gayrimeşru iş ve hareketlerin sebep ve amillerinin ortadan kaldırılması için tarafınızdan kesin tedbirler alındığı takdirde, kendiliğinden yok olur.”

“Cemiyetimizin bugünkü hükûmete taahhütlerde bulunabilmesi ve yardımcı olabilmesi için önce hükûmetin millî teşkilatımızı müspet karşıladığını açık ve kesin bir dille ifade etmesi lazımdır. Aksi takdirde, karşılıklı güven ve samimiyetin doğduğu şüpheli kalacak ve birbirine zıt hareket ve teşebbüslerin meydana gelmesi muhtemel bulunacaktır.”

Ali Rıza Paşa’nın imzasız telgrafında: “Memleketimizde meşrutiyet rejimi gereğince, millî hâkimiyetin esasen mevcut bulunduğu” noktasına da “Gerçekten öyleyse de feshinden itibaren Meclisimebusanın dört ay içinde toplanması Kanun-i Esasi’mizin açık hükümlerinden iken bugüne kadar seçmen kütükleri bile düzenlenmemiştir, Bu hareket, Ferit Paşa kabinesinin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve Kanun-i Esasiye’ye kesin tecavüzünü teşkil eder ve ceza kanununun ilgili maddesine göre bir cinayet sayılarak yapanlar hakkında kanun hükümlerinin aynen uygulanması, millî hâkimiyeti kabul edecek ve kanun hükümlerinin tatbikini kendisi için bir kanuni vazife sayacak her meşru hükûmetin ilk kutsal görevidir.” cevabında bulunduk. Ondan sonra, şu teklifleri ileri sürmeye başladık:

1- Memlekette sükûn ve asayiş olduğunu ve millî davanın tamamıyla haklı ve meşru olduğunu resmî bir beyanname ile ilan ederek milletin umumi birliğine Hükûmetin de katıldığını gösteriniz.

2- Düşmüş Hükûmetin haince hareketlerine alet olmuş bulunan birtakım yüksek dereceli memurlar vardır. Onları ilgili mahkemeye veriniz. Millî Mücadele'ye karşı çıkan bazı valiler hakkında devlet hizmetinde kullanılmamaları için gereken muameleyi yapınız. Millî Mücadele'ye hizmet ettikleri için vazifeden alınanları memuriyetlerine iade ediniz.

3- Rütbelerinin iadesi Millî Meclis tarafından tasdik edilmemiş bulunan ve tek çalıştırılmama sebebi, birtakım sakat siyasi düşüncelerden ibaret bulunan emeklileri, derhâl eski durumlarına döndürünüz. Mühim askerî mevkileri ehliyetli ellere teslim ediniz.

4- Eski nazırlardan Ali Kemal ve Adil Beyler ile Süleyman Şefik Paşa'nın Millî Meclisin açılışında, Yüce Divana verilmek üzere, hiçbir tarafa kaçmalarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in derhâl tevkifiyle ilgili mahkemeye teslimini, kanunun dokunulmazlığı ve millî hakların kutsallığı adına istemekteyiz.

5- Millî Mücadele'ye katılmış veya Millî Mücadele'yi desteklemiş olanlar aleyhinde başlanılmış olan kovuşturma ve baskılara son veriniz.

6- Basını yabancı sansüründen kurtarınız.

İşte efendiler, özetle saydığım bu noktalarla ilgili görüş ve tekliflerden sonra telgrafımızı şu şekilde tamamladık: “Arz edilen hususlara ve ileri sürülen tekliflere, milleti tatmin edecek açık ve uygun bir cevap verileceği zamana kadar, millî gayelerin gerçekleşmesi için milletçe alınmış olan fiilî tedbirlere eskisi gibi devam zorunda kalınacağını, bütün vilayetler ve müstakil sancaklarla onlara bağlı yerlerden aldığımız kararlar üzerine tam bir kesinlikle arz ederiz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaaihukuk Cemiyeti Heyetitemsiliyesi adına: Mustafa Kemal” (Ves. 132).

Efendiler, İstanbul ile haberleşme biter bitmez derhâl şu tebliğ ile memleketi durumdan haberdar ettim:

5.10.1919

Genelge Belediyelere, Basına,

Sadrazam Paşa hazretleri Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki temel kararları ve millî teşekküllerin gayelerini tabii bulmakla beraber, fikirlerinde bazı açıklanması gereken noktalar görüldüğünden Hükûmet ile milletin hakiki manada uzlaşmalarını sağlamak maksadıyla ve bütün merkezlerin esas görüşlerine dayanılarak, verilen cevap ve ileri sürülen teklifler aşağıda aynen tamim ve tebliğ olunur. Gelecek cevap ve ona göre alınacak kararlar derhâl bildirilecektir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaaihukuk Cemiyeti Heyetitemsiliyesi adına
Mustafa Kemal

Yunus Nadi Bey Arabulucu Yapılıyor

Efendiler, Ali Rıza Paşa kabinesinin iktidar mevkisine geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlayamıyoruz. Memleketin, İstanbul ile olan resmî haberleşme ve münasebetleri hâlâ kesilmiş olarak devam ediyor. Sadrazam Paşa hazretleri, tekliflerimize cevap vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Kabineden hiç kimse, bize muhatap olmak istemiyor.

Bugün, yani 6 Ekim 1919 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'yı, daveti üzerine makamında ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e durum hakkında bilhassa Hükûmetle Heyetitemsiliye arasında, henüz anlaşma olmadığından bahsetmiş ve anlaşıldığına göre bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabul ve tatbik hazır bulduklarını anlatmış ve herhâlde anlaşmazlık çıkararak ve bunda ısrar eden tarafın Heyetitemsiliye olduğunu söylemiş; anlaşılan Yunus Nadi Bey'in bizimle şahsi dostluğuna dayanarak, tarafları uzlaştırmak için arabuluculuk yapmasını teklif etmiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu arabuluculuk teklifini memnuniyetle kabul etmiş; yalnız Yunus Nadi Bey'in, Cemal Paşa'nın verdiği bilgileri sağlam ve doğru bulduğu ve durumu ona göre değerlendirdiği, şimdi bahsedeceğim telgrafının manasından anlaşılmaktaydı.

Yunus Nadi Bey ile telgraf başında yapılmış olan bu görüşmemiz, yeni kabine ile bizi, görünüşte olsun, uzlaşmaya sevk etmek bakımından önemlidir; Bu sebeple, müsaade buyurursanız biraz izah edeceğim.

Harbiye Nazırı Paşa'nın beni telgraf başına davet ettiğini haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan makine başına gittim.

İstanbul: "Harbiye telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey, zatıdevletinizle görüşmek istiyor efendim." denildikten sonra, "Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım." dendi. "Hazır olan kimdir?" dedim.

Telgrafçı: "Yunus Nadi Bey ve yanında Nazır Paşa'nın yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Nazır Paşa'yı istediler mi, yoksa..." açıklamasında bulundu.

"Kendileriyle şimdi görüşünüz. Yalnız, beni telgrafa davet ettikleri zaman 'Nazır' demişlerdi. Davet eden Nazır Paşa mıdır, yoksa zatalileri mi?"

Yunus Nadi Bey: "Nazır Paşa'nın müsaadesiyle ve yaveri vasıtasıyla Harbiye merkezinden, zatıdevletlerini aradık. Bu yüzden yanlış anlaşıldı efendim." dedi.

Ben: "Teşekkür ederim. Buyurun." dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'in sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey, düşüncelerine şu girişle başladı: "Millî iradenin, milletin hâkimiyetini müessir kılmasının hayırlı neticesi olarak meydana gelen değişiklik üzerine, burada kurulan hükûmetle, millî teşkilat arasında ahenkli bir birlik sağlanmasının gecikmeyeceğine hükmetmiştim. Yaptığım incelemeler sonunda henüz, bir iki noktada anlaşmazlık bulunduğunu anladım. Bu ahengin kurulmasındaki gecikme içte ve dışta iyi olmayacağı için bazı hususları arz etmeyi vazife saydım."

Ondan sonra, şimdi özetleyeceğim noktalarla ilgili bilgi ve düşüncelerini, birinci mesele olarak belirttiler:

1- Ferit Paşa kabinesinde bulunmuş olan bazı kimselerin bu kabineye girmelerinden dolayı kötü gözle görülmelerine yer olmadığını ve Abuk Paşa'nın Ferit Paşa kabinesinin düşmesinde rol oynadığını;

2- Rıza Paşa hükûmetinin, geçiş devresi hükûmeti olduğunu, hayatının Meclisimebusan seçimlerinin sonuna kadar devam edebileceğini;

3- Bugünkü hükûmetin, millî gaye ve isteklerin hepsini yerinde bulmak ve müspet sonuçlanmasına da çalışmak hususunda en ufak şüpheye yer vermemekte olduğunu, söylediler ve;

4- Bilhassa, Cemal ve Abuk Paşalar gibi zatların, hükûmette millî davanın bir temsilcisi ve kefil gibi kabul edilmelerinde tereddüde lüzum yoktur, hükmünü verdiler.

İkinci mesele olarak da Yunus Nadi Bey, şahıslarla ilgili kısma temas ettiler. Bunda tamamen bizimle aynı düşüncede olmakla beraber “Biraz itidal tavsiyesine cesaret edeceğim.” dedi ve görüşünü, “millî başarının uyandırdığı iyi tesirlerin, bazılarınca intikamcılıkla yorumlanarak lekelenmekten korunmasının önemli olduğu” kanaatiyle belirtti.

Yunus Nadi Bey, “Bugünkü kabine üyeleri ile yaptığım temaslardan hükûmetin millî teşkilatın isteklerinin tamamıyla yerine getirilmesine azmetmiş olduğu anlaşılıyor.” dedikten sonra şu bilgiyi verdi: “Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bugün yayımlanacak beyannamede, bu hususun yeteri kadar açıklanmış olduğunu ve ancak beyanname, hükûmetin resmî diliyle yazıldığına göre her nokta dikkate alınarak araya sıkıştırılmış, göstermelik birkaç kelimeye önem verilmemesi gerektiğini ifade etti.”

Yunus Nadi Bey, yeni sadrazamın ve hükûmetinin -her türlü yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için- millî teşkilatın ileri gelenlerinin göstereceği bir heyetle doğrudan doğruya temas etmeleri hususundaki samimi arzusunu bildirdikten sonra bütün düşüncelerini şu cümle ile özetledi: “Bugün bendenizin en önemli saydığım husus, buhranın sona ermesi ve karmakarışık bir durumda devam etmemesinden ibarettir.” (Ves. 133).

Yunus Nadi Bey bu konudaki düşüncemi beklediğini söylediği için ben de şu cevabı verdim:

Sivas, 6.10.1919

Yunus Nadi Beyefendi'ye,

Heyetitemsiliyece Sadrazam Paşa hazretlerine yapılan esaslı ve ikinci derecedeki teklifleri ve kendisinin heyetimize verdiği cevabı; bilhassa bu cevabın son bölümlerini görmüş müydünüz? Yüksek ifade ve düşüncelerinizden, bu yazıları görmemiş olduğunuza ve tekliflerimizin mahiyet ve samimiyetini tamamen anlamamış olanlar tarafından zatıalimize hikâye edilmiş olduğuna hükmediyoruz. Bu sebeple, esas hakkında burada münakaşaya girmeyi imkânsız görüyoruz. Yalnız şahsi olan yüksek düşüncelerinizde bazı noktaları aydınlatmak maksadıyla, aşağıda sırayla açıklamalar yapılmıştır.

Yeni kabine ile millî teşkilatımız arasında, ahenkli bir birlik kurulmasının gecikmeyeceğine biz de hükmettiydik. Bunun gecikmesi sebebini bizde değil, yeni kabinenin dört günden beri göstermekte olduğu tereddütlü tavırda aramak lazımdır. Yeni kabine ile aramızda anlaşmazlık olduğunu dahi yeni kabine bize bildirmemiştir. Yeni kabinede yerlerinde bırakılan eski nazırların namusları hakkında şüphe etmemekle beraber, eski kabinenin canice hareketlerine bilerek veya bilmeyerek katılmış oldukları göz önünde bulundurulacak önemli bir noktadır. Abuk Paşa'nın kabinenin düşmesinde oynamış olduğu rolü bilmiyoruz. Biz, neticeyi sağlayan kuvveti pek iyi biliriz. Bizim maksadımız, bu hükûmeti, tasavvur buyurulduğu gibi geçiş devresi hükûmeti gibi kabul etmek değildir. Aksine, millet mukadderatını tayin edecek ve barışı yapacak en önemli bir heyet olabilmesini temenni ederiz. Milletimizin temel menfaatleri konusunda yabancıların bizce hiç önemi yoktur. Biz, hareket tarzımızı yabancıların dedikodusuna uydurmak zaafını küçüklük sayanlardanız. İç ve dış durumu bütün açıklığıyla biliyoruz. Attığımız adım tesadüfi değil, derin düşüncelere ve sağlam esaslara ve bütün milletin düzenli teşkilata bağlı hakiki kuvvetine ve irade gücüne dayanmaktadır. Millet, hâkimiyetini bütün manasıyla, bütün dünyaya tanıttırmaya kesin karar vermiştir. Bunun için de her yerde, her türlü tedbir alınmıştır. Bugünkü hükûmetin millî dava ve arzuları müspet karşılama ve neticelendirmeye çalışmasını isteriz. Çünkü başka türlü iktidarda kalamaz. Abuk Paşa'yı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşa'dan millî teşkilatımızın temsilcisi olmaktan başka bir şey beklemeyiz.

(Efendiler, şunu belirtmeliyim ki Cemal Paşa bizim temsilcimiz değildi ve böyle bir mevki ve vazifenin kendisine verilmesine sizce bilinen hareket tarzından

dolayı bir münasebet yoktu. Ancak Yunus Nadi Bey'in telgrafında Cemal Paşa'nın temsilci gibi kabul edilmesinde tereddüde lüzum yoktur, denilmiş olmasından, Cemal Paşa'nın arzu ettiği kanaatine varılmış ve oldubitti hâlinde bu vazife kendisine verilmiştir.)

Ve nazır olur olmaz kendilerinin herkesten önce doğrudan doğruya bizimle temasa geçip hakiki durumu anlayacağını ve ona göre hükûmetle millî teşkilatın görüşlerini birleştirmeye çalışacağını ümit ediyorduk. Hâlbuki henüz böyle bir temastan kaçındığı görülüyor. Bizim yeni kabineye karşı ileri sürdüğümüz teklif ve isteklerimiz, şahsi ve keyfî olmayıp bütün vilayetlerin ve müstakil sancaklarla onlara bağlı yerlerin ve beş kolordu komutanının ve millî teşkilata sadık yüksek dereceli memurların Heyetitemsiliyemizce bildirdikleri tekliflerin, Heyetitemsiliyemizce hükûmeti mümkün olduğu kadar güç duruma sokmamak hususu dikkate alınarak varılmış bir neticesinden ibarettir. Ve bu teklif ve isteklerde tasavvur ve tasvir buyurduğunuz mahzurlar yoktur. Hükûmet, Heyetitemsiliye'mizle, samimi ve ciddi münasebet ve görüşmelerde bulunduğu takdirde, ileri sürülmüş olan istek ve tekliflerin hükûmetçe yerine getirilebilecek şekil ve zamanını kararlaştırmaya hiçbir engel yoktur. Yalnız Sadrazam Paşa'nın, Heyetitemsiliye'mize 4 Ekim'de gönderilen cevap telgrafındaki son bölümler dikkate değer. Eğer meşru olan millî teşkilatımız ve bunun idaresi başında bulunanları, gayrimeşru ve kanun dışı tanımak zihniyeti devam ettirilecekse, hiçbir anlaşma imkânı bulunamayacağına şüphe yoktur. Bugün yayımlanacağını bildirdiğiniz beyannamede, millî teşkilat ve mücadelemiz hakkında, her ne sebep ve şekilde olursa olsun tenkitçi bir dil kullanıldığı takdirde, bu tutum önemsiz birkaç kelimedenden ibaret kalsa bile, tarafımızdan, derhâl her türlü anlaşma imkânı ortadan kaldırılmış sayılacaktır ve zaten İstanbul Heyetitemsiliye ile tamamen anlaşmadıkça beyannamesi hiçbir taraftan alınmayacaktır. Belki sadece İstanbul'a mahsus kalabilir.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.